

TAHVA SOOLA KIRJANDUS

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

XI

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
Žurnalistika kateeder

EESTI KAASAEGSE AJAKIRJANDUSE
EFEKTIIVSUSE PROBLEEME

FAKT, SÕNA, PILT XI

TARTU 1985

Toimetuskolleegium: : M. Lauristin, J. Peegel
(Vastutav toimetaja), P. Vihalemm (koostaja)

Kaane kujundanud A. Peegel

KOHALIKUD AJALEHED EESTI NSV AJAKIRJANDUSSÜSTEEMIS

Marju Lauristin, dotsent

NIKP Keskkomitee 1983. a. juunipleenumil pöörati erilist tähelepanu rajooni- ja linnalehtedele kui kõige massilisemale trükisõna liigile nii väljaannete kui lugejate hulga poolest. Juunipleenumil ja sellele järgnenud NIKP Keskkomitee otsuses "Rajooni- ja linnalehtede töö edasisest parandamisest" rõhutati vajadust üle saada teiste lehtede dubleerimisest, saavutada lugejate vajaduste täielikum rahuldamine, kohaliku elu valgustamine heal professionaalsel tasemel. Nende ülesannete edukale täitmisele püüab kaasa aidata ka TRÜ žurnalistika kateedri poolt 1979. - 1984. a. läbi viidud uurimus "Linna- ja rajoonilehtede osa ENSV ajakirjandussüsteemis".

Uurimuse käigus küsitleti ankeediga "Ajaleht ja elu" kõigis ENSV rajoonides ja vabariikliku alluvusega linnades peale Tallinna ja Sillamäe 3651 inimest. Lugejaskonna küsitlemine toimus mitmes järgus. 1979. a. korraldati küsitlus Jõgeva, Paide, Põlva, Valga, Viljandi ja Võru rajoonis, 1981. a. Tartus, Pärnus, Kohtla-Järvel, Narvas ja nende ümbruse rajoonides, samuti Harju rajoonis; 1982. a. Haapsalu, Hiiumaa, Kingissepa, Rakvere ja Rapla rajoonis. Küsitleti 0,5 % nimetatud rajoonide ja linnade täiskasvanud elanikkonnast, küsitletavate valik tehti valimisnimekirjade põhjal. Juhvaliku meetodi rakendamine tagas küsitlustulemuste esinduslikuse kõigi rajooni- ning ühendatud (linna- ja rajooni-) lehtede lugejaskonna suhtes.

Eri aastatel läbiviidud küsitluste andmete võrdlev analüüs tõestas uurimismetoodika töökindlust ning selgitatud tendentside suurt ühtlust ja stabiilsust kogu vabariigi ulatuses.

Uurimuse põhijäreldusena võime väita, et linna- ja rajoonilehtedele kuulub meie vabariigi ajakirjandussüsteemis eriline roll kolmel põhjusel.

1. Rajooni- ja linnalehtede lugejaskond hõlmab elanikkonda kõige täielikumalt, võrreldes teiste trükikanalitega.

Oma levipiirkonnas on kõik eestikeelsed kohalikud lehed saavutanud maksimaalse (100 %-le läheneva) loetavuse, nende auditooriumi kogusuurusega saavad võistelda ainult raadio- ja telesaated. Täiskasvanud eestlastest väljaspool Tallinna ei loe üldse oma rajooni, linna lehte 2 % (pidevalt loeb 90 %); ei loe vabariiklikke lehti 5 % (pidevalt loeb 84 %); ei loe ajakirju 8 % (pidevalt loeb 78 %). Raadiot ei kuula üldse 0,7 % (pidevalt kuulab 90 %), televiisorit ei vaata 3 % (pidevalt vaatab 82 %).

2. Rajooni- ja linnalehtede lugemise regulaarsus ja põhjalikkus on samuti suurim võrreldes kõigi teiste perioodiliste väljaannetega. 53 % küsitletutest märkis, et ta loeb kohaliku lehe iga numbrit. Tartus tehtud küsitluste põhjal luges konkreetset "Edasi" numbrit kaks kolmandikku lehe üldisest lugejaskonnast. Vabariiklike lehtede puhul oli konkreetset numbrit lugenute hulk vähemalt 2 - 3 korda väiksem antud lehe üldisest lugejaskonnast (vt. lähemalt M. Määritsa artiklit käesolevas kogumikus). Enamus lugejaid (54 %) märkis ankeedis, et loeb läbi enam-vähem kogu lehe. Seega on teabe jõudmine elanikkonna kõigi kihtideni tagatud kohalike lehtede kaudu kõige kindlamini, võrreldes teiste massiteabekanalitega.

3. Kohalike lehtede kaudu on tagatud elanikkonna sotsiaalselt väärtustatud ja operatiivne orienteerumine oma vahetu ümbruse elus ja probleemides. Selles suhtes on nende osa asendamatu mistahes muu teabekanaliga. Uurimus näitab, et meie rajooni- ja linnalehed on suutnud seda osa täita suhteliselt hästi ning pälvinud oma lugejate enamuse rahulolu ja usalduse kohaliku elu kajastajana.

Tuleb aga rõhutada, et nii ajakirjanduse ette seatud ülesannete täitmine kui lugejate huvide ja ootuste rahuldamine on järjest keerukam kogu meie ajakirjandussüsteemil, kohalikud lehed kaasa arvatud (mitmel juhul nendel eriti). Hädavajalik on leida uusi ajakirjanduslikke teid ja võimalusi, 10 - 20 aastat tagasi või veel varemgi välja kujunenud tegelikkuse kajastamise ja lugejatega suhtlemise vormid ei rahulda enam, sest lugejate mõjustamise ühiskondlik situatsioon on põhimõtteliselt teistsugune. Olulisemate sotsiaalse situatsiooni muutumise tunnustena võib esile tuua järgmised viie: 1) materiaalse heaolu kasv, 2) urbaniseerumine, 3) haridustaseme tõus, 4) kontaktide kasv massi-

teabekanalitega, 5) une põlvkonna pealekasvamine, kee on kujunenud sõja- ja isikukultusejärgsetes stabiilsetes ühiskondlikes oludes, heaolu kasvu jt. äsjamainitud tendentside tingimustes. Vaatleme ülalnimetatud muutusi veidi lähemalt.

Materiaalse heaolu kasvu näitab kas või keskmise kuupalga dünaamika - 1960. a. oli teenistujate ja töölise keskmine kuupalk Eesti NSV-s 82 rbl, 1983. a. 201 rbl, kolhoosnikel vastavalt 42 ja 246 rbl. 1960. a. oli ühe ENEV elaniku kohta hoiukassas 59 rbl, 1983. a. 862 rbl. Mitmekordselt on suurenenud kindlustatus majapidamismasinatega - 1960. a. oli 1000 elaniku kohta 22 tolmumejat, 1983. a. 195; külmakappe 1000 elaniku kohta 1960. a. 6, 1983. a. 400; pesumasinaid vastavalt 13 ja 234.¹ Meie küsitluteest oli 33%-l peredest olemas isiklik auto, 13 %-l värviteler, 14 %-l stereo raadio, 46 %-l komplektmööbel.

Urbaniseerumist tuleb vaadata kahes plaanis - ühelt poolt linnade (ja just suuremate linnade) elanikkonna kasv, teiselt poolt linnalike elutingimuste, vaba aja tegevuste, huvide levik maaale. Linnaelanikkonna kasv oli Eesti NSV-s kõige suurem 50-ndail ja 60-ndail aastail, viimasel aastakümnel on urbaniseerumine selles mõttes olnud suhteliselt vähene. 1959. a. elas kogu rahvastikust linnas 56 %, 1970. a. 65 %, 1979. a. 70 %, 1983. a. 71 %. Eestlastest elas linnas 1959. a. 47 %, 1970. a. 55 %, 1979. a. 59 %.² Viimastel aastakümnetel on linnalik elulaad levinud suurel määral ka maaale. 24 % meie poolt küsitletud maaelanikest elas kõigi mugavustega korteris, 36 % ei pidanud mingeid loomi, 41 %-l oli kodus komplektmööbel jne.

Seejuures on suured erinevused erinevat tüüpi maa-asulate vahel. TRÜ majandusgeograafia kateedri liigitust kasutades jaotasime oma analüüsis maa-asulad kahte rühma - ühelt poolt arenevad külad ja alevikud (majandite ja nende osakondade keskused ning muud asulad, kuhu viimastel aastakümnetel on ehitatud tootmis- ja teenindushooneid), teiselt poolt säilivad ja hääbuvad külad ilma olulise tootmis- ja teenindusfunktsioonita. Need kaks maa-asulate rühma erine-

¹ ENSV rahvamajandus 1977. a. Statistika aastaraamat. Tln, 1978, lk. 193, 194, 200; Vanatoa, E. Eesti NSV. Teatmik. Tln, 1984, lk. 18.

² Eesti nõukogude entsüklopeedia. 2. kd. Tln, 1970, lk. 72; Mereste, U., Saarepera, M. Rahvastiku enesetunnetus. Tln, 1979, lk. 192.

vad väga tugevasti nii elanikkonna koosseisult kui elulad-
dilt ja huvidelt, kusjuures arenevad külad ja alevikud lä-
henevad paljude tunnuste poolest linnale. Näiteks moodusta-
sid pensionärid säilivates ja hääbuvates külates küsitletud
elanikkonnast 45 %, arenevate külade ja alevite elanikkon-
nast aga 18 % (linnades ja alevites 20 %). Vähemalt keskha-
ridusega inimesi oli säilivates ja hääbuvates külates 23 %,
arenevates külates ja alevikes 47 % (linnades ja alevites
54 %). Kõigi magavustega korteris elas arenevates maa-asu-
lates 38 % küsitletutest, linnades ja alevites 40 %, säili-
vates ja hääbuvates maa-asulates aga ainult 6 %. Ilukirjan-
dust ei loe (või loeb väga harva) linnas 13 %, arenevas maa-
asulas 18 %, säilivas ja hääbuvas maa-asulas 33 % elanikest.
Teatris mittekäijate osakaal on linnas ja arenevas maa-asu-
las ühesugune - 15 %, säilivas ja hääbuvas külas aga 46 %.
Erinevusi on lugemise, teatriskäimise jms. sageduses (linnas
on see suurem), ometi võime väita, et põhierinevused ei ole
mitte maa ja linna vahel, vaid linna ja arenevate maakes-
kuste vahel ühelt poolt ning kõrvalejäänud, arengus seisku-
nud või hääbuvate külade vahel teiselt poolt.¹

Haridustaseme tõusu näitab ennekõike kesk- ja keskeri-
haridusega elanikkonna osakaalu suurenemine. 1959. a. oli üle
10 a. vanusest rahvastikust vähemalt keskharidusega 17 %,
1979. a. 39 %.

Kontaktide suurenemine massiteabevahenditega. 1960. a.
oli ENSV-s iga 1000 elaniku kohta 31 televiisorit, 1983. a.
345. Raadioaparaate oli vastavalt 223 ja 542. Ajalehti trü-
kiti 1 elaniku kohta aastas vastavalt 108 ja 170 eksemplari,
ajakirju 6,4 ja 18 eksemplari.²

Meie küsitluse ajal loeti lisaks kohalikule lehele pi-
devalt veel keskmiselt 6 ajalehte ja ajakirja. Keskmine pi-
devalt jälgitavate massiteabekanalite koguarv ulatub seega
9-ni: 3 - 4 ajalehte, 3 - 4 ajakirja, raadio ja TV. Sellele
lisandub ligikaudu samapalju aeg-ajalt jälgitavaid kanaleid,
nii et keskmine eestlane on suurema või väiksema regulaar-
susega kontaktis vähemalt 17 massiteabekanaliga. Sellele lä-
hedasi andmeid on mitmel korral oma uurimustes saanud ka Ees-
ti Raadio sotsioloogid.

¹ Vt. lähemalt: Vihalemm, P. Kontaktid kultuurieluga. -
Rmt.: Maaelu. Tln., 1985.

² Eesti NSV rahvamajandus 1977. aastal. Statistika aas-
taraamat. Tln., 1978, lk. 200, 281; Vanatoa, E. Eesti NSV. Teat-
mik. Tln., 1984, lk. 21.

Erinevates lugejagruppides on kontaktid ajakirjandusega muidugi erineva tugevusega. Üldine tendents - mida haritum ja noorem on lugeja, seda suurem on jälgitavate teabekanalite hulk. Kohaliku lehe "konkurendiks" on kuni 6-klassilise haridusega lugejatel keskmiselt 3 regulaarselt jälgitavat ajalehte-ajakirja, 7 - 10-klassilise või kutsekooliharidusega lugejatel 6, kesk- ja keskeriharidusega lugejatel 7, kõrgharidusega lugejatel 9. Erinevate ajalehtede-ajakirjade levikut elanikkonna eri gruppides (meie küsitluse andmeil) näitavad tabelid 1 ja 2.

Uue põlvkonna pealekasvanist iseloomustab asjaolu, et meie küsitletutest moodustasid 18 - 29-aastased inimesed (sündinud 1950 - 53 kuni 1961 - 64) 17 %. Selle osa lugejate elukogemus erineb kardinaalselt peaaegu niisama suurest (14 %) lugejateosast vanuses üle 70 eluaasta (sündinud varem kui 1910 - 13). Viimati nimetatud lugejate grupist 2 korda suurem (29 %) on 50 - 69-aastaste lugejate osakaal, mille kujunemisaeg oli suuremas või väiksemas osas ennesõja-aegses kodanlikus ühiskonnas (sündinud 1910 - 13 kuni 1930 - 33). Kõige suurema osa lugejatest (meie küsitletutest 40 %) moodustavad 30 - 49-aastased, küsitluse ajal olid selles vanuses 1930 - 33 kuni 1950 - 53 sündinud.

Ajakirjanikud tunnevad ja arvestavad üldkirjeldatud tendentsi vastavalt nendega kokkupuutumise kogemustele. Eraldivõetuna ja omaenda keskkonnast lähtuvalt hinnatakse mõnda ülalnimetatud muutustest ülegi - näiteks haridustaseme tõusu. Rajooniajakirjanike küsitlus 1980. a. näitas, et enamik neid hindab üle oma lugejate haridustaset. Ei osata arvata, et umbkaudu pool täiskasvanud lugejatest linnades (Tallinnas ja Tartus vähem, 40 - 45 %), 60 % maal ei oma siiski veel keskharidust. Eriti alahinnatakse algharidusega lugejate osakaalu, neid arvatakse olevat 10 - 15 % vähemalt 30 % asemel. Kõrgharidusega lugejaid arvatakse olevat 20 % tegeliku 10 % asemel. Orienteerumine tegelikust kõrgema haridustasemega lugejale annab end tunda nii ajalehtede sisus kui kirjutiste keeles.

Samal ajal ei osata arvesse võtta seda, et hariduse tähendus võib olla erinev sõltuvalt heaolust, urbaniseeritusest, põlvkondlikust elukogemusest. Näiteks võib ligikaudu sama haridustaseme juures varieeruda nii kriitilisuse aste kohaliku ajalehe suhtes kui kriitilisuse iseloom. Nimelt on kõrgharidusega lugejad väiksemates keskustes (1979. a. ja

T a b e l 1

Ajalehtede loetavus, Eesti Raadio ja Eesti TV jälgimine erinevatesrahvastikugruppides 1979 - 1982

(Antud ajalehe pidevat lugemist, saadete pidevat jälgimist märkinute protsent)

	Üld- kesk- mine	Sugu		V a n u s			H a r i d u s					
		Me- hed	Nai- sed	18-29	30-49	50-69	üle 70	kuni 6 kl.	7-10 kl.	kesk	kesk- eri	kõrg
Televisioon (ajaleht)	61	62	61	67	67	63	38	50	67	68	73	56
Noorte Hääli	49	51	48	68	64	37	16	22	50	65	67	71
Rahva Hääli	43	51	38	23	43	55	48	50	49	39	39	32
Raadioleht	23	23	23	22	24	24	21	22	29	22	23	13
Edasi (väljaspool Tar- tut ja Tartu rajooni)	22	25	20	22	28	19	11	9	21	30	26	51
Sirp ja Vasar	20	18	22	27	24	17	9	5	10	31	27	57
Spordileht	19	29	11	29	23	12	7	7	19	29	24	27
Õhtuleht	14	15	14	16	17	14	6	8	17	18	17	15
Kodumaa	9	9	10	9	7	13	10	9	10	11	11	6
Nõukogude Õpetaja	6	3	8	6	8	4	3	1	2	6	7	24
"Pravda" jt. Üleliiduli- sed ajalehed	2	2	1	2	2	2	1	1	2	3	1	5
Eesti Raadio	90	89	91	90	90	93	86	90	91	90	91	87
Eesti Televisioon	82	84	81	83	89	84	60	73	89	84	88	82

T a b e l 2

Ajakirjade loetavus erinevates rahvastikugruppides 1979 - 1982

(Antud ajakirja pidevat lugemist märkinute protsent)

	Üld- kesk- mine	Sugu		V a n u s			H a r i d u s					
		Me- hed	Nai- sed	18-29	30-49	50-69	üle 70	kuni 6 kl.	7-10 kl.	kesk	kesk- eri	kõrg
Nõukogude Naine	41	24	55	43	48	39	28	31	39	47	54	46
Noorus	27	24	30	57	32	14	8	9	24	44	39	41
Siluett	25	12	36	40	29	18	9	11	25	33	38	30
Pikker	23	29	19	34	28	20	8	14	31	29	28	19
Eesti Loodus	23	26	21	20	29	23	12	13	23	28	27	37
Küsimused ja Vastused	16	20	13	13	21	14	8	9	17	18	20	26
Horisont	15	19	12	18	18	13	5	5	13	20	18	31
Sotsialistlik Põlluma- jandus	12	14	11	12	17	9	7	9	12	11	20	16
Kultuur ja Elu	11	9	13	16	14	8	4	4	9	18	17	19
Tehnika ja Tootmine	11	20	4	14	14	9	3	5	12	14	15	14
Looming	10	10	11	12	14	7	6	3	6	15	13	32
Kunst ja Kodu	8	4	12	12	9	7	3	4	7	11	12	12
"Loomingu" Raamatukogu	8	8	8	11	9	6	3	2	6	12	8	18
Ekraan, Kino	6	5	7	16	6	3	1	2	8	10	9	2
Nõuk. Eesti Tervishoid	5	3	7	6	7	4	2	3	6	4	8	10
Eesti Kommunist	4	5	4	2	7	5	2	2	4	4	6	12
Nõukogude Õigus	3	3	3	3	4	3	1	1	5	4	4	4
Nõukogude Kool	3	1	5	3	5	2	1	0,2	2	4	4	12
Keel ja Kirjandus	2	2	2	3	2	2	0,3	0,4	2	3	1	8

1982. a. küsitlus) lehe suhtes kriitilisemad kui suuremates keskustes (1981. a. küsitlus). Just väiksemates keskustes on kõrgharidusega spetsialistide hulgas teiste lugejagruppidega võrreldes tunduvalt rohkem neid, kes peavad kohaliku lehe puuduseks vähest probleemsust ja kriitilisust, tegelikuse ilustamist, üksluisust, pealiskaudsust, vähest efektiivsust probleemide reaalsel lahendamisel. See asjaolu on ühelt poolt seletatav rajoonilehtede mõnevõrra -piiratumate võimalustega võrreldes 5 - 6 korda nädalas ilmuvate ühendatud lehtedega. Teiselt poolt näib aga selle taga olevat väiksemates keskustes elavate spetsialistide aktiivsem osavõtt ümbritseva elu korraldamisest ja siit tulenev konstruktiivne kriitilisus, suurem nõudlikkus ajalehele, soov, et leht paremini kasutaks oma võimalusi ühiste eesmärkide saavutamisel.

Suuremates linnades on aga kõige kriitilisemaks lugejakategooriaks noored, kelle hoiak kohaliku lehe suhtes ei ole ilmselt seotud üksnes suurema nõudlikkusega, mis tuleneb kõrgemast haridustasemest ja suuremast ühiskondlikust aktiivsusest. Pigem on siin sageli tegemist eitava ja ükskõikse suhtumisega mitmetesse ühiskondliku elu nähtustesse või siis nende kajastamise viisidesse ja vormidesse meie ajakirjanduses. Noored on eriti tundlikud stampide suhtes nii tegelikkusele lähenemise viisis kui materjalide vormis, ja kohalikes lehtedes on stampe ehk mõnevõrra rohkem kui vabariiklikus ajakirjanduses. Ilmselt ei ole aga kogu meie ajakirjandus suutnud leida uusi tegelikkuse kajastamise ja lugejaga suhtlemise vorme, mis küllaldaselt arvestaksid noorte muutunud elulaadi ja mõtteilma.

Ülalöeldut võib kokku võtta meie uurimuse ühe põhijäreldusena: lehtede temaatikas ja käsituslaadis on vaja senisest rohkem ja täpsemini arvesse võtta lugejaskonna diferentseerumist. Seejuures ei piisa üksikute lugejaid diferentseerivate tunnuste, näiteks sotsiaal-demograafilise koosseisu teadmisest ja arvestamisest. Sotsiaal-demograafilised tunnused eraldivõetuna on määravad ainult äärmuslikes gruppides, vanade ja väikese haridusega või kõrgharidusega ja kõrge staatusega lugejate eripära kujunemisel. Oluline on arvesse võtta erinevate tunnuste omavahelist koosmõju, mida kajastavad uurimistulemuste üldistamisel saadud lugejatüübid.

Lugejatüüpide põhiomadusteks kujunesid ühelt poolt ko-

haliku lehe lugemise aktiivsus (järjekindlus, põhjalikkus, huvitatus lehes kajastatavatest probleemidest), teiselt poolt kriitilisus nii lehe kui ümbritseva elu suhtes. Aktiivsuse alusel jaotuvad lugejatüübid kolmeks.

1. Väga aktiivsed lugejad, kes maarajoonide lehtede lugejaskonnast 1979. a. küsitluse põhjal moodustasid ligi poole, linna- ja rajoonilehtede lugejaskonnast 1981. a. küsitluses kolmandiku. Aktiivsete, oma lehest väga huvitatud lugejatüüpide suurem osatähtsus 1979. a. küsitluses on märkimisväärne fakt, mis näitab väiksemates keskustes olevate inimeste aktiivsemat osalemist ümbritsevas elus ja maarajoonide ajalehtede suuremat lähedust lugejaskonnale.

2. Mõõdukad lugejad, kes on eeskätt huvitatud oma lähema igapäevaümbruse kajastamisest kohalikus lehes. Nende osakaal on linna ja rajooni ühendatud lehtedes veidi suurem (kolmandik, maarajoonide küsitluses veerand), mis võib olla seotud ka suurema ajalehe sisu suurema diferentseeritusega. Et lugeda "Edasist" enam-vähem kõike võrdse huviga, peab ettevalmistuse tase ja huvide ring olema ilmselt kõrgemal tasemel kui 3 korda nädalas ilmuva rajoonilehe puhul, seega langeb osa inimesi, kes rajoonilehes oleksid aktiivsete killas, suuremate lehtede puhul mõõdukate hulka, s.t. jätavad lugemata rohkem lugusid, kuna need nende otsest eluringi ei puuduta.

3. Passiivsed lugejad, kes oma lehte jälgivad juhuslikumalt ning huvituvad vaid vähesest, millest seal räägitakse. Passiivsed lugejad jagunevad oma koosseisult kaheks vastandpooluseks: ühelt poolt aktiivsest elust ja suhtlemisest eemale tõmbunud vanad inimesed, teiselt poolt ühiskondlikult passiivse, tarbijaliku või negativistliku hoiakuga noored, kes ei huvitu kohalikust elust. Eeskätt viimatinimetatud lugejatüübi arvel tõusis passiivsete lugejate osakaal 1981. a. küsitluses kolmandikuni 1979. a. veerandi vastu.

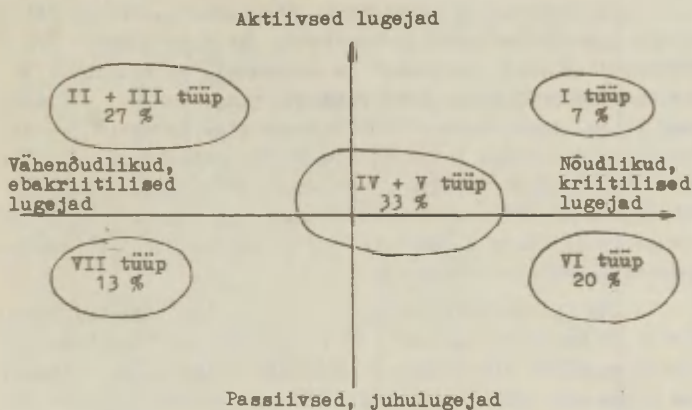
Kriitilisus nii ajalehe kui ümbritseva elu suhtes on teine põhiline lugejatüüpe eristav tunnus. Kõigil kolmel aktiivsuse tasandil kohtasime nii kriitilist kui ebakriitilist suhet ümbritsevasse. Aktiivsete tüüpide puhul paistis silma, et variant "aktiivne ja kriitiline lugeja" moodustab üsna püsiva osa mistahes kohaliku lehe lugejaskonnast: 6 - 8 %, kusjuures see küllalt väike erikaal jäi muutumatuks mõlema lehetüübi puhul. Selle n.-ö. lugejaskonna eliidi suhtu-

mine lehte on tõine, ta nõuab asjalikku arutelu ja esitab oma lehele kõrgendatud nõudmisi nii sisu kui vormi suhtes. Temale orienteerumine on lehe edasimineku tagatiseks, kuid on kasulik silmas pidada, et selle tüübi osakaal on väga väike. Ainult temale orienteerudes kaotame kontakti ligi poollega lugejatest, kes näevad kohalikus lehes mitte ainult tööks ja praktiliste probleemide lahendamiseks vajalikku abi-meest, vaid ka silmaringi laiendajat ja ajaviidet, suhtlemishuvi rahuldajat. Aktiivse ja kriitilise lugejatüübi muudab oluliseks ka see asjaolu, et ta on oma koosseisu poollest lähedane lehe väljaandja ja autorkonna sotsiaalsetele tunnusjoontele.

Aktiivsete lugejate valdava osa aga moodustavad "oma lehe patrioodid", aktiivselt ümbritsevas elus osalevad, lehe suhtes heatahtlikud, mõõdukalt kriitilised mitmekülgsede huvidega inimesed, kellel suurel määral põhineb lehe mõju ning autoriteet elanikkonna laiemates kihtides. Orienteerumine ainult neile tüüpidele on siiski veidi petlik, kuna nad on kergesti rahul kõigea, mida toimetuse pakub.

Üldse tundub kohalike lehtede lugejaskonnas olevat mõningane ülekaal just vähemkriitilistel ja mõõdukatel tüüpidel, kes keskmiselt moodustavad 60 %. Kuid ka 40 % kriitiliste tüüpide esindajaid lugejaskonnas peaksid andma alust pidevateks loomungulisteks otsinguteks. Seda enam, et rahulolematuse lehega osutab enamasti ka laiemale rahulolematusele. Kriitilist suhtumist lugejatüübi olulise tunnuseksena esile tuues ei tohi unustada kriitilisuse erinevat sisu. Aktiivse ja kriitilise tüübi puhul (I tüüp joonisel 1) väljendub selles aktiivne konstruktiivne eluhoiak; mõõdukalt aktiivsete tüüpide puhul (IV ja V tüüp joonisel 1) rahulolematuse, mis on saanud alguse olmeprobleemide tasandil ja töökohas valitsevast korratusest; passiivse tüübi puhul (VI tüüp joonisel 1) on see aga asotsiaalse ja tarbijaliku mentaliteedi tunnusmärgiks. Lehe sisus leiab eri tüüpi lugejate kriitiline hoiak vastukaja ka eri tüüpi lugudes: I tüübi puhul on sellega vastavuses probleeme, analüüsiv kirjutis näiteks majanduse kitsaskohtadest või koolireformiga seotud küsimustest; IV ja V tüübi jaoks on nagu loodud Stepan Karja kirjutised "Edasis", samuti kirjakaasti lood jne; VI tüüp aga ootab näiteks kõmulisi kirjutisi kuritegudest või levi-muusika/arvustusi.

Ülalkirjeldatud tüüpide paigutust kahe põhiomaduse, aktiivsuse ja kriitilisuse teljel illustreerib joonis 1. Põhjalikum lugejatüüpide käsitus, kus lisaks põhiomadustele iseloomustatakse ka kõrvaltunnuseid ja tüüpide koosseisu, on toodud P. Vihalemma artiklis käesolevas kogumikus.

Joon. 1. Erinevate lugejatüüpide vahetõrje
1981. a. küsitlustulemuste põhjal

Lugejaskonna jaotumisele aktiivsuse ja kriitilisuse eri pooluste vahel peaks vastama ka ajalehe ülesehitus. Igas lehenumbris peaks olema vähemalt üks materjal 1) "eliitlugejale" - kriitiliselt, probleemset mõtlevale spetsialistile; 2) madala haridustasemega vanemale vähendudlikule lugejale (lihtsas keeles, südamlilik ja argipäevane); 3) noortele lugejatele, pidades erilist silmas neid noori, kes on vähe huvitatud kohalikust elust, kes suhtuvad ükskõikseks või negatiivselt oma linna või rajooni arengu probleemidesse. Kohalike noori ei saa ümbritseva eluga siduda ei televisioon, ei "Noorte Hääle" ega "Noorus", vaid ikkagi eeskätt kohalik leht.

Kui võrd pool lugejaskonnast ootab kohalikul lehel silmaringi laiendamist ja ajaviidet, peaks enam-vähem igas numbris olema ka üks sedalaadi materjal.

Ülejäänud osa (s.t. põhiosa) materjalidest peaks jaotuma umbes pooleks. Üks pool nendest rahuldaks rajooni elu vastu aktiivset huvi tundvate, laiema silmaringi ja mitmekesisema informeeritusega lugejate teabevajadusi (nende hulka ei kuulu kaugelki ainult spetsialistid, vaid ka suur osa kesk- ja

7-8-klassilise haridusega inimesi). Teine pool materjali-dest aga pakuks kasulikku nõuannet ja argipäevast eluolu ning tööd puudutavat lugemist praktilise meelega ja kitsama huvideringiga keskmiselt ja alla keskmise haritud lugejale.

Seejuures on oluline silmas pida järgmisi asjaolusid.

1. Kriitiline ja probleemne lähenemine on tähtis mitte ainult spetsialistidele ja noortele, kes seda nõuet eriti rõhutavad. Pooled lugejatest on arvamusel, et kohalikus lehes on vähe kriitikat, lehe puuduste pingereas on esikohal see, et ta liiga harva tõstab üldsuse ette teravaid ja aktuaalseid probleeme (seda märkis 37 % küsitletuist). Kõik meie küsitlused on näidanud, et kriitiline lähenemismurk tõstab tunduvalt nii konkreetsete lugude kui kogu rubriigi loetavust (vt. näiteks M. Määritsa ja M. Lõki artiklreis toodud andmeid käesolevas kogumikus).

2. Ka üldise iseloomuga, kogu ühiskonda hõlmavaid ülesandeid ja probleeme tuleks kohalikus ajalehes kajastada seotatuna kohaliku olustikuga ja kohalike inimestega. Ainult see aitab neid muuta mõistetavateks ja omasteks, aitab üle saada teiste lehtede kordamisest, dubleerimisest (praegu märgib siiski 30 % seda kohaliku lehe puudusena), aitab siduda noori kohaliku eluga jmt. See puudutab ka vabariikliku, üleliidulise ja välisinformatsiooni esitamist kohalikus lehes - see tuleks esitada lühendatult ja lihtsamas keeles.

3. Oluline on saavutada suuremat mitmekesisust tege-likkusele lähenemises ja selle kajastamises, ajakirjanduslikus vormis. Eriti tundlikud on ajakirjandusliku stambi suhtes nooremad ja haritumad lugejad, noori peletab trafaretne esitusviis sageli lausa eemale.

4. Eriti oluline on paljude lugejakategooriate jaoks saavutada suuremat mitmekesisust temaatikas.

Kohalike lehtede puuduste pingereas osutus teisel kohal olevaks (peale eespool märgitud vähesa probleemseuse) liiga vähene tähelepanu inimestele lähedastele asjadele (seda märkis 36 % küsitletutest). Vastuste põhjal küsimustele, kui võrd oluline on vastaja jaoks isiklikult üks või teine eluvaldkond (vt. tabel 3) võib öelda, et täiskasvanud eesti elanikkonnale tervikuna on psühholoogiliselt lähedased looduse, perekonna ja kodu, teeninduse ning heakorra probleemid. Neid valdkondi võib pidada kogu lugejaskonda ühendavaks, in-

T a b e l 3

Erinevate eluvaldkondade subjektiivne olulisus

(Antud valdkonna probleeme enda jaoks tähtsaks pidanute protsent)

	Üld- kesk- mine	S u g u		V a n u s				H a r i d u s				
		Me- hed	Nai- sed	18-29	30-49	50-69	üle 70	kuni 6 kl.	7-10 kl.	kesk	kesk- eri	kõrg
Loodus	85	86	85	79	88	86	82	83	85	86	87	91
Perekond ja kodu	81	78	83	84	89	77	59	69	83	85	90	84
Teenindus, kaubandus, heakord	81	81	82	84	89	81	59	67	85	88	89	87
Elulaad, kombed, käi- tumine	69	65	72	71	74	68	55	60	67	72	77	79
Kultuur	65	59	71	80	70	62	41	45	62	79	77	87
Kool, hariduselu	61	58	64	66	75	52	37	41	61	69	75	82
Tootmine, majandus	49	57	44	41	58	51	33	40	49	49	59	63
Politiika, ühiskonnaelu	38	50	29	38	44	37	26	27	36	42	45	60
Sport	34	48	23	43	40	30	17	20	33	43	39	46

tegreerivaks. Küllalt suure lugejaskonna osa jaoks on olulised ja lähedased ka elulaadi ja moraali, kultuuri, kooli ning hariduse teemad. Kohalikus lehes kuuluvad sellesse rühma ka tootmise ja majanduse probleemid. Kõige enam diferentseerivad lugejaskonda poliitika ja ühiskonnaelu teemad, samuti sport. Küllalt suurele osale inimestest on need valdkonnad psühholoogiliselt kauged. Suur mõju on siin sool ja haridusel - meeste ja haritumate jaoks on mõlema nimetatud valdkonna tähtsus palju suurem. Üldse ilmneb erinevate elanikkonnarühmade suhtumises paljudesse eluvaldkondadesse tähelepanuväärseid erinevusi (vt. tabel 3).

Ootuspäraselt on naistele lähedasem kultuur, meeste poliitika ja ühiskonnaelu, majandus, sport. Väga tugevasti eristab erinevate valdkondade psühholoogilist lähedust haridus. Mida kõrgem on haridus, seda tähtsamaks tõuseb paljude valdkondade olulisus, huvi erinevate probleemide vastu. On tähelepanuväärne, et kultuurihuvi tase on üsnagi kõrge alates keskharidusest, majandushuvi alates keskeriharidusest, huvi poliitika ja ühiskonnaelu vastu tõuseb alles kõrghariduse puhul. Noored tunnevad end kõigi valdkondadega peale kultuuri vähem isiklikult seotuna kui keskealised. Erilist tähelepanu väärib asjaolu, et tootmine ja majandus on paljude noorte jaoks psühholoogiliselt kauge, isiklikult ebaolulise-na tunduv valdkond.

Loomulik on huvi vähenemine ümbritseva elu vastu üle 70-aastaste inimeste hulgas. On märkimisväärne, et vaid huvi looduse vastu jääb püsima endisel tasemel.

Ülaltoodud tendentse kinnitavad ja täiendavad tabelis 4 toodud andmed selle kohta, millest tahetakse rohkem ja põhjalikumalt teada saada (mitte ainult kohalikust lehest). Kõiki vastajagruppe ühendab suur huvi igapäevase eluga otseselt seotud, lähedaste valdkondade - tervise ja looduse vastu. Naistele pakuvad suuremat huvi kasvatus, psühholoogia, kultuur (eriti teater). Meestele - teised maad ja rahvad, teadus ja tehnika, poliitika. Hariduse tõusuga kasvab huvi mitmete valdkondade, eriti teaduse ja tehnika, poliitika, juhtimise, eesti keele, kujutava kunsti vastu. Noori köidavad teiste vanusegruppidega võrreldes oluliselt rohkem muusika ja kino, huvi ajaloo ja looduse vastu on madalam isegi 70-aastastega võrreldes.

Tabelis 5 on toodud andmed teadmiste täiendamise allikate kohta, kust selgub, et televisioon ja raadio on siin ena-

Tabel 4

Millest tahaksite rohkem ja põhjalikumalt teada saada?
(Teadmisi täiendada soovijate protsent vastavast küsitletute grupist)

	Üld- kesk- mine	Sugu		Vanus			Haridus					
		Me- hed	Nai- sed	18-29	30-49	50-69	üle 70	kuni 6 kl.	7-10 kl.	kesk	kesk- eri	kõrg
Tervis	87	82	92	80	88	90	89	89	90	86	88	79
Loodus	84	85	84	77	89	85	78	81	82	85	85	91
Laste ja noorte kasvatamine	80	74	85	84	89	76	61	68	82	85	89	86
Teised maad ja rahvad	79	84	75	85	85	76	60	65	79	89	86	92
Inimese loomus, hingeelu, käitumine	73	67	78	77	78	72	59	62	73	80	82	80
Aielu, armastus	71	69	73	85	82	62	42	53	74	80	84	77
Kirjandus	64	58	69	73	69	61	46	46	61	79	76	78
Ajalugu, kodulugu	64	68	61	55	68	65	60	58	64	69	65	70
Teater	63	54	70	74	69	59	40	44	61	75	78	76
Teaduse ja tehnika saavutused	62	81	47	66	73	57	35	41	63	68	74	83
Kino	61	56	65	79	71	52	31	40	65	74	74	66
Suurmeeste, tuntud inimeste elu	59	58	60	55	63	58	53	50	55	68	63	73
Muusika	57	52	61	76	59	51	39	43	55	69	67	63
Poliitika, ühiskonnaelu	50	58	43	55	55	48	34	37	48	54	59	64
Eesti keel, selle kasutamine ja arendamine	45	44	46	44	49	46	32	33	43	51	55	59
Inimeste ja ettevõtete juhtimine	39	43	36	36	47	37	24	29	36	40	52	55
Kujutav kunst	27	24	30	30	30	25	22	17	19	38	33	50

T a b e l 5

Teadmiste täiendamise allikad

(Antud kanalit oluliseks teadmiste allikaks pidanute protsent)

	Üld- kesk- mine	S u g u		V a n u s			H a r i d u s					
		Me- hed	Nai- sed	18-29	30-49	50-69	üle 70	kuni 6 kl.	7-10 kl.	kesk	kesk- eri	kõrg
Televisioon	92	93	91	92	96	92	76	86	94	94	95	81
Raadio	92	91	93	92	92	92	91	92	94	92	91	85
Teised ajalehed peale kohaliku lehe	85	87	83	89	91	83	66	73	88	90	90	91
Ajakirjad	77	78	77	90	87	71	49	53	79	90	91	97
Oma linna, rajooni leht	70	66	74	61	68	75	80	81	73	61	70	55
Ilukirjandus	61	55	65	67	67	57	42	42	58	73	73	79
Populaarteaduslik ja teaduslik kirjandus	49	58	42	56	58	44	23	25	45	61	59	86
Teised inimesed	49	47	50	51	46	47	58	55	49	49	41	46
Kino	47	46	48	64	56	41	19	30	57	55	54	47
Loengud, kursused	38	37	39	45	49	31	14	18	37	45	49	66

miku vastajarunmade jaoks kõige olulisemad. Seejuures on mõned tähelepanuväärsed erandid - üle 70-aastastele on raadio palju tähtsam kui TV ja teisel kohal (enne televisiooni ja vabariiklikke lehti) on olulisuselt kohalik leht. Kõrgharidusega inimestele on nii televisioonist kui raadiost olulisem trükisõna: ajakirjad, vabariiklikud ajalehed, populaarteaduslik ja teaduslik kirjandus.

Kohalike lehtede sisu analüüs osutas olulistele käärilehtede lehtede temaatilise struktuuri ja lugejaskonna teabevajaduste vahel. Arvestades seda suurt tähelepanu, mida viimaste aastate parteidokumendid osutavad töötajate olmeprobleemide lahendamisele, masside poliitilise kultuuri tõstmisele ja sotsialistliku elulaadi arendamisele, mõjub anakronistlikult lehtede sisu jagamine "kaalukateks" tootmise ja ühiskondlik-poliitilise elu valdkondadeks ja "vähekaalukateks" olme, elulaadi, kultuuri teemadeks, ometi on sellise vastandamise traditsioon lehtede sisu temaatilises jaotuses selgesti näha (vt. joonis 2). Tootmine ja ühiskondlik-poliitiline elu täitis küsitlusaastal 44 % rajoonilehtede mahust (kui kuulutused kõrvale jätta, siis üle poole), 38 % linna ja rajooni ühendatud lehtede mahust.

Kõige rohkem lugejate rahulolematust kohaliku lehega põhjustabki küsitluse andmetel perekonna ja kodu, teeninduse ja heakorra, moraali ja elulaadi vähene käsitlemine.

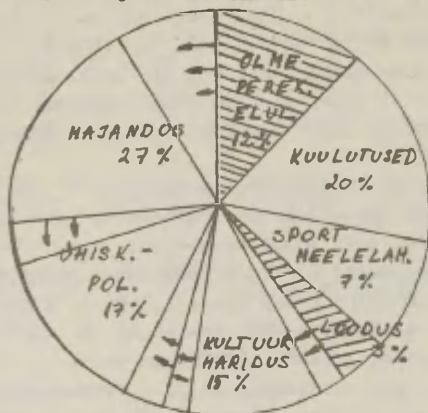
Kuna kohalike lehtede, eriti rajoonilehtede maht on paratamatult piiratud, saab kääre lugejahuvide ja temaatilise planeerimise seniste põhimõtete vahel vähendada ainult maajanduslike ja ühiskondlik-poliitiliste probleemide seostamise kaudu lugejatele lähedaste olme- ja kultuurivaldkondadega (vt. joonis 2).

See tähendab lehe sisu planeerimises üleminekut praegu üldiselt valdavalt temaatiliselt printsiibilt probleemplaneerimisele, arvestades seejuures erinevate teemavaldkondade ja probleemide (käsitusaspektide) vastavust erinevate lugejatüüpide teabevajadustele.

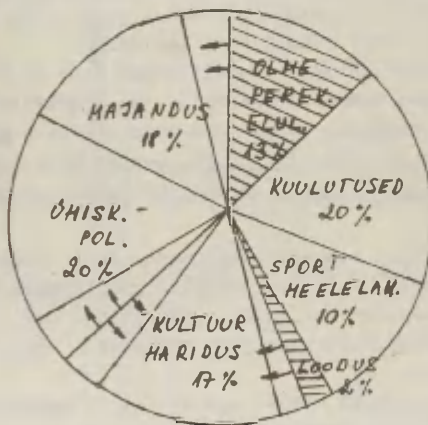
Lehe sisu optimeerimiseks kolmel alusel - 1) temaatika, 2) probleemide ja 3) lugejate seisukohalt - tuleks silmas pidada nende kolme teguri omavahelist seost, mida illustreerib joonis 3.

Sisu planeerimine, arvestades lugejaskonna erinevate tüüpide olemasolu ja nende erinevaid ootusi ning vajadusi,

Joon.2. Rajoonilehtede eieu temaatiline jaotus

Linna-rajooni ühendatud lehtede mahu keskmine temaatiline jaotus (pidevad jooned märgivad olemasolevat, punktiirjooned lugejate ootustega vaetavalt tasakaalustatud temaatikat). Viirutatud osa on kogu lugejaskonda ühtlaselt väga huvitavad valdkonnad.

Inimproblee- tööprob- juhtimia-, teoreeti-
 mid, vahetu leemid, organisee- lised
 ümbruse kaugemad rimieprob- problee-
 uudised uudised leemid mid

Kõigile vahetult
 kogetud vald-
 konnad
 (perekond,
 olme, loodus)

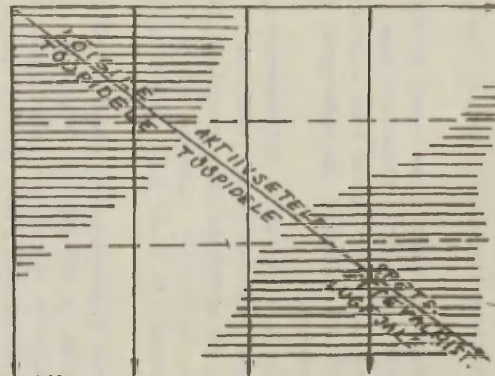
Eri- või huvi-
 alase kogemuse
 valdkonnad
 (majandus,
 kultuur, kool)

Spetsiifilise
 aktiivsusega
 seotud vald-
 konnad (aport,
 poliitika)

Temaatika
 eemaldumine
 vahetuast
 elukogemusest

Käsitlus-
 viisi
 eemaldumine
 vahetust
 elukogemusest

Lugejaauu-
 nitluse
 spetsiaali-
 aeerumine

Joon. 3. Kirjutiste suunitluse muutumine sõltuvalt temaatikast ja käsitlusviisist

nõuab toimetusest senisest mitmekülgsemat lehe sisu analüüsi, ilmuvate ja planeeritavate lugude teadlikumat kavandamist ja pidevat enesekontrolli. Seetõttu on soovitatav toimetustes regulaarse sisuarvestuse rakendamine, nii et toimetajal ja osakondadel oleks võimalik saada pidevat ülevaadet niihästi ilmunud lugude temaatilisest jaotusest kui ka olulisemate sisuliste näitajate kompleksist tervikuna. Käesoleva uurimuse tulemustest lähtudes on selline kohaliku lehe sisutunnuste kompleks haaratav 8 põhitunnusega.

1. Loo põhiteema (valdkond) ning sellega seotud kõrvalteemad.

2. Teema käsitlestasand, probleemi asetus; sh. hetkel eriti aktuaalsete probleemide olemasolu loos.

3. Geograafiline määratlus (oma linna, rajooni konkreetsed ettevõtted, majandid, külanõukogud, regioonid + rajoonivälised objektid).

4. Funktsioon, siht (näit. informeerimine, praktiline nõuanne, ürituste organiseerimine, suhtumise kujundamine, avalik arutelu, inimestevaheliste emotsionaalsete kontaktide loomine (k.a. huvitavate inimeste tutvustamine, ajaviide).

5. Kriitilisus (ja kriitikale reageerimine), sh. kriitika iseloom.

6. Millisele lugejaskonnale mõeldud (kõigile, erisihhuga passiivsetele ja mõõdukatele tüüpidele, noortele, vanadele, eliitlugejale või mõnele erikategooriale). Lugejasuunitluse planeerimiseks peaks iga loo puhul olema selge, kas see on suunatud a) kõigile (integreeriv), b) diferentseeritud (kellele eriti sobiv), c) spetsialiseeritud (ainult kellele mõeldud, millist ettevalmistust või huviala eeldav).

7. Kellest kirjutatakse (erialade lõikes).

8. Žanr jm. toimetusele olulised vormitunnused.

Sellise enesekontrollisüsteemi väljatöötamine ja täiel määral rakendamine nõuab muidugi küllalt suurt täiendavat meetodilist ja organisatsioonilist tööd, põhjalikumaks analüüsiks ka lisatööjõudu. Aga juba praegu saab selle süsteemi elemente kasutada toimetusesisesel retsenseerimisel, see annaks retsensioonile rangema vormi ja suurema järjekindluse.

Lugejate arvamuste ja hinnangute teadasaamine, oma tegevuse tulemusrikkuse kindlaksmääramine peaks olema hoopis

regulaarsem ja mitmekülgsem kui seni. Ei saa piirduda ainult ühekordse uurimistööga, olgu see nii ulatuslik kui tahes. Väga oluline on, et toimetuse ise käesoleva uurimuse tulemusi täiendaks ja järeldusi kontrolliks - vaid konkreetse lugejaskonna konkreetsete nõudmiste pidevale tundmaõppimisele tuginedes on võimalik saavutada ajalehe mõjujõu tõusu.

LEHELUGEJATE TÜPOLOOGIA

Peeter V i h a l e m m , dotsent

Kõikide lugejaküsitluste tulemused on näidanud, et kuigi vähemharitud ja vanemad inimesed on lehelugejatena üldiselt passiivsemad, leidub ka nende hulgas aktiivseid lugejaid, kes tunnevad huvi paljude probleemide vastu. Ja vastupidi - ka nooremate ja enamharitute hulgas on küllalt palju neid, kes vähe lehti loevad ja ümbritseva elu üldisemate probleemide vastu huvi ei tunne. Seetõttu ei saa lugejate huvide ja hinnangute analüüsimisel piirduda üldiste tendentsidega soo, vanuse, hariduse järgi moodustatud lugejagruppides. Oluline on täiendada seda tüpoloogilise analüüsiga - sel puhul kogutakse ühte vastajarühma (tüüpi) kokku kõik need, kes lugejahuvide ja -ootuste poolest (või mõne muu tunnusterühma poolest) on sarnased. Küsitletuid võrreldakse mitte ühe üksiktunnuse, vaid paljude tunnuste koosesinemise, nende kombinatsiooni alusel. Eesti Raadio Arvutuskeskuses kasutatavad andmetöötluse programmid võimaldavad kõigi vastajate võrdlemist ja sarnaste vastajate üheks tüübiks koondamist arvutis läbi viia. Käesolevas kogumikus juba käsitlust leidnud uurimuses "Linna- ja rajoonilehed ENSV ajakirjandussüsteemis. Raamatunõudlust kujundavad tegurid" rühmitati küsitletuid mitme erineva tunnusterühma alusel, moodustati lehelugemise, raamatuoostmise, elulaadi tüübid.

Kõbalikule lehele antud hinnangute, lehe lugemise motiivide ja lugejahuvide alusel jagunesid küsitletud 7 - 8 põhitüüpi. Lehelugejate tüübid väiksemates keskustes, 6 Lõuna- ja Kesk-Eesti rajoonis (1979. a. küsitlus) ja Tartus, Pärnus, Kohtla-Järvel, nende ümbruse rajoonides ning Harju rajoonis (1981. a. küsitlus) on küllaltki sarnased. Mõlema küsitluse tulemuste põhjal võib väita, et lugejate suhteid ajalehega iseloomustavad 2 põhitunnust - ühelt poolt aktiivsus lehe lugemisel, teiselt poolt kriitilisus, nõudlikkus suhtumises lehes avaldatavasse. Mõlemad need tunnused seonduvad mitte üksnes lehelugemisega, vaid üldise ellusuhtumisega, s. t. aktiivsus lehelugemisel on enamasti seotud üldise aktiivse eluhoiakuga ja kriitilisus üldise kriitilise ellusuhtumisega.

Viimasel puhul on aga suur vahe konstruktiivselt ja negatiivistlikult kriitilise positsiooni vahel.

Lugejatüüpide lähemal iseloomustamisel võtame aluseks 1981. a. küsitluse tulemused, kuivõrd tüüpideks jagunemine on siin mõnevõrra selgem, reljeefsem. Andmed lugejatüüpe iseloomustavate tunnuste (tüüpimoodustavate tunnuste) ja tüüpide koosseisu (kirjeldavate tunnuste) kohta on toodud tabelites 1 ja 2.

I tüüp - aktiivne, valikuline, sotsiaalsetele ja tööprobleemidele orienteeritud lugeja (7 % lugejaskonnast). Ta loeb kohalikku lehte üsnagi regulaarselt ja põhjalikult. Lehelugemisel põhiliselt infole suunatud, teistest tüüpidest märgatavalt rohkem leiab ta lehest oma tööks vajalikku info, hindab lehte kõrgelt uudiste andjana ja silmaringi laiendajana. Ei pea kohalikku lehte ajaviiteallikaks ega vaja tema abi argimuredes.

Kriitilisus oma linna, rajooni lehe suhtes keskmisest kõrgem, ei ole rahul teemade valikuga ega käsitlusviisiga, leht peaks tema meelest olema tegelikkuse suhtes kriitilisem. Lehe puudustena märgib teistest enam vähest probleemist, lugejate arvamuse vähest arvestamist, autorite ringi ühekülsust (mida võib tõlgendada ka valmisolekuna ise rohkem kaasa lüüa, ligemale veerand selle tüübi esindajatest on lehele kaastööd teinud).

Kõik lugejahuvid on tugevasti üle keskmise, teiste tüüpidega võrreldes on eriti suur huvi majanduse, hariduse, teeninduse, perekonna, spordi ja poliitika vastu. Iseloomulik on aktiivne ja mitmekülgne teabekanalite kasutamine, teistest eristab seda lugejatüüpi spetsialiseeritud teabe eelistamine, mida hangitakse ajakirjadest, populaarteaduslikust ja erialakirjandusest, mitmesugustelt loengutelt ja kursustelt. Vaatamata kõrgele lülitatusele massiteabesüsteemi on rahuldamata teabevajaduste hulk suurem kui teistel tüüpidel. Enamiku teemade puhul märgib üle poole I lugejatüübist, et kohalikus lehes käsitletakse neid liiga vähe (teeninduse kohta ütleb seda 90 %, kultuuri kohta 85 %, hariduselu kohta 74 %, majanduse kohta 57 %, poliitika kohta 56 %).

Kõige selgemalt ilmneb antud lugejatüübi eripära suhtumises erinevate probleemide tähtsusesse, mida võib pida da väärtusorientatsioonide väljenduseks. Selle tüübi esindajad on teistega võrreldes tunduvalt vähem orienteeritud isikliku elu materiaaalsetele probleemidele ja tervise hoid-

Tabel 1

Lugejatüüpe iseloomustavad tunnused
(protsentides tüübi koosseisust)

	Kesk- mine	I t.	II t.	III t.	IV t.	V t.	VI t.	VII t.
Loeb kohaliku lehe iga numbrit	51	58	66	70	47	51	38	32
Loeb läbi enam-vähem kogu lehe	50	68	67	74	37	57	27	29
Hindab kohalikku lehte kehvaks	9	8	3	5	12	9	15	6
Loeb kohalikku lehte sellepärast, et see...								
... hoiab kursis peamisega kodu- ja välismaal	63	82	89	57	53	65	66	39
... annab tööks vajalikku infot	21	34	25	17	18	25	17	7
... laiendab silmaringi, annab teadmisi	59	73	87	56	62	60	53	36
... aitab aega viita	55	4	74	68	18	68	67	60
... avaldab kriitikat, aitab lahendada probleeme	61	62	87	75	67	57	51	31
... tuleb appi argimuredes	47	38	72	60	59	42	37	25
... ergutab avalikkust kohalikus elus sõna sekka ütlema	37	38	53	55	39	34	26	19
Rahulolu eri teemade käsitlemisega suur	29	24	37	54	29	28	19	13
Kriitilisus lehe suhtes keskmine või suur	58	73	57	49	60	62	65	40
Arvab, et lehes on vähe kriitikat	49	69	55	40	45	64	46	24
Huvi majandusteema vastu kohalikus lehes suur	33	63	67	59	23	37	3	2
" teenindusteema - " -	44	72	76	85	31	50	12	4
" perekonnateema - " -	54	87	87	83	51	57	28	8
" haridusteema - " -	30	56	59	60	22	26	7	1
" poliitika, üh-eelu - " -	17	32	44	42	4	12	2	1
" kultuurielu - " -	32	57	57	74	22	21	14	0
" looduse - " -	58	79	80	91	55	60	30	29
" moraali ja elulaadi - " -	58	85	88	94	57	57	34	11
" spordi - " -	33	70	77	49	17	19	23	2
" meelelahutuse - " -	60	70	80	85	55	63	53	18
Raadio ja TV jälgimine suur	51	77	68	57	56	41	62	9
Kultuuriväljaannete jälgimine suur	32	65	25	54	34	19	38	2
Välis- ja üleliiduliste kanalite jälgimine suur	27	58	32	29	32	14	40	2

T a b e l 2

Lugejatüüpe kirjeldavad tunnused
(protsentides tüübi koosseisust)

	Kesk- mine	I t.	II t.	III t.	IV t.	V t.	VI t.	VII t.
Sugu: mehi	45	45	55	42	45	45	46	35
Vanus: 18 - 29 a.	19	24	20	15	24	14	32	2
30 - 49 a.	40	57	50	47	51	43	32	11
50 - 69 a.	27	16	25	30	19	30	25	37
üle 70 a.	14	3	6	9	7	13	11	41
Haridus: kuni 6 kl.	25	7	16	15	12	29	17	72
7 - 10 kl.	26	15	30	29	25	30	25	20
keskharidus	21	17	23	27	24	18	28	7
keskeriharidus	16	30	18	16	20	18	16	0,5
kõrgharidus	13	31	14	15	20	7	15	0,5
Tööala: reatöötajad	51	40	60	57	51	54	53	32
spetsialistid	20	51	21	25	27	18	17	0
õppurid	5	4	4	2	7	3	11	1
pensionärid	24	6	15	16	15	25	19	67
On abielus	69	83	81	73	75	71	59	49
Peres on lapsi	57	77	67	64	66	57	50	32
Keskmine pidevalt jälgitavate ajalehtede- ajakirjade arv	7,3	11,1	8,0	9,2	8,1	6,0	7,1	3,2
Idid erinevates eluvaldkondades	10	23	17	17	10	6	7	1
Asju kodus palju (üle keskmise)	40	51	49	40	50	37	43	15
Asjade soov suur	28	37	35	29	29	28	31	7
Palju kokku puutunud teiste maade ja paikadega	28	54	34	29	41	21	30	6
Raamatute lugemise aktiivsus ja mitmekülgsus suur	18	37	24	31	23	8	17	2
Omab alluvaid	32	64	39	36	36	30	27	5
Omab pidevaid ühiskondlikke ülesandeid	29	57	43	34	31	26	25	5

misele ning parandamisele. Esmatähtsad on globaalsed mured (sõja vältimine, looduskaitse), sotsiaalsete ebaõnnete ületamine ja parem töökorraldus (võitlus formalismi ja bürokraatia ilmingutega, töödistsipliini ja töö tulemusrikkuse tõstmine). Keskmisest kõrvalisema tähtsusega on omaenda isiksuse arenguga ja suhtlemisega seotud probleemid. Seega iseloomustab I tüüpi sotsiaalselt aktiivne, oma "minast" väljapoole, ümbritseva tegelikkuse muutmisele suunatud eluhoiak. Vaatamata keskmisest kõrgemale isiklikule heaolule on talle teistega võrreldes omane kriitilisem suhtumine ellu, mille kajastamist fotab ta ka ajakirjanduselt.

Suur osa selle tüübi esindajatest on arvamuse liidrid. Teiste tüüpidega võrreldes on nad rohkem teistes maades ja paikades ringi rännanud, suhteliselt suurem on abielus olevate inimeste ja lastega pere osakaal.

I lugejatüübi elulaadis on iseloomulik aktiivne, praktilise tegevuslaadi domineerimine tarbijaliku ja meelelahutusliku ees - teiste lugejatüüpidega võrreldes on siin kõige rohkem neid, kes tegelevad oma aia ja kodu harimise ja kaunistamisega, käivad looduses, spordivad, tegelevad auto ja muu mootorsõidukiga, käsitöö ja meisterdamisega. Aga ka isetegevusega, fotograafia ja filmimisega, enesetäiendamise- ja mitmesugustel kursustel ja ringides.

Kokkuvõtlikult saame seda lugejatüüpi määratleda kui sotsiaalselt aktiivset, mitmekülgsete huvidega, hästi informeeritud, konstruktiivselt kriitilist, rohkem tööle ja ühiskonna probleemidele kui isiklikule elule orienteeritud nõudlikku lugejat.

I lugejatüübi koosseisus (vt. tabel 2) domineerivad nooremad ja keskealised inimesed (80 % alla 50 a.). Umbkaudu poole moodustavad spetsialistid (51 %). Vaid 22 % on vähema kui keskharidusega, kõrgharidusega 31 %. Sotsiaalne staatus on keskmisest kõrgem, 64 % omab alluvaid. Mõnevõrra üllatuslikult ei ole selles tüübis mehi sugugi rohkem kui küsitletute hulgas keskmiselt (45 %). Keskmisele lähedane on ka jagunemine maa ja linna vahel (47 % linnaelanikke), kusjuures maal on I lugejatüüp koondunud arenevatesse küladesse, majandija osakonnakeskustesse.

Muidugi ei saa niivõrd aktiivse eluhoiakuga rühm moodustada kogu lugejaskonnast kuigi suurt osa, meie andmetel kuulub sellesse tüüpi iga neljateistkümmes inimene (sealjuures iga viies-kuues spetsialist ja juht). Arvamuse liidrina,

arvamuste ja hinnangute kujundajana on aga selle lugejatüübi osatähtsus väga suur. Toimetus saab seda (ja tema kaudu ka teisi lugejaid) enda poole võita probleemse lähenemisviisiga, ühiskondlikult oluliste probleemide väljatoomise ja analüüsiga.

II tüüp - üliaktiivne vähevalikuline kohalikule lehele orienteeritud lugeja on mõnevõrra rohkemaarvulisem eelmisest, siia kuulub 12 % küsitletutest, s. t. ligikaudu iga kaheksas.

Kohalikku lehte jälgib temagi keskmisest suurema regulaarsusega ja põhjalikkusega, kusjuures kohalik leht on kõige polüfunktsionaalsem just selle tüübi jaoks - ta on oluline nii ajaviite pakujana kui avalikkuse sekkumise ergutajana, nii peamiste kodumaiste ja välissündmustega kursis-hoidjana kui kriitika avaldajana ja argimurede lahendajana. Võrreldes teiste tüüpidega võib siiski esile tõsta tunnetuslike funktsioonide ülekaalu ja ka lehe suhteliselt tähtsat ajaviitelist funktsiooni. Iseloomulik on kohaliku lehe autorite kõige parem tundmine. Küllalt paljud - 17 % on ise lehele kirjutanud. Kriitilisus ja nõudlikkus kohaliku lehe suhtes on keskmise tasemel, kohati alla selle.

Kõik lugejahuvid on keskmisest tunduvalt tugevamad, ehkki käsitletavate teemade endi isiklik olulisus jääb enamasti keskmise tasemele. Teiste lugejatüüpidega võrreldes on tähelepanuväärselt kõrge huvi perekonna-, spordi-, poliitika-, majandus- ja haridustemaliste kirjutiste vastu.

Erineva teabekanalite kasutamist selle tüübi poolt iseloomustab eriti kõrge hinnang televisioonile teabeallikana, kohaliku lehe tähtsus on suhteliselt suur ka väljaspool kohalike sündmuste kajastamist, tuttavatel suhteliselt suur tähtsus uudiste allikana.

II lugejatüübile on iseloomulik eluga rahulolu. Nagu ka teistel aktiivsetel tüüpidel, on tähtsaks peetavate probleemide seas vähem olulised isikliku elu korraldamise küsimused, keskmisest tähtsamad sotsiaalsed probleemid. Märkimisväärne on II lugejatüübi suur suhtlemisaktiivsus, keskmisest oluliselt rohkem on selles tüübis ka arvamuse liidreid.

Vabas ajas on teistest tüüpidest olulisemal määral esiplaanil telerivaatamine, teistest tüüpidest tunduvalt rohkem harrastatakse ka mitmesuguseid lauamänge. Küllalt olulisel kohal on oma mootorsõidukiga tegelemine, sportimine,

plaatide ja lintide kuulamine, peod ja tantsuõhtud. Teistest aktiivsetest tüüpidest vähem tegeldakse vabal ajal käsitöö ja meisterdamisega, oma aia ja kodu harimise ja kaunistamisega, looduses viibimisega, taidlusega, enesetäiendamisega kursustel ja ringides. Seega võib selle tüübi vaba aja stiili pidada rohkem passiivseks ja meelelahutuslikuks kui aktiivseks ja loominguliseks.

Antud lugejatüübi koosseisus on keskmisest veidi enam mehi (55 %, keskmine 45 %). Nagu kõigis aktiivsetes tüüpides, on siin veidi rohkem (50 %) keskealisi inimesi, vähem üle 70-aastasi. Haridustase on lähedane lugejaskonna keskmisele.

See lugejatüüp on toimetustele oluline oma üliaktiivsuse poolest lehelugejana ning oma aktiivsuse poolest suhtlemises. Võib arvata, et ta aitab oluliselt kaasa avalikkuse tähelepanu koondumisele ühele või teisele kirjutisele ning lehe üldise maine kujunemisele.

III tüüp - üliaktiivne vähekriitiline kultuurikana-litele orienteeritud lugeja on aktiivsetest lugejatüüpidest kõige arvukam, siia kuulub 15 % küsitletutest. Kohaliku lehe jälgimisel on just see lugeja kõige põhjalikum ja järjekindlam. Kohaliku lehe lugemise motiivide reas tõrkab silma regulatiivsete funktsioonide esiletõus ja mitmete informatiivsete funktsioonide (uudised väljaspool oma linna ja rajooni, silmaringi laiendamine) tagaplaanile jäämine (nende tähtsust oodatakse ilmselt muudelt allikatelt, mitte niivõrd kohalikult lehelt).

Selle lugejatüübi iseloomulikuks jooneks on õustumine lehe poolt pakutavaga, keskmisest tunduvalt suurem rahulolu nii erinevate teemade käsitlemisega kui lehe kriitilisuse astmega tegelikkuse suhtes. III lugejatüübis on vähe (20 %) neid, kelle meelest lehel on mitmeid puudusi, 51 % selle tüübi esindajatest on arvamusel, et kohalikul lehel on vähe või pole üldse puudusi (kõigi lugejate keskmine 42 %). Seejuures on lehele antud üldhinnang vastav lugejate üldkeskmisele, millest võib järeldada, et selle tüübi esindajad ei ootagi lehelt enam, kui see parajasti pakub.

Lugejahuvi näitajad on kõigi teemade suhtes tunduvalt üle küsitletute keskmise. Teiste aktiivsete lugejatüüpidega võrreldes on huvi eriti suur kultuuri, looduse, teeninduse, meelelahutuse vastu. Oluliselt madalam on spordihuvi.

Erinevate infoallikate kasutajana on III tüüp üks ak-

tiivsemaid I tüübi järel. Kohalik leht jääb (erinevalt eelmisest tüübist) teiste infoallikate hulgas üsnagi tagaplaanile. Nagu eelmisele tüübile on ka sellele oluliseks teabekanaliks teiste inimestega suhtlemine. Suur on arvamuse liidrite osakaal.

III lugejatüübi orientatsioonides ilmneb suund oma isikust väljapoole, sotsiaalsetele ja globaalsetele probleemidele. Elulaadi iseloomulikuks jooneks on väga aktiivne kultuuritarbimine, eriti lugemine (selle tüübi esindajad on kõige aktiivsemad ilukirjanduse lugejad, mitteilukirjandust loeb aga kõige enam I tüüp). Keskmisest veidi rohkem viibitakse looduses, tegeldakse enesetäiendamisega kursustel ja ringides. Sportimine ja mootorsõidukitega tegelemine, mis iseloomustasid eelmisi tüüpe, on keskmisel tasemel. III tüübi elulaad on vähem liikuv kui I ja II tüübil, s. t. vähem ollakse käinud teistes maades ja paikades, elutingimused on kehvemad. Kuid aktiivsete tüüpide hulgas kõige nõrgem on ka soov uusi asju muretseda. Oma eluga on selle tüübi esindajad üldiselt rahul, ka sotsiaalse ümbruse suhtes keskmiselt positiivsemalt häälestatud.

Oma osa võib III tüübi vastustes olla püüdlikul ankeeditäitmisel, kalduvusel vastata "nii nagu peab".

Koosseisult on III tüüp küllaltki lähedane lugejaskonnale üldisele sotsiaal-demograafilisele jaotusele. Rohkem kui teistes aktiivsetes lugejatüüpides on vanemaid inimesi, vähem ühiskondlikus töös aktiivselt osalejaid. Selle tüübi esindajaid osutus kõige rohkem olema "Pärnu Kommunisti" lugejaskonnas, pärnakad moodustavad sellest tüübist 36 %, erinevalt eelmistest aktiivsetest tüüpidest, kui ülekaalus olid küsitletud Tartust ja Tartu rajoonist.

III lugejatüüp väärrib tähelepanu juba oma arvukuse poolest, siia kuulub iga kuues-seitsmes lugeja. Nagu teistelgi aktiivsetel tüüpidel, on tal suur tähtsus suhtlemises, arvamuste ja hinnangute kujunemises nii kohaliku lehe kui ümbritseva elu suhtes. Ja võib arvata, et see lugejatüüp on ka kõige enam kohaliku lehe seisukohtadest mõjutatav, neile kõige vastuvõtlikum. Selle tüübi huvisuundi ja spetsiifilisi ootusi rahuldab kohalik leht eeskätt aktiivse osavõtuga oma linna ja rajooni kultuurielu, heakorra, teeninduse jm. sotsiaalsete probleemide lahendamisest, ning III tüübi esindajate näol on toimetuse sellesuunalistel püüdlustel kindel toetajaskond.

IV tüüp - mõõdukas, valikuline ja kriitiline, olme- ja kultuurihuviline, ajakirjandusele orienteeritud lugaja on oma arvukuselt lähedane II tüübile, moodustab 12 % lugejaskonnast.

Kohaliku lehe lugemise regulaarsus, eriti aga põhjalikkus on madalam keskmisest (37 % loeb läbi enam-vähem kogu lehe, lugejaskonnast keskmiselt 50 %). Lehe hindamisel küllaltki kriitiline, lehele antud hinnang on keskmisest madalam, puudusi märgitakse rohkem, sealhulgas vähest probleemsest ja tegelikkuse ilustamist.

Kohaliku lehe lugemise motiivide seas märgitakse keskmisest sagedamini lehe tähtsust argimurede lahendamisel. Keskmisest tunduvalt vähem oodatakse kohalikult lehelt ülevaadet sise- ja välispoliitilisest elust, ei nähta temas ka ajaviitevahendit. Oma linna- ja rajoonileht on selle lugejatüübi jaoks eelkõige lähedase ümbruse elu kajastaja ja korraldaja, mõnevõrra ka suhtlemisvajaduse rahuldaja.

IV tüübi lugejahuvide struktuur on väga sarnane lugejaskonna keskmiste näitajatega, veidi väiksem on huvi poliitika ja spordi vastu. Erinevate valdkondade isikliku olulisuse poolest on olme, moraali, kooli ja kultuuri teemadel suurem kaal. Väärtusorientatsioonides ilmneb materiaalsete ja tööprobleemide suhteliselt väiksem osatähtsus, inimsuhtega seotud probleemide, ka mitmete üldiste sotsiaalsete probleemide mõnevõrra tähtsamaks pidamine.

Erinevate infoallikate kasutajana on IV tüüp keskmisest veidi aktiivsem, eriti olulist rolli etendavad ajakirjad, kultuuriväljaanded ja ilukirjandus. Teabeallikana teiste seas on kohaliku lehe osatähtsus suhteliselt väike. Elulaadis domineerivad mitmesugused kultuuritarbimise moodused, selles läheneb ta III tüübile. Erinevuseks on fotograafia ja filmimisega tegelejate suurem osakaal. Elutingimused on keskmisest veidi paremad, kodune jõukus üle keskmise. Keskmisest rohkem on selles tüübis ka välismaal ja NSVL teistes paikades käinud ning teiste keelte valdajaid, selles osas ületab teda vaid I tüüp.

IV lugejatüübi koosseisus on keskmisest rohkem nooremaid ja haritumaid inimesi, neid on siin rohkem kui aktiivses, ent vähemkriitilises II ja III tüübis. Ühiskondlik aktiivsus ja suhtlemisaktiivsus on aga nendest tüüpidest mõnevõrra väiksem.

Võib arvata, et mõõduka ja kriitilise IV lugejatüübi mõju on oma ümbruskonnas suurem, kui see tema ankeedivas-

tustest välja tuleb. Seetõttu oleks oluline püüda vähendada tema suhteliselt kriitilist häälestatust lehe suhtes. Olu-
lisim vahend selleks on lehe asjalikkus, mõjukus praktilis-
te probleemide lahendajana.

V tüüp - mõõdukas lähemale ümbrusele ja kohalikule
lehele orienteeritud lugeja on koos järgmise, VI tüübiga käi-
ge enamlevinud meie poolt eristatud 7 lugejatüübist, siia
kuulub iga viies küsitletu (21 %).

Selle tüübi suhtumine kohalikku lehte on üldiselt po-
siitiivne, üldhinnang lehele ja rahulolu temaatikaga nagu ka
enamik muid näitajaid on lähedased kõigi küsitletute kesk-
misele. Keskmisest suurem on lugeja huvi tootmise, teenin-
duse ja meelelahutuse vastu, suur osa selle tüübi esindaja-
test on arvamisel, et tootmis- ja teenindustemaalisi kirju-
tisi ilmub liiga vähe. Silmatorkav on kõrgendatud kriitili-
sus just nende valdkondade käsitlemise suhtes ja ka üldse
lehel kriitilisema igapäevaelu kajastamise nõudmine.

Lehe lugemise motiividest on olulisemad kohaliku eluga
kursisolemine ja utilitaarse info saamine, keskmisest olu-
lisem on ka lehe ajaviiteline funktsioon. Märkimisväärne on,
et kohalikult lehel ei oodata eriti probleemide lahenda-
mist ja argimuredest jagusaamist - seda saab seletada pi-
gem usu puudumisega lehe mõjujõusse kui vastava vajaduse
puudumisega, on ju antud lugejatüübi huvid suunatud just ni-
melt lähemale ümbrusele, olme- ja tööprobleemidele.

Erinevate infoallikate kasutajana on V tüübi esindajad
suhteliselt tagasihoidlikud. Teabekanalite seas domineeri-
vad selgesti TV ja raadio, millele järgneb kohalik leht, Tri-
kikanalite seas on kohalik leht esikohal ka rajooniväliste
uudiste ja teadmiste allikana. Kõigi teiste väljaannete jäl-
gimises jääb see tüüp tunduvalt allapoole keskmist. Suhetes
kohaliku lehega on see tüüp võrdlemisi aktiivne, 11 % on ka
ise lehele kaastööd teinud.

V tüübi elulaad on küllaltki üksluine ja passiivne, ees-
kätt oma kodule ja majapidamisele orienteeritud. Jõukus on
lähedane kõigi küsitletute keskmisele. Ka sotsiaal-demokraa-
filine koosseis ei erine praktiliselt kõigi küsitletute kesk-
misest jaotusest. Veidi rohkem kui teistes tüüpides on siin
vahetu tootmise sfääris töötajaid, eriti reatöötajaid. Vä-
hem kui keskharidusega on 59 % tüübi koosseisust (kõigi kü-
sitletute keskmine 51 %).

Lisaks arvukusele väärrib antud tüüp tähelepanu kui nn. keskmisele lugejale kõige lähedasem. Seetõttu on eriti oluline tõsta selle lugeja usaldust lehe vastu, tugevdada usku eluliste probleemide lahendamise võimalikkusesse.

VI tüüp - negatiivselt häälestatud meelelahutuslik juhulugeja on eelmise kõrval kõige levinum lugejatyüp, siia kuulub 20 % küsitletutest.

Kohaliku lehe jälgimise regulaarsus on oluliselt madalam keskmisest, eriti vähe (27 %) on aga neid, kes loevad läbi enam-vähem kogu lehe (kõigi küsitletute keskmine 50%). Kohaliku lehe jälgimise motiividest on väga olulisel kohal ajaviide. Huvi meelelahutuslike materjalide vastu on ka ainus lugejahuvi kõigi küsitletute keskmisel tasemel. Kõigi teiste teemade loetavus on tugevasti alla keskmise. Poliitikat, majandust ja haridust käsitlevate materjalide regulaarseid lugejaid selles tüübis praktiliselt ei olegi.

VI lugejatyüp on kõige enam rahulolematu erinevate teemade käsitlemisega kohalikus lehes, kusjuures tegemist on eitava, negatiivse rahulolematusega - ei osata kuigi-võrd nimetada lehe puudusi peale selle, et mitmetest teravatest probleemidest lehes ei räägita.

Kohaliku lehe tähtsus infoallikana on selle tüübi jaoks kõige väiksem teistega võrreldes. Seejuures on raadio ja TV jälgimise aktiivsus tugevasti üle keskmise, suhteliselt palju jälgitakse kultuuriväljaandeid ning väliskanaleid.

Kõigi eluvaldkondade isiklik olulisus peale kultuuri on madalam küsitletute keskmisest, oluliselt vähemtähtsaks peetakse enda jaoks majandust, poliitikat ja koolisfääri.

Vaba aja veetmisel domineerib kultuuri tarbimine, eriti olulisel kohal teiste tüüpidega võrreldes kerge muusika ja kino. Küllaltki levinud on kohvikus ja restoranis käimine, alkoholi tarvitamine. Märkimisväärne osa (20 %) tegeleb omaloominguga, nähtavasti kõige enam musitseerimisega.

Väärtusorientatsioonides on suhteliselt olulisel kohal raha ja asjade saamine ning oma elu huvitavaks tegemine, samuti see, kuidas leida mõistmist, vähendada üksindust. Globaalsed, sotsiaalsed ja tööprobleemid on suhteliselt vähem tähtsad.

VI lugejatyübi muudab eriti oluliseks see, et siin domineerivad noored - 32 % tüübi koosseisust on 18 - 29 a. vanused. Samapalju on veel keskealisi, 30 - 49 a. vanuseid.

11 % tüüpi koosseisust on üliõpilased ja õpilased (ligi pooled kõigist küsitletud õppuritest kuuluvad sellesse tüüpi).

Ei pruugi põhjendada, kui oluline oleks vähendada ülal kirjeldatud lugejatüübi negativistlikku häälestust kohaliku lehe ja paljus ka sotsiaalse tegelikkuse suhtes. Põhiline teadmatus kasutada olev vahend selleks on mitmekesisem, värskem ja vaidlusrikkam vorm, suurem tähelepanu kohalike noorte ettevõtmistele ja noori huvitavatele probleemidele.

VII tüüp - elust kõrvaletõmbunud passiivne juhulugeja moodustab 13 % lugejaskonnast.

Kohaliku lehe lugemise regulaarsus ja põhjalikkus on tugevasti alla keskmise. Suuresti alla keskmise on ka kõik lugejahuvid. Antud lugejatüüp on üsnagi leplik ja vähekriitiline. Ilmselt käivad paljud ajalehtedes, ka kohalikus lehes avaldatavad kirjutised tal üle jõu, ta saab neist vaid osaliselt aru. Seejuures on kohalik leht talle küllalt tähtis, annab lisaks kohalike uudistega kursisolemisele vajalikke teateid ja nõuandeid, aitab aega viita, kompenseerib napiks jäävat suhtlemist teiste inimestega. Kohalik leht teabeallikana on raadio järel peaaegu võrdne televisiooniga, edestades kauget teisi trükikanaleid.

Elulaad on küllaltki passiivne, vaba aja täitmisel on väga tähtsal kohal raadio, ka televiisor, lugemine palju vähem. Levinud on ka käsitöö ja aiatöö, viimane isegi rohkem kui VI tüübis. Sellesse lugejatüüpi kuuluvad inimesed on paljuski halva tervisega, elust tagasi tõmbunud. Erinevatest eluvaldkondadest pakuvad lisaks tervisele suhteliselt enam huvi veel loodus, moraal, perekond ja ajalugu.

VII lugejatüübis domineerivad vanemad, suhteliselt vähemharitud inimesed. 67 % on pensionärid, naisi on rohkem kui mehi (65 : 35), palju on leski, üksikuks jäänud inimesi, suur on keskestest kaugel elavate maainimeste osakaal.

On aga ka nooremaid ja haritumaid inimesi (vt. tabel 2).

Kas kohalik leht ei paku neile huvi või on siia tüüpi kuulumine tingitud üldisest passiivsest eluhoiakust? Sellele küsimusele ei oska me praegu veel vastata.

Kohalik leht ei saa muidugi VII lugejatüübi järgi joonduda, ehk küll siia kuulub tervelt 13 % küsitletutest. Väga oluline oleks aga igas numbris avaldada mõni materjal ka vanemaid vähemharitud inimesi (eriti maainimesi) silmas pidades, s. t. lihtsamal keeles, igapäevaste oludega ja kohalike traditsioonidega seostatult jne.

Mõned järeldused.

Kahe küsitluse andmete tüpoloogiline analüüs näitab, et linna- ja rajoonilehtede lugejaskonnas võib välja tuua küllalt üldisi ja püsivaid lugejatüüpe, mis aitavad paremini orienteeruda lugejaskonna huvide ja nõudmiste mitmekesisuses.

Lugejatüüpe eristavateks põhiomadusteks on ühelt poolt aktiivsus, teiselt poolt kriitilisus. Need on omamoodi põhitelgedeks lugejatüüpide omavahelise läheduse ja kauguse määratlemisel (vt. joon. 1 M. Lauristini artiklis, lk. 13).

Nagu ülalesitatud analüüsist selgub, on toimetusel oluline silmas pidada mitte aktiivsust või kriitilisust eraldi, vaid just nende koosinemist. Aktiivsuse ja kriitilisuse konkreetne kombinatsioon kujundab lugejatüübi, kelle eripärast tulenevad teatavad nõudmised ja võimalused ajakirjanike tööle. Aktiivsuse ja kriitilisuse koosinemine on oluline ka üldisemas plaanis - sotsialistlikus ühiskonnas ei ole kogu kommunikatsioonisüsteemi, sealhulgas ajakirjanduse ülesandeks kujundada mitte lihtsalt aktiivset inimest, vaid aktiivset ja kriitilist inimest, kes on võimeline iseseisvalt analüüsima, otsustama ja vastutama.

Aktiivsuse ja kriitilisuse kõrval eristuvad lugejatüübid muudegi tunnuste alusel, ennekõike kohaliku lehe lugemise motiivide põhjal. Linna- ja rajoonilehe jälgimise ajendeid võib jagada 5 gruppi: 1) tunnetuslikud, ennekõike operatiivse informatsiooni saamisele suunatud; 2) praktilised, vajalike teadete, nõuannete, soovitude saamisele suunatud; 3) sotsiaalsed, s. t. kohaliku elu parema korraldamisega, probleemide lahendamisega seotud; 4) kommunikatiivsed, s. t. teiste inimestega, elus toimuvaga ühenduse saamisele suunatud; 5) ajaviitelised. 1981. a. küsitluse tulemuste põhjal iseloomustab kohaliku lehe poole pöördumise motiivide tugevust järgmine tabel. (Vt. tabel lk. 37.)

Nii aktiivsetel kui mõõdukatel tüüpidel on esikohal lehe infofunktsioonid, erinevus on vaid oodatava info mastabis ja iseloomus (mõõdukaid tüüpe huvitavad eeskätt konkreetsed igapäevaelu küsimused). Passiivsetel tüüpidel seevastu on esiplaanil ajaviitelised funktsioonid. Lehe sotsiaalsed, kohaliku elu juhtimise ja korraldamisega seotud funktsioonid on subjektiivselt tähtsustatud vaid aktiivsetel tüüpidel. Lehe kommunikatiivsed funktsioonid ei seostu aga aktiivsuse ja

kriitilisusega, vaid kuuluvad iga tüübi eripära juurde erinevas kontekstis: passiivsel VII tüübil suhtlemisvaeguse kompensatsioonina, aktiivsetel I, III tüübil aga üldise suhtlemisaktiivsuse ühe küljena. Ka praktiline, utilitaarne teave võib olla erinevalt seostatud lugeja igapäevaeluga: seda võib minna tarvis kas tööl või kodus. Tõise info allikana on leht tähtis vaid I tüübi lugejale, s. t. 7 %-le.

Tüübid	I	II	III	IV	V	VI	VII
Motiivid	(aktiivne, kriitiline)	(aktiivne, ebakriitiline)		(mõõdukas)		(passiivne, kriitiline)	(passiivne, ebakriitiline)
Tunnetuslikud	++	++	++	++	++	+	+
Praktilised	+	-	+	+	-	-	+
Sotsiaalsed	+	+	+	+	+	+	-
Kommunikatiivsed	+	+	+	+	+	+	+
Ajaviitelised	-	+	-	-	+	++	++

Kohaliku lehe koht lugeja teabesüsteemis tõstab esile neid tüüpe, kus oma linna ja rajooni leht on üheks põhiliseks infoallikaks (II, V, VII tüüp). Ka siin on tegemist nii aktiivsete kui mõõdukate kui passiivsete lugejatega. Oluline on näha, et keskehtläbi ligi 1/3 lugejaist, ka neist, kes üsna agaralt jälgivad muid väljaandeid, peab kohalikku lehte oma teabesüsteemis küllalt keskseks, ootab temalt laiemat haaret, üldisemat infot ja probleemi nägemist. Samal ajal on just aktiivsete tüüpide (I ja III) jaoks küllalt iseloomulik kohaliku lehe seostamine küllalt kitsa teabevälja lõiguga, mis puudutab lähemat keskkonda, oma linna ja rajooni probleeme.

Huvitatus erinevatest teemadest ja probleemidest on tüüpide lõikes selgesti seotud nende erineva sotsiaalse aktiivsusega: aktiivsetes tüüpides on olulisemad majanduselu ja ühiskondlik-poliitilised probleemid, ka kultuur; passiiv-

sematee on selgemini väljendunud indiviidile üldiselt lähema olmelise temaatika psühholoogiline lähedus. Siiski ei ole kohaliku lehe puhul tüüpide temaatilised eelistused sama selgepiirilised kui nende ootuste ja motiivide eripärase laiemate sotsiaalsete probleemidega seotud lähenemise viis rahuldab I, II, III, IV tüübi esindajaid, V ja VII tüübi jaoks jääb see kaugeks, eluvõraks.

Lugejaskonna jaotumine selgepiirilisteks, küllalt erinevate ootuste ja teabevajadustega tüüpideks näitab, et tänapäeva nõuetele vastav linna- ja rajoonileht peab olema poliitfunktsionaalne, sisult ja vormilt mitmekesine.

UURIMISTULEMUSTE KASUTAMISEST "EDASI" TOIMETUSE TÖÖS

Sulev U u s , dotsent

"Edasi" on küllap kõige läbiuuritum (kohalik) leht kogu Nõukogude Liidus. Tartu lehe süstemaatiline ja kompleksne uurimine algas 1965. aastal, seega ajal, kui massiteabevahendite sotsioloogiline uurimine meie maal oli päris algusjärgus, ja on kestnud tänapäevani. See on toimunud neljas põhisuunas:

- lugejaskonna struktuur, huvid ja ootused;
- autorite koosseis, prestiižikus, orientatsioonid;
- ajalehe sisu ja vorm;
- ajaleheteksti vastuvõtt.

Kõnealusesse ajavahemikku mahuvad kaks suurt lugejaskonna küsitlust (ankeet "Teie arvamus?" 1965 - 66 ning "Ajaleht ja elu" 1981), arvukalt väiksemaid küsitlusi, intervjuusid, eksperimente, kaks ulatuslikku sisuanalüüsi (1968. ja 1981. a. "Edasi" kohta) ning hulk väiksemaid. "Edasi" uurimise põhjal on valminud kolm kandidaaditööd (Ü. Vooglaid 1970, P. Vihalemm 1974, M. Lauristin 1976), ligemale paar-kümmend ajakirjandusüliõpilaste kursuse- ja diplomitööd.

"Edasi" toimetuse hakkas uurimistulemusi kohe nende laekumist mööda läbi arutama ja praktilisi järeldusi ning soovitusi ajalehe töös rakendama.

Uuendusi planeerimises

Senine ajalehe sisu planeerimine numbrite kaupa ei võimaldanud küllaldaselt silmas pidada erinevate lugejagruppide nõudmisi. Lehenumbri maht on selleks liiga napp. Sellepärast võeti alates 1967. aastast planeerimise aluseks nädal: 6 lehenumbriга on võimalik pakkuda materjale diferentseeritult, nädala jooksul peaks iga lugeja lehest leidma midagi endale meelepärast. Püsirubriike hakati paigutama lehte kindlal nädalapäeval kindlasse kohta. "Edasi" nädal nägi välja järgmiselt.

Teisipäev. Kohalike nädalasündmuste kroonika, nädalavälissündmuste lühikroonika, juhtkirja kohal mõne nädalava-

hetusel toimunud sündmuse foto koos kommentaariga.

Kolmapäev. "Päevateemal", satiirirubriik "Herilane", mõttevahetuse materjal või vestlusringi ülevaade vms.

Neljapäev. Majanduskommentaar, veste.

Reede. "Lugejaga vestleb", väliskommentaar, "Kõigile kõigest".

Laupäev. Uudisterubriik "Tänane Tartu" või "Peipsist Võrtsjärveni", "Herilane", majanduskommentaar.

Pühapäev. Juhtkirja kohal fotoaken, kirjanduse ja kunsti leheküljed.

Niimoodi kujunes välja ajalehe nädalamudel, nagu seda nimetatakse nüüd, kui selline põhimõte on Nõukogudemaa ajakirjanduses laialt levinud.

Mõistagi tähendas nädalamudel toimetuse töötajatele märgatavat lisakoormust: lehenumbrit ei saanud enam kokku panna lihtsalt sellest materjalist, mis oli toimetuse portfellis. Igaks päevaks pidid olema just selleks päevaks määratud kindlad materjalid. See nõudis täpsust, organiseerimistöö tõhustamist, suuremat enesedistsipliini. Mõneski toimetuses, kus "Edasi" kogemusi hurraaga rakendama hakati, ei suudetud seda süsteemi täielikult elujõus hoida. "Edasis" on suudetud, loomulikult on nädalamudel ise aegade jooksul muutunud, eriti pärast lehe formaadi muutumist ühenduses ofsettrükile üleminekuga 1979. a. jaanuaris. Uudne lähenemine lehe sisustamisele nõudis kaugemale ette vaatamist, perspektiivplaneerimise tähtsus kasvas. Senine kuuplaan asendati kvartaliplaaniga, mille eeliseks on kõigepealt see, et on võimalik planeerida ka ulatuslikumaid või keerukamaid kirjutisi, mille valmimine võtab enam aega. Senisest paremini oli võimalik silmas pidada lugude sihtauditooriumi, samuti kavandada organisatsioonilisi üritusi, mille ettevalmistamine võtab nädalaid. Väga oluline sisuline uuendus oli telgprobleemi, teisisõnu probleemplaneerimise elemendi sissetoomine senisesse temaatilisse planeerimisse. Lisaks üksikkirjutistele hakkasid toimetuse osakonnad planeerima teemasid ja probleeme, mida käsitleti terve kvartal, tihti pool aastat, mõnikord kauemgi. See tagas ka suuremate probleemide sügavama läbisõelumise ja otstarbekamate lahenduste pakkumise.

1978. aastal asendati kvartaliplaan veel pikemaajalisega - poolaastaplaaniga, mis tähendas ka probleemplaneerimise põhimõtte tähtsustumist. Probleemplaneerimise täius-

tamine püsib päevakorras. Mõlemad tendentsid - planeerimisperioodide pikenemine ja probleempioneerimise levimine - on nõukogude ajakirjanduse arengus praegu üldised (B.B. Бакшин, 1983: 142; Г.С. Выход, 1983: 149).

Toimetuse perspektiivplaani täiendati ja konkretiseeriti mitmesuguste eriplaanidega. Näiteks mitmekesisustidkäsikäs lugejaskonna tundmaõppimisega ka lugejatega suhtlemise moodused, kasvas nende arv ja regulaarsus. Sellepärast koostati 1966. a. sügisel ka "Edasi" organisatsiooniliste ürituste perspektiivplaani (september 1966 - juuni 1967). See õigustas ennast - vestlusringid, klubiõhtud, lugejatega kohtumised jms. ei kuhjunud, kadus dubleerimine, aegsasti kavandamine soodustas sisukust. Selliseid plaane koostati kümme aastat. Vajadus nende järele on poole aasta kaupa planeerimisel väiksem kui varem, poolaastaplaanis on ju sees ka poole aasta organisatsioonilised üritused. Kuid võib-olla poleks kõnealune plaan praegugi ülearune, sunniks toimetuste ettevõtmised kogu järjekordsel põhilisel tööperioodil (sügisest suveni) hoolikalt läbi kaaluma ja paika panema.

Eriplaanid võeti appi ka mõnede püsirubriikide sisustamisel: hakati ette nägema lugejaga vestlejaid ja nädalakommentaatoreid erineva pikkusega perioodideks. Praegu panakse kvartali peale ette kirja lisaks äsjamainitule veel pühapäevaste esilehekülgede autorid.

Muutus ka lehenumbri struktuur, kujunesid välja mitmed numbrimudelid lehekülgede funktsionaalsust silmas pidades. Ankeetküsitlus näitas, et 1. ja 2. lehekülje loetavus oli väike: 38 % lugejaist kulutas 1. lk. lugemiseks vaid 1 - 5 minutit, 31 % niisama palju aega 2. lk. lugemiseks. 3. lk. linnulennul ülevaatajaid oli samal ajal vaid 20 % (Ю. Боорлайд, 1970: lisa 3.5.6., tabel 9). Kuid just esimeste lehekülgede lugemisest on väljaandjad ja toimetused eriti huvitatud, sest need sisaldavad kõige tähtsamaid materjale. 1. lk. loetavust vähendas nn. klassikaline juhtkiri, mis oma deklaratiivsuse ja imperatiivsusega oli lugejate silmis muutunud üpris ebapopulaarseks. See asendati uute vormidega, lehekülje loetavus paranes märgatavalt. "Edasi" 2. leheküljel oli tuubil täis tõsisel, raskepärasteid, ühelaadseid kirjutisi ega suutnud lugeja tähelepanu kuigi kauaks endale tõmmata. Selleks et lugeja tähelepanu jaotuks ühtlasemalt kogu lehele, et tähelepanu ja lugejahuvi suunata ja hoida, on olu-

line leida ajalehenumbri psühholoogiliselt õige struktuur. Vältimaks 2. lk. ülekujumist, hakati sealseid materjale lehes hajutama, eriti aga silmas pidama, et lähestikku ei saatuks ühelaadseid materjale. Seesama 2. lk. sisustati sageli temaatilise leheküljena, aga temaatilised leheküljed polnud lugejate hulgas hinnas. Nende otstarbekust kaaluti, osast loobuti, osa reorganiseeriti. Üldse jahutasid küsitlusega saadud andmed lugejate hoiaku kohta tolle ajani valitsenud vaimustust erilehekülgedest (mis kummati mõnel pool püsib tänini). Lugeja meelest mudavad nood lehe ühekülgseks. Ülemäärast raskust vähendas veste igal neljapäeval 2. lk. joonealusena, mis harjutas kõnealust lehekülge lugema ka meelelahutuslikuma orientatsiooniga lugejat. Sedasama funktsiooni, vahelduse pakkumist teenisid publitsistlik nädalakommentaar ja fotoaknad.

Analoogiliselt pandi lehekülgedele paika teised püsirubriigid: numbril avas päevateema, (majandus)kommentaar, aktuaalne ringküsitlus vms. kirjutis, reedeti "Lugejaga vestleb", laupäeviti inforubriik "Tänane Tartu" või "Peipsist Võrtsjärveni", pühapäeviti suur foto koos publitsistliku tekstiga. 1. leheküljelt alustati ulatuslikumaid vestlusringe, kvaliteedinõukogu materjale. 3. lk. vasak ülanurksai reedeti rubriigile "Kõigile kõigest", parempoolne kolmapäeviti ja laupäeviti "Herilasele", jne.

Arusaadavalt muutus ka numbrimudel aja minnes nii objektiivsetel kui subjektiivsetel põhjustel (oma mõju avaldasid vastutava sekretäri toolil vahetanute arusaamad ja maitse). Ofsettrükiga 1979. a. toodud väike formaat nõudis põhjalikke ümberkorraldusi. Suurem lehekülgede arv pakkus häid võimalusi materjale huvitavalt, vaheldusrikkalt serveerida.

Lugejale lähemale

Ankeetküsitlus "Teie arvamus?" näitas, et lugejad tunnustavad puudust igapäevaste, realugejat isiklikult ja lähedalt puudutavate teemade käsitlemisest ajalehes. Lugeja vahetule kogemusele lähemale jõudmise oluliseks vahendiks oli telgprobleemide ja nn. suurvormide (loominguliste kohtumiste klubide, vestlusringide) avaldamine. Viimatinimetatud on omavahel seotud. Enamasti tehakse mingil telgteemal avaldatust

kokkuvõtte vestlusringis (kui on kitsam, eeskätt spetsialistitarkusi eeldav teema) või klubiõhtul (kui on üldhaarav teema). Väike valik suurvormidest lugejalähedastel teemadel aastaist 1966 - 1968:

Loominguliste kohtumiste klubid: "Kollektiiv ja indiviid", "Haridus ja töötasu", "Meie naine täna ja homme", "Saunaklubi", "Maa-asulate olevik ja tulevik".

Vestlusringid: "Raskestikasvatatavus - mis selle taga on?", "Iive³ Iive³ Iive", "Võta pits ja pea aru", "Psühholüügieen", "Lüpsja palk ja lüpsja oskused", "Tartu linna õhk ja vesi".

Vaidlusõhtud: "Meditatsioon ja ajakirjandus" (kas arsti võib ajalehes kritiseerida jms.), "Kas püssiga või püssita" (jahimehe eetikast jms.), "Kas klassiväline või kooliväline tegevus".

Näeme selgelt, et psühholoogiliselt lähedased teemad ei tähenda sugugi sotsiaalses mõttes tühiste, kolmandajärguliste probleemide kallal nokitsemist, nagu mõnigi kord kaldutakse kartma. Vastupidi, ergu sotsiaalse närviga ajakirjanik võib siin tabada väga aktuaalseid, vajalikke ja kaalukaid nähtusi.

1974. a. võeti eraldi vaatluse alla tööline "Edasi" lugejana, tema suhtumine pakutavasse, eriti tootmis- ja kunstivaldkonnas. 252 inimese küsitlemise põhjal võidi kindlalt väita, et toimetuse jõupingutused tootmisteemaliste materjalide sotsiaalse suunitluse mitmekesistamiseks on olnud viljakad: üle poole töölisauditooriumist on jõudnud veendumusele, et "Edasi" käsitleb tootmis- ja majandusprobleeme sageli sellisest vaatevinklist, mis on neile arusaadav ja oluline. Loetavuselt ületab tootmistemaatika "Edasis" teiste Nõukogude Liidus tehtud uurimuste näitajaid, olles "Edasis" endas tööliste jaoks edestanud populaarsuselt näiteks kultuuritemaatika. (Töölised..., 1976: 223).

Pärast selle uurimuse tulemuste teatavaks saamist hakati veelgi rohkem ehedal kujul lehte tooma tööliste endi mõtteid (näiteks rubriik "Töölisetundest", mida 1981. a. küsitluse ajal teadis 72 % küsitletuist ja mille lugejaiks end pidas 35 %). Majanduskommentaari seoti tihedamini kohaliku eluga. Rubriik, mis pandi käima lugejale majandusteadmiste andmiseks - "Mis on mis?" - kujunes mõnevõrra akadeemiliseks ja kuivaks. Oma loomult laseks see rubriik end päeva-

lehes palju populaarsemaks kujundada (ega tasuks piirduda üksnes majandussfääriga).

Praktiliste sammude märkiminekut aitasid kontrollida küsitlused konkreetse lehenumbri põhjal mitu aastat (1979 - 1981) järjest (vt. M. Lõki ja M. Määritsa artikleid käesolevas kogumikus). Kokkuvõtte lugejale lähenemisest saame teha 1981. a. korraldatud suure küsitluse "Ajaleht ja elu" põhjal.

Seda, et leht kirjutab liiga vähe inimestele lähedastest asjadest, heidab nüüdsele "Edasile" ette 32 % lugejaist. Etteheited väheses lugejaläheduses on seotud eeskätt sellega, et mitmeid teemasid käsitletakse lugejate meelest liiga vähe. Ennekoike puudutab see perekonna ja kodu, moraali ja elulaadi temaatikat. Materjale nendel teemadel soovis rohkem vastavalt 61 % ja 54 % küsitletuist. Lugejates soov on põhjendatud, sest 1981. a. moodustasid need teemad kirjutiste arvust vaid vastavalt 1 % ja 3 %. Lisama peab aga seda, et üldiselt on kõnealused valdkonnad "Edasis" olnud paljudel aastatel arvukamalt esindatud.

Teiste lugejaile lähedasemate teemade kajastamisega ollakse üldiselt rahul. 88 % küsitletuist märkis olulise teabeallikana erakordsete sündmuste kohta "Edasit". See on kahtlemata toimetuse oluline võit kuulujuttude ja õuduslugude leviku üle, saavutatud mitmete rubriikidega ("Seda ei juhtu igapäev", "Siseasjade osakonnast teatatakse", "Tee kohtupink", "Seaduse järgi").

Lugejate tunnustust on leidnud pidev tähelepanu looduse temaatikale (erilehekülg "Looduse lugu", ilmaennustused ja ilmakommentaariid, omaaegne Kustas Põldmaa sari jms.).

Juba 1965 - 66. a. küsitlus näitas, et kõik lugejagrupid tunnevad suurt huvi meelelahutuse vastu. Toimetuse suures huumori ja satiiri pakkumist: aastail 1966 - 78 ilmus 2 korda nädalas "Herilane", üks kord veste. Uues ofsetlehes ilmub "Herilane" üks kord nädalas, kuid võtab see-eest terve lehekülje enda alla, veste tuleb endiselt kord nädalas. Huumori ja satiiri loetavust uuriti eraldi 1974. a. Siingi ilmes lugejahuvide suur diferentseeritus. Vähemharitud lugeja eelistab konkreetset, oma ümbruse nähtustel tuginevat satiiri, haritum osa lugejaid ei ütle ka sellest ära, kuid samas soovib ka üldisemat, peenemat ja vorminõudlikumat satiiri ja huumorit. Toimetuse järeldus: ka "Herilane"

peab olema mitmekülgne, iga tema number peaks kindlasti sisaldama mõne konkreetse materjali. Teist nõuet päris 100% liselt realiseerida pole suudetud, valdavalt küll. 1979. aastal sai toimetuse koos Hillar Metsaga hakkama omamoodi vägitööga - iga päev (välja arvatud kolmapäev ja reede, kui ilmus "Herilane") avaldati karikatuur, mida lugejad väga hästi vastu võtsid (vt. M. Lõki artiklit). Järgmisel aastal teised karikaturistid samaga vastata ei suutnud ja kahjuks ei kujunenud väärt ettevõtte veel üheks "Edasi" traditsiooniks.

Lehes on muudki meelt lahutavat. Aastaid nõudis toimetuse juhtkond kultuuriosakonnalt, et kirjanduse ja kunsti lehekülgedele tuleb iga kord panna lühijutt, nii et midagi leiaksid sealt ka need, kes retsensioonidest ja kultuuriprobleemidest ei huvitu. Rohkem hakati avaldama ristsõnu, meelelahutusliku loomuga on osa järjejutte, jne. Sellega, kuidas "Edasis" meelelahutust ja nalja pakutakse, on nüüd rahul üle kolmandiku lugejaist. Eriti hinnas on huumor ja satiir: "Herilane" seisab loetavuselt rubriikide pingereas esikohal (80 % loeb), veste 10. - 11. kohal (70 %). Meelelahutuslike materjalide osa kirjutiste üldarvus oli 1981. aastal 12 %, teistel kohalikel lehtedel ei küüni see üle 6 %. Oma osa etendab loomulikult "Edasi" suurem maht, mis võimaldab mitmekülsust. 35 % "Edasi" lugejaist leiab, et meelelahutust peaks lenes olema veel rohkem. Teiste lehtede suhtes on see pretensioon aga palju sagedasem, ulatudes 70 %-ni. "Edasi" puhul on peamine siiski mitte meelelahutuse mahu suurendamine, vaid pakutava kvaliteet ja pakkumise regulaarsus.

Moraali ja elulaadi, looduse, perekonnaelu ja meelelahutuse kõrvale võib viienda kõitvama valdkonnana seada heaolu (teenindus, kaubandus, heakord, tervishoid). 1965.-66. a. oli olmeprobleemide valgustamisega rahulolematu 63 % lugejaist, 1981. a. 33 %. Olmeküsimuste käsitlelus lehes on olnud järjepidev ja küllalt sihipärane. Endiselt suur on huvi kohaliku info vastu. Sellekohaseid rubriike luges 1981. a. ligikaudu kaks kolmandikku küsitletuist. Nende rubriikide mahutu toimetuse vahepeal suurendas, korraldas mitu uudistevõistlust, asutas uue rubriigi "Kroonikat", mis tutvustab lühidalt uusi linna ja rajooni ametiisikuid, ettevõtete-asutuste tippjuhte. Kaks kolmandikku lugejaist leiab, et kohalikkude elu kajastavaid materjale on "Edasis" küllaldaselt.

Lugejaläheduse aspektist tuleb veel vaadata ajalehe osa

teadete ja nõuannete andjana. See on suurenenud, kuid ikkagi soovis igapäevaeluks vajalikke teateid "Edasist" 1981. a. rohkem 37 % lugejaist, soovitusi ja nõuandeid 51 %. Teadaannete, kuulutuste ja reklaamirubriigid olid loetavuselt rubriikide esikümnes. Nõuanderubriike on "Edasis" olnud mitmeid, aga soovida on jätanud nende järjepidevus ja regulaarsus (v. a. mõni kitsalt spetsialiseeritu, nagu "Aed"). Müüd, 1983. a. peale ilmub igal laupäeval sisukas nõuanderubriik "Tasub teada".

Niisiis võib öelda, et "Edasi" on kõnesolnud ajavahe- mikul tublisti lugejale lähemale jõudnud, arvestab paremini tema huve ja soove. Kuid kõneldes lugejalähedusest, ei saa loomulikult piirduda ainult nende valdkondadega, mis lugejat esmajoones huvitavad. Probleemil on teine, veel tähtsam aspekt: kuidas muuta lugejale lähedasemaks ka need psühholoogiliselt kaugemad sfäärid (poliitika, majandus), mis ühiskonna funktsioneerimise ja arengu seisukohalt on väga olulised. Professor J. Prokhorov on tabavalt kirjutanud: ... auditooriumi uurimise vältimatu praktiline tulemus pole ajakirjandusteoste suunitluse ja sisu printsiipiaalne muutmine, vaid nende vormi muutmine, suurendamaks partei liini läbiviimise efektiivsust, leidmaks parimaid teid ajakirjanduse ette seatud ülesannete lahendamiseks." (Е.П. Прохоров, 1974: 130.)

Uuendused serveerimises

Väheloetav klassikaline juhtkiri asendati mitmete konkreetsemate, lugejalähedasemate vormidega: "Edasi" majanduskommentaar ja põllumajanduskommentaar, "Täna päevateemaks", "Edasi" intervjuu, aktuaalne ringküsitlus, "Lugejaga vestleb", pühapäevafoto + publitsistlik tekst.

Senisest rohkem korraldati mõttevahetusi, vestlusringe, "Edasi" ühiskondlik kvaliteedinõukogu pakkus korduvalt erinevate kategooriate lugejatele võimalusi välja öelda oma arvamusi kvaliteedi ja selle pidurite kohta (näit. sarjas "Mida arvavad kvaliteedist töölised" võttis sõna veerandsada töolist, sarjas "Mida arvavad kvaliteedist direktorid" ütlesid oma arvamuse välja tippjuhid). Lugeja küsimustele muretses toimetuse asjatundlikke vastuseid mitmes rubriigis: "Lugeja küsimustele vastab...", "?" jt. Rubriik "Dialog" pak-

kus kahe kompetentse, tuntud inimese arutelu mõnel üldhuvitavaal teemal. Paljulubav oli vaidlusõhtu vorm, paraku kolme õhtuga asi piirdus, kuigi elus leidub palju probleeme, mille suhtes on selgelt vastandlike seisukohtadega inimrühmi.

Uute, paremate vormide kasutamine tingib ka uudse, stam-pidest vabama sisu. Nimetagem parteielu-alaseid telgteemasid "Parteikoosoleku kasutegur", "Ma soovitasin", "Kandidaadiaeg", "Parteiline ülesanne", "Kasvatustöö komplekssus" jt., mis lõppesid ühisaruteludega vestlusringides parteikomitee sekretäri või ühiskonnateadlase juhtimisel. Üldse tõi ühine arutamine, diskutiivsete vormide kasutamine lehte paljude inimeste mõtteid, aitas aktuaalseid küsimusi selgeks kõnelda, otstarbekamaid lahendusi leida. Kasvatustöö järjepidevust, revolutsiooniliste traditsioonide edasiandmist soodustasid vestlusringid Oktoobrirevolutsiooni ja 1940. a. juunipäevade veteranidega, sõjalis-patriootilist kasvatamist muutsid mõjusamaks kohtumised Stalingradi lahingust osavõtnutega, Tartu vabastajatega, endiste fašismivangidega. Aastaid pidas ajalehes menukalt vastu rubriik "Koos partei-ga läbi aastakümnete", kus nimekad pika parteistaažiga inimesed heitsid pilgu oma rikkale elu- ja võitlusteele.

Nüüdseid parteitöö probleeme hakati rohkem vaatama igapäevatöö prisma läbi (näiteks mõne majandi või ettevõtte kommunistide tegevus parteikongressi eel, aruandekoosolekute ülevaated just igapäevaelule suuremat mõju omavatest asutustest, rubriik "Vastab parteikomitee sekretär", jne.). Väga asjalikuks, probleemseks läks nõukogude töö valgustamine.

Vähendamaks teiste lehtede dubleerimist, rakendati mitmeid meetmeid.

1965. aastast hakkas "Edasi" avaldama originaalseid väliskommentaare, hiljem lisandus nädala välissündmuste lühikroonika. Sisepoliitika tähtsündmusi hakati võimaluse korral kajastama neist osavõtnud tartlaste pilgu läbi. Traditsiooniks said ülemnõukogu saadikute ja parteikongresside delegaatide pressikonverentsid "Edasi" toimetuses. Nädala tähtsündmusist ei vaata mööda nädalakommentaatoridki. Rubriiki "Nädal lõppes, teine algas" loeb 74 % küsitletuist.

"Edasi" välispoliitilised kommentaaridki on küllalt populaarsed, neid loeb 45 % lugejaist. Ka majanduskommentaari loetavus (41 %) on selle valdkonna kohta üsna hea. Ülipopu-

laarseks kirjutas põllumajanduse ka linnalugejale Eesti NSV teeneline ajakirjanik Olev Anton oma publitsistlike "Küla-juttudega", mille algus oli 1975. a. jaanuaris. See probleemne ja publitsistlik lähenemine oma valdkonnale ongi põllumajandusosakonnale iseloomulikuks jäänud, nimetagem hilisminevikust ulatuslikke mõttevahetusi suurfarmi, kartulikasvatuse, varustamise ("Poldiprobleem") üle, mis kutsusid kaasa kirjutama inimesi üle Eestimaa.

Keele ja stiiliküsimusi arutati ja arutatakse "Edasi" traditsioonilisteks kujunenud keelepäevadel, mida korraldatakse koos Ajakirjanike Liidu keele- ja tõlkesektsiooniga. Pika käekäiguga, viimastel aastatel ka üsna regulaarne on "Edasi" keelenurk, milles haritakse peale ajakirjanduskeele üldse meie keelt. Päevalehe kohta küllalt ebaharilik, kuid vaieldamatult tänuväärne tegevus.

Kujunduse parandamisele hakati samuti mõtlema kohe esimeste uurimistulemuste laekudes. Materjale hakati sihipärasemalt väärtustama. Julgemini hakati kasutama fotosid, illustratsioone, karikatuure. Esimese päevalehena meil proovis "Edasi" ära piltjutustuse - koomiksi.

1967 - 68 korraldati kaks intervjuude sarja, uurimaks lugeja suhtumist ajalehe kujundamise ja küljendamise erinevatesse viisidesse, kasutades selleks ka eksperimentaalselt kujundatud lehte. Tõestus traditsiooniprintsiibi vajalikkus: kui asetada materjalid alati kindlasse kohta leheküljel, siis teab lugeja juba enne lehe lahtilöömist, kust ta midagi leida võib. Kinnitust leidsid ka mitmed muud vahetult asutatud sammud, näiteks huvitavate fotode ja illustratsioonide tähtsus, samuti pealkirjade suur osa lugeja tähelepanu köitmisel ja lugema suunamisel. (Lähemalt vt. S. Endre, 1968.) Pealkiri on tähtis kujunduselement, aga ka niisama tähtis sisuelement. "Edasi" pealkirjastamispraktikale sai iseloomulikuks igasugusest ülepakkumisest ja kantseliidist hoidumine, lugejalähedus, vormirikkus ja -leidlikkus.

Esimene küsitlus näitas, et suuremale osale lugejaist olid ajalehelood impersonaalsed (Ю. Вооржайд, 1940: 447). Autori isik jäi tundmatuks või sellele ei pööratud tähelepanu. Nii jäi autori prestii lugejatele mõju avaldamiseks kasutamata. Impersonaalsuse vähendamiseks võeti alates 1968. aastast mitme rubriigi juures kasutusele autorite fotod, joonisportreed, šaržid. Algul "Lugejaga vestleb", siis ma-

jandus- ja väliskommentaariid, siis nädalakommentaariid, jne.

Autori isiku konkretiseerimiseks võttis toimetus kasutusele pruugi kirjutada välja ka eesnimi. Mõlema nime kasutamine paneb inimese paremini paika, muudab tajutavamaks. Mõnegi teema korral sõltub usaldus sellest, kas autor on naine või mees, see osutab asjatundlikkusele. Nüüdseks on eesnime väljakirjutamise pruuk läbi löönud enamikus Eesti lehtedes.

Uuendusi töös autoritega

Lugeja autorieelistuste lahtimõtestamise huvides võeti 1968. a. ette seeria intervjuusid, selgitamaks autorite prestiiži ja tuntutust. Võrreldes 1965. aastaga oli autorite tunnus suurenenud. See oli vahepealse töö tulemus (impersonaalsetest vormidest lahtiütlemine, autori isiku esiletõstmine, järjepidev töö autorite koosseisu tugevdamisel, linna tuntumate ja prestiižikamate inimeste püsivale kaastöötegemisele tõmbamine, jne.).

1968. a. uurimus Tallinnas, Tartus ja Viljandis, mille sotsioloogid võtsid ette selgitamaks ajakirjaniku prestiiži, näitas, et üheksa väljapakutud ameti hulgas ei tõusnud ajakirjaniku oma kõrgemale. 5. kohast. Lugejad hindasid seda madalamalt kui arsti, õpetaja, inseneri ja metsaülema ametit. Tartlased andsid ajakirjaniku ametile aga märksa kõrgema hinnangu kui tallinlased. Kolme ajakirjaniku jõudmine "Edasi" 10 tuntuma autori hulka 1968. a. kinnitas, et siinsete ajakirjanike tunnus ja prestiiž on kasvanud. See on üsna oluline, sest üha süveneva spetsialiseerumise ajal muutub ka ajakirjaniku professionaalne roll oma väljaande ilme kujundamisel järjest tähtsamaks. Ka organisatoorses mõttes: nimekal ajakirjanikul on hõlpsam värvata nimekaid isikuid oma lehele kaastööd tegema.

1981. a. ankeetküsitlus kinnitas "Edasi" tegijate mainekuse suurenemist: tuntuuselt ja hinnatuselt oli esimene Olev Anton, keda teab ja hindab 74 % lugejaist. Järgnesid Mart Kadastik (71 %), Stepan Karja (48 %), Margarita Rosenfeld (46 %), Nasta Pino (44 %), Ivi Drikkit (42 %), Andrus Esko (42 %). Teistes kohalikes lehtedes töötavad ajakirjanikud olid oma lugejate hulgas enamasti vähem tuntud ja hinnatud.

Välisautorite paremaks suunamiseks on tarvis teada nende ajakirjanduses kaasalöömise motiive ja nende ettekujutust lugejaskonnast. 1969. a. uuriti ankeedi "Kes teeb - kes loeb "Edasit"?" abil poolteistsada "Edasi" püsiautorit. Nende ettekujutus lugejaskonnast läks küllalt palju lahku tegelikkusest: lugejaid peeti tegelikust vanemaks, haritumaks, ühiskondlikult aktiivsemaks; nende huvi laiemate ühiskondlike probleemide vastu tegelikust kõrgemaks. Siin avaldas ilmselt mõju autorite enda vanus (85 % üle 30 a.), haridus (70 % kõrgharidusega), orienteeritus ühiskondlikele probleemidele.

Toimetust tegi eeltoodust mitu praktilist järeldust. Tõös autoritega seati žurnalistika rahvaülikooli jt. hulgiõpetusvormide asemel esikohale individuaalne suhtlemine ja suunamine osakondades, kuhu nad kõige sagedamini kaastööd teevad, sest see on kõige paindlikum. Tingimused selleks olid soodsad, sest enamik autoreid tundis võrdlemisi hästi toimetust (oli tuttav keskmiselt kaheksa toimetusetöötajaga) ja "Edasi" prestiiž autorite silmis oli küllalt kõrge. Astuti samme autorkonna koosseisu lähendamiseks lugejaskonna koosseisule (suurendati noorte ja naiste osa autorite hulgas, jne.).

Autorite tuntuse turgutamiseks kasutati kavakindlamalt fotosid, šarže, sarikirjutisi, personaalrubriike jm. aktiivsemat autorihoiakut eeldavaid vorme. Kõige huvitavamaid autoreid rakendati mitmesugustes toimetuse juures tegutsevates nõukogudes. Ühiskondlik kvaliteedinõukogu on tegev 1961. aastast peale, satiirisektsioon "Herilase" liitlasena 1962. aastast. Mitmetel erilehekülgedel, näit. kodu-uurimine, üliõpilaslehekülg, on olnud või on oma nõukogu. Kõige teokamad ja usaldusväärsemad autorid said ühiskondliku korrespondendi tõendi (pensionär R. Lahi, insener S. Alev, tööline N. Ivanov jt.). See on ka ilmselge tunnustus.

Üldse täiustati välisautorite ergutamise süsteemi, lisati üldlevinud ergutusmoodustele (toimetuse või parteikomitee aukiri) uudseid. 1966. a. seati sisse "Edasi" rinnamärk, ajakirjanikele üht, parimatele autoritele ja abimeestele teist värvi. Nüüdseks on viimase saanud üle 50 inimese, nende nimed kantakse ka toimetuse aaraamatusse. 1967. aastast peale saadetakse "Edasi" parimate lugude tahvlile asetatud kirjutiste autoritele trükitud, toimetaja allkirjaga tänuteatis. Muide, mitmed toimetused võtsid sellest kohe eeskuju. 1971. aastast alates selgitati ka aasta parimad lood, autorid said

preemia. Kui honorarifondi säästu enam ei lubatud kasutada välisautorite premeerimiseks, see ilus tava kahjuks kadus.

Võistluste korraldamine on ammutuntud töövorm kirjutama virgutamiseks. Aga siingi leiti uut. Varasemate, tavalist ja tavapärase lühijutu- ja luulevõistluste kõrval kuulutati 1966. a. Eesti ajakirjanduse ajaloos esimest korda välja joonealuse (järjejutu) võistlus, mis ei jäänud ainukeseks. Nõukogude Liidu 50. aastapäeva eel vältas kaks aastat reisikirjade võistlus "Suur ja lai on maa ...". Fõljetooni- ja karikatuuri võistlustele toeks hakati korraldama lühihuumorivõistlusi. Uudistevõistlusele anti kindel suund "Meil on uudist", ergutamaks oma ettevõtte (asutuse) patriotismi pinnalt kaastööd tegema. Murelikuks tegi nimelt teistelegi meie vabariigi toimetustele tuttav nähtus: kirjasaatjate hulga kahanemine ja nende aktiivsuse langus. Pühapäevaste avafotode saamiseks kutsuti 1968. a. võistleva fotograafid.

Tõhus stiimul nii koosseisulistele kui ka välisautoritele on oma loomingu nägemine raamatukaante vaheil. Toimetus on koostanud mitmeid raamatuid: olukirjelduste kogumiku "Portreevisandid", huumori- ja satiirikogumikud "Ankeet" ja "Herilasemesi", veel rohkem on ilmunud üksikautorite (eriti humoristide) raamatuid. Selliseid publitseerimisvõimalusi püsiväärtusega loomingutaotluste ergutamiseks kuluks toimetusele rohkem, kahjuks on tendents just vastupidine.

Eespoolne jutt käib eeskätt "Edasi" töö kohta püsiautoritega. Nende kõrval on tarvis lugejani tuua veel paljude teiste oma valdkonna nimekate inimeste mõtteid. "Edasi" on selleks kasutanud pressikonverentse, kaminaõhtuid, kirjandustunde. Siinkohal mõned nimed, kes andsid pressikonverentsi uurimistöö algaastail (1966 - 1971). Higitegelased: Eesti NSV Plaanikomitee esimees H. Allik, teenindusminister M. Jangolenko, haridusminister F. Eisen, varumisminister A. Pedajas, põllumajandusministri asetäitja I. Aamisepp, ehitusministri asetäitja H. Lillepea, EIKNÜ Keskkomitee I sekretär A. Purga ja sekretär K. Reinsoo. Teadlased: Akadeemik H. Haberman, TRÜ rektor prof. A. Koop, prof. J. Saarma, Leningradi ülikooli õppejõud sotsioloog V. Jadov, sordiaretaja H. Küüts. Kultuuritöötajad ja ajakirjanikud: prof. G. Ernesaks, "Izvestija" erikorrespondent N. Hohlov jt.

Kontaktide tugevdamiseks ja tunnustuseks on autoreid kutsutud ka toimetuse teist laadi üritustele, näiteks hulk aastaid väga populaarsele ajakirjanduspäeva pressiballile, samuti "Edasi" nimepäevadele (1967, 1977) jt. Pidulikult, aukirjade- ja kingitusterohkelt tähistati 1973. aastal kirjasaatjate liikumise poolsajandijuubelit.

Praegu teeb "Edasile" aastas kaastööd keskmiselt 1300 inimest, neist peab toimetus püsiautoreiks 300 - 400 inimest.

Uut töös lugejatega

Eesmärgiks on olnud aktiveerida lugejat, tugevdada lugejas oma lehe tunnet, meele-tunnet, muuta lugeja kaasosaliseks, mis lisab usaldust lehe vastu. Siin võib töö jagada kaheks: 1) lehe sisuga seotud üritused, 2) propaganda- ja atraktiivsed üritused.

Sagedasemaks ja vormilt mitmekülgsemaks muudeti kohtumised lugejatega laiemas või kitsamas ringis. Nende eesmärgiks on toimetuse ja tema töö põhimõtete tutvustamine ja lugejate arvamuse väljaselgitamine lehe sisu, autorite, uuenduste jm. kohta. Suuremates ja ühtaegu hajutatud asutustes on arvamuste ja ettepanekute kogumiseks eelnevalt üles pandud "Edasi" postkastid, mis on toonud küllalt palju küsimusi. Neile antakse vastus kohtumisel või taotletakse vastust lehes avaldatavates kohtumisülevaadetes "Täna..." (1975. a. jõudis neid lehte tervenisti 14, see on rohkem kui kord kuus, 1982., TRÜ juubeliaastal samuti poolteistkümmend). Nende ülevaadete enam-vähem kohustuslikuks koostisosaks on arvamused "Edasi" kohta (toimetus ei pelga ka kriitilisi märkusi lugeja ette tuua). Analoogilisi üritusi on võimalik ette võtta ka kõrgemal tasemel ja laiemal haardega. 1983. aastal näiteks korraldasid "Sovetskaja Estonia" ja "Edasi" toimetus ühiselt lahtise kirja päevad Tartus, mille lõppüritusel vastasid lugejate küsimustele kohalike juhtide kõrval ka mitmed vabariiklike keskasutuste juhid. 1984. aastal oli samasugune ettevõtmine Kallastel, kõne all kogu Peipsiääre probleemid. Lugeja on lugeda saanud ka mitmesugustest toimetuse korraldatud üritustest, kus kõneldakse lehest, lehe teaduslikust uurimisest: "Edasi" traditsioonilised ajakirjandusteooria päevad (k. a. mõned üle-

avariigilised konverentsid) ja keelepäevad, kohtumised aja-
kirjandusüliõpilastega, jne.

Lugeja nurinat ja ettepanekuid avaldatakse muu hulgas ka rubriigis "Kirjade toast" (varem "'Edasi" postkast" jpt.). 1983. a. muudeti see regulaarseks iganädalaseks püsirubriigiks (ilmub teisipäeviti 4. leheküljel), et lugeja sõna lehes kõvemini kõlaks.

Meie-tunnet on kindlasti tugevdanud lugeja otsene appipalumine lehe tegemisele. Nimelt 1967. aastast siamaani on aasta lõpus korraldatud ideedevoistlus pealkirja all "Lugeja, ole oma lehe tegija!" Ideid on pakkunud kõige erinevama iseloomuga ameteis, vanuses ja huvidega lugejad, koolilastest professoriteni, töolistest tippjuhtideni. Paljud neist on jõudnud kiiresti lehte ja mõnigi kujunenud raudvaraks (näiteks esimeste voistluste viljast rubriigid "Siin- ja sealpool Emajõe", "Nädal lõppes, teine algas", "Kroonikat" jt.).

Lehe populaarsust suurendas, aga ühtaegu soodustas uute kirjasaatjate võrsumist lugejate hulgast "Edasi" rändauhinna liikvelepanek kodurajooni laualehetegijatele 1972. a. Lugejate tähelepanu lehele tõmbavad ka mitmesugused voistlused, kusjuures paljud pakuvad meeldivaid kaasaelamisvõimalusi kõigile soovijatele. Populaarsemad on "Edasi" karikavoistlused korvpallis, mis said alguse mitmete tipppoistkondade (nii mees- kui naiskondade) jõukatsumisega 1965. aastal, nüüd olude sunnil jätkavad vaid naisvoistkonnad. Mitmel aastal on toimetused need sidunud reportaaživoistlusega, saamaks sisukaid korvpallilugusid ja leidmaks uusi autoreid. Samasugust tunnetust (kõnelemata külgetõmbejõust) pole aga võitnud veemootorispoistvoistlused, kus auhinnaks "Edasi" karikas. Ka toimetused ise pole noid voistlusi kuigivõrd propageerinud, karika andmine on suuresti vormitäide.

Staadionitäie publikut tõmbas kokku jalgpallivoistlus "Tartu press" - "Vanemuine" (1979). Paraku ei tulnud järgmistel aastatel sellele järke. Paremini läks analoogilise korvpallivoistlusega, mis kutsus mitu aastat spordisõpru kokku. Traditsiooniks pole aga kujunenud seegi.

Aastakümnetepikkune ajalugu seevastu on läbi linna teatejooksul, mis korraldatakse kodulinna vabastamise aastapäeval. Seal on liikvel juba teine "Edasi" karikas, sedapuhku igavesti rändav. Jooksu korraldus (see on eeskätt linna spordikomitee õlul) pole alati olnud tasemel, reklaam (see on juba toimetuse mure) samuti mitte.

Teist laadi, otsest osavõtvõimalust pakkuv ettevõtte oli "Edasi" väike linnaekskursioon Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäeva eel mööda Tartu Oktoobriaadresse. Sellised aktiivsed vormid revolutsioonilise ajaloo tutvustamiseks tavad vaeva, kuigi pressil on neid raskem korraldada kui ringhäälingul. Tsiivilkaitseseadmisi täiendama õhutava viktoriini "Rakett" pani (samuti nagu linnaekskursiooni) käima parteielu osakond (1975. a.). 12 vooru küsimustele vastas üle 1000 lugeja. Viktoriini lugejate aktiveerimisel on kasutanud ka kultuuriosakond (filmiviktoriin) ja spordiosakond. Viimane on aga lugejaskonna kaasatõmbamisel üldse agaraim. Juba esitatud näiteile tuleb lisada terve hulk ennustusvõistlusi küll olümpiamängude, küll jäähoki-, jalgpalli-, korvpallimaailmameistrivõistluste eel. Osavõtt on olnud sõna täpses tähenduses massiline. Võitjad kutsutakse autastamiseks vestlusringi, kus arutatakse ka spordi kajastamist "Edasis". "Edasi" ei jää kõrvale ka kodulinna aasta suurimast spordisündmusest - Kääriku - Tartu suusamaratonist. "Edasi" paneb siin välja oma auhinna - "Edasi" aastakäigu sellele maratonisõitjale, kelle finišinumber näitab, kui palju aastaid on möödunud Tartu esmamainimisest kirjasõnas. Ja reportaaživõistlusel saavad oma muljeid suursõidust jagada nii osavõtnud kui ka kõrvaltvaadanud suusasõbrad.

Omaette nähtus suhtluses lugejatega on meelelahutusüritused. Sellelaadne tippüritus oli aprilliõhtu "Vanemuise" kontserdisaalis 1975. a., kus esitati "Edasi" autorite huumori- ja satiiripalu ning esines ansambel "Apelsin". Sadakond inimest on tavaliselt osa saanud aprilli-show'dest, mis satiirisektsioon on korraldanud koos Tartu Inseneride Majaga, 30 - 40 inimest on mahtunud kuulama-vaatama humoristide autoriõhtutel. Kõigile soovijatele vaadata on olnud kümme karikatuurinäitust.

Belmisist üritusist seisab sootuks eraldi "Edasi" viimistlusvõistlus, s. t. krohvijate ja maalrite võistlus alates 1983. aastast. Lehe ja mõne kutseala ühine propageerimine on ilmselt perspektiivikas teeharu suhtluses töölislugejatega.

Muutusi toimetuse töökorralduses

Kaasalöömine uurimistöös ja tulemuste rakendamine tõi kaasa palju muutusi toimetuse töökorralduses. Neis võib näha kahte taotlust:

1) igapäevast tööd täpsemalt arvestada, põhjalikumalt analüüsida ning selle põhjal paindlikumalt korraldada;

2) tugevdada loomingulist õhkkonda toimetuses.

Alustati toimetuse postist. 1965. aastal seati sisse kirjade perfokaart (K-5). See võimaldas kaastöid mitmest kandist analüüsida: autorite koosseis, kaastööde geograafia, teema, žanr, jne. Analüüs tehakse kuukaupa, analüüsi koondtabel sisaldab üle 150 tunnuse. Lugejate kirjade süstemaatiline ja operatiivne analüüs annab teavet avaliku arvamuse kohta lugejaskonna eri kihtides, toob välja lahendust nõudvad probleemid ja sellegi, kuivõrd leht nendega on tegelnud. Niisiis on tegemist tähtsa tagasisidekanaliga. Kirjadeosakonna juhataja teeb analüüsi tulemused teatavaks osakonna juhatajate nõupidamisel, neist tehakse järeldused jooksvas töös ning eelolevat kavandades. Näiteks kriitiliste kirjade suur hulk mõne eluvaldkonna kohta nõuab, et olukord selles tuleb kohe võtta vaatluse alla. Püsivad valged laigud kaastööde geograafias näitavad kätte piirkonnad, kust tuleb kirjasaatjaid värvata, jne. Posti analüüs toob esile ka rohkesti sotsiaalset teavet, mis on vajalik linna ja rajooni juhtorganitele. See tehakse neile teatavaks.

Perfokaardisüsteem võimaldab paremini jälgida ka kirjade liikumist toimetuses, vältida nende ülemäärast seismist, poolikult lahendamisi jms.

Ü. Vooglalu andmetel rakendasid ligemale aasta pärast kirjade perfokaardi kasutuselevõttu selle paljud vabariiklike lehtede ja rajoonilehtede toimetused ning mõned toimetused väljaspool Eestitki (D. Боорляй, 1970: 182).

"Edasi" kirjadekaarti on aastate jooksul mitu korda täpsustatud-täiustatud.

Suulised kaebused ja pöördumised registreeriti kaua aega sellekohases kaustikus kirjadeosakonnas. Teistesse osakondadesse pöördumisi enamasti kirja ei pandud. 1980. aastal võeti suuliste pöördumiste registreerimiseks tarvitusele kaart, mida kasutavad kõik osakonnad, samuti toimetuse juhtivad töötajad, kelle poole sagedasti pöördutakse. Ilm-

selt oleks ka selleks otstarbekam kasutada just perfokaarti, mis võimaldaks hõlpsamalt kaebuste sisu analüüsida.

Selleks et lugejaskonna uurimise tulemusi, lugejate huve ja vajadusi praktikas järjekindlalt arvesse võtta, on tarvis pidevalt analüüsida ka seda, mida leht tegelikult sisaldab. Veebruaris 1966 lisanduski kirjadekaardile ajalehe sisu kaart. Neid täitsid osakondade töötajad kõigi materjalide kohta, TASS-i ja ETA omad välja arvatud. Lehe sisu statistilise analüüsi koondtabel sisaldab 184 tunnust. Sisukaardi abil oli võimalik saada täielik ülevaade, missugustel teemadel kirjutab leht vähe, missugustel üleaar palju; missugustest paikadest on juttu sageli, missugustest üldse mitte; kuidas on lugu žanrilise mitmekülgsusega; missugune on autorkonna koosseis ja autorite taotlused, jne. Sisukaart võimaldas lehenumbreid täpsemalt planeerida, samuti täpselt arvestada osakondade ja üksikajakirjanike redigeerimis- ja kirjatöö mahutu ning kvaliteeti. Lisaks mitmesugustele jooksvatele ja üksikanalüüsidele tehti sisukaartide põhjal üliõpilaste ja ülikooli sotsioloogide abil kaks põhjalikku "Edasi" sisu analüüsi, mis andsid tööks palju õpetlikku.

Sisukaartide täitmine ja säilamine oli küllalt keeruline (19 tunnust, mõne määramine kõike muud kui lihtne) ja nõudis palju aega. Et ulatuslikke analüüse ei suudetud järjepidevalt teha ning väiksemategi analüüside tegemine oli käsitsi, varda abil üsna tülikas, kasutati sisukaarti küllalt tagasihoidlikult. Kaardid kuhjusid kirjade osakonda suuresti surnud varandusena. See tekitas teiste osakondade ajakirjanikes nende vastu tõrke, mida toimetuse juhtkond mõnda aega suutis käsu korras tagasi suruda, aga lõpptulemus oli ikkagi kurb: sisukaart suri aegamööda välja. See tõestas selgelt, kui vajalik on teadusliku uurimistööga püsivalt seotud ja sellega tegelevas toimetuses sotsioloog, kellele ajalehe operatiivne analüüs oleks üheks põhiülesandeks. "Edasi" toimetuse taotlusi saada juurde sotsioloogi koht ei ole kahjuks rahuldatud, kuigi leht tõi ja toob soliidset kasumit.

Siis liideti sisukaart kirjadekaardiga. Toimetuse töotajate kirjutiste kohta seda ei täideta. Nii läks kaduma võimalus omada pidevalt täpset pilti lehe sisust, mis võimaldaks toimetusel oma ülesandeid efektiivselt seada ja õigeaegselt korrigeerida. Kahe aastakäigu kontentanalüüsi (1968 ja 1981) andis põhjalikke ja tulusaid andmeid, kuid pidevat sisu analüüsi see ei saa asendada ega peagi seda tegema.

Kaduma läks ka võimalus ajakirjanike tööd täpselt mõõta ja hinnata. Kõik hilisemad moodused (kaardid töö arvestamiseks, ilmunud kirjutiste ülemõõtmine lehes, mahu arvestamine sekretariaadis iga loo kohta täidetava kaardi abil) pole osutunud töökindlaks ja pole kujunenud süsteemseks.

Kõigi töötajate kohustused ja õigused täpsustati toimetuse töö põhimääruses, mis kinnitati pidulikult toimetuse üldkoosolekul veebruaris 1970. Kohustuste selgus ja täpsus on üks loomingulise õhkkonna eeldusi, võimaldab nii tegijal endal kui ka kolleegidel tulemusi õiglaselt hinnata, aitab toimetusse tulevatel noortel ajakirjanikel kiiremini kollektiivi sisse elada, selle väärtusi ja norme omaks võtta. Aegajalt vajab põhimäärus ülevaatamist ja mõistlikku uuendamist.

Nagu öeldud, on loomingulise õhkkonna hoidmiseks vaja regulaarselt hinnata seni tehtut. Kaalukaim sõna on siin mõistagi teadusel, sotsioloogilistel uuringutel, mille tulemused peaksid kiiresti jõudma praktikuteni. Kuid selle kõrval on hädavajalikud lihtsad regulaarsed arutelud, kus iga toimetuse töötaja saab oma arvamuse välja öelda, suu puhtaks kõnelda, et vähendada kuluaarijutte ja -hinnanguid ning omavahelisi pingeid ja hõõrumisi. Selliseid nn. tootmisnõupidamisi on "Edasi" toimetuses peetud vahelduva eduga. On olnud perioode, kus need olid regulaarsed, iga kahe nädala tagant ja neil oli tuntav mõju igapäevatööle ning õhkkonnale toimetuses. On olnud perioode, kus sagedus on olnud juhuslikum ja kasutegur samuti. Praegu korraldatakse neid kord kuus. Väga palju oleneb siin toimetuse juhtkonna, eeskätt toimetaja suhtumisest (osavõtt, ettepanekute arvestamine). Otstarbekas on nõupidamistel tehtavad ettepanekud protokollida, mis laseb jälgida nende täitmist. See hoiab ära muutumise lihtsalt jututoaks, millest kasu väike ja mille vastu kaob huvi. Arutelu ettevalmistamise ja läbiviimise mooduseid on olnud väga mitmesuguseid ja see ongi õige: üksnes vaheldusrikkus, mitme mooduse kombineerimine hoiab mõtte erksa. Oluline on aga see, et hinnangute andmisel ("Edasi" parima tahvli täitmisel) tuginetaks võimalikult paljude ajakirjanike arvamusele, mitte ainult hindamiskomisjoni liikmete omale.

On muidki kohti, kus toimetuse liikmed saavad lehe töö arutamisel ja asjade otsustamisel kaasa rääkida (parteija ametiühingukoosolekud, iganädalased osakonnajuhatajate nõupidamised, kolleegiumi koosolekud).

Belöeldu kõrval saab loomingulist õhkkonda turgutada arukalt korraldatud sotsialistlik võistlus. Siingi on kasutusel mitmeid mooduseid. Aastail 1970 - 1976 võistlesid osakonnad väga põhjaliku juhendi alusel. Arvesse võeti kogu loominguline töö (maht, kvaliteet), redigeerimistöö (maht, kvaliteet) ja organiseerimistöö (ulatus, kvaliteet). Poolaastati või aastati selgitati kolm paremat osakonda, kes said üsna soliidse preemia. Süsteemi voorus oli see, et ta pani osakondi omaenda tööd komplekselt vaatama, hindama ja ka tegema (null mõne punkti eest tähendas juba suurte eeliste andmist võistluspartneritele). Võistlus hõlmas ka tehnilisi töötajaid, nende töö hindamiseks otsiti sobivad kriteeriumid. Kuid süsteemil oli ka puudusi, näiteks lõi pikapeale välja oht, et võistlusest saab konkurents: teise osakonna ajakirjanikule mõne huvitava teema või motiivi pakkumine tähendas võistleja toetamist, tähendab tark on suu kinni pida. Toimetusele, lehele tervikuna tuli see loomulikult kahjuks. Sellepärast täiustati korduvalt võistlusjuhendit, korrigeeriti punktide arvestamise koefitsiente, lisati uusi nõudeid. Näiteks mainitud konkurentsiohu rohuks võeti sisse punktid "Toetus teistele osakondadele, osa ületootmiseselises sarjades jne." ja "Osa ületootmiseselises üritustes".

Raskused osakondade töö objektiivsel hindamisel, kokkuvõtete tegemise töömahukus, iga süsteemi värskuse ja ergutava toime loomuldane ~~kahanemine~~ aja jooksul ja objektiivsed ning subjektiivsed põhjused surusid selle süsteemi lõpuks kõrvale.

Viimastel aastatel on võistlus käinud kvartaliti ja seda on kasutatud loomevaimu ergutamiseks mõnedes kindlates, lehele vajalikes suundades. Näiteks selgitatakse parim vestlus lugejaga, parim nädalakommentaär, parimad probleemartiklid, parim kampaania läbiviimine, parim kujundus, parimad uuendused, jne. Vooruseks on operatiivsus, lühike võistlusperiood, nõrkuseks üheplaanisus (arvesse ei tule redigeerimine, plaanide täitmine, järjepidevus, jne.) ja tehniliste töötajate kõrvaljäätamine, samuti preemiate suuruse sõltuvus honoräri fondi hetkeseisust.

Prægust ja endisi võistlussüsteeme ühendab see, et ergutatakse otsima uut nii sisuliselt kui vormiliselt. Aeg muutub ja ajakirjandus koos temaga. Ajakirjandus ongi alati uue otsimine. Toimeetus, kes tahab elu ja lugeja arenguga sammu käia, ei saa endale lubada tardumust. "Edasi" toimetuses valitsev loominguline vaim on uue otsimise muutnud käi-

tumisnormiks. Nimetagem siin veel mõningaid uusi rubriike viimastest aastatest, mis on ajakirjanike toodud: "Noored ja linn", "Kes hoiab, sel on" ja "Pillatud rikkus" (säästuteemal), "Tavatut tavalises", "Kolme kaamera vahel" (lugejaskonnas väga oodatud televisiooniarvustused), "Verbum habet professor", "Meid on 15" (NSV Liidu juubeliaastal), "Põllumajanduse kuukiri", "Laupäevareportaaž", "Otsused ja teod". Viimatinimetatu näitab ühte toimetuse suunda lehe mõjujõu tõstmisel: otsuste täitmise varasemast pidevam kontrollimine. Rubriik on ületoietuseline, iga osakond peab jälgima oma valdkonnas vastuvõetud otsuste käekäiku, nende muutumist reaalsuseks. Selle rubriigi materjale on partei linnakomitee büroo mitmel korral võtnud arutelu aluseks. Üldse on viimasel kümnekonnal aastal toimetus oskuslikumalt oma jõudu suunanud ja liitnud. Parteikongresside eel ja järel, ülemnõukogu valimiste eel, partei aruande- ja valimiskoosolekute perioodil panevad eriplaani alusel õla alla kõik osakonnad, kusjuures antud valdkonnaga kõige lähemalt seotud osakond jääb koordineerijaks. See kõik suurendab asjatundlikkust, sügavust ja lugejalähedust.

Muutusi lugejate hinnanguis

1981. a. küsitluse tulemusi 1965. - 66. a. tulemustega võrreldes näeme lugejate mitmete huvide ja vajaduste suurt püsivust. Eriti käib see lugejale psühholoogiliselt lähedaste, vahetu kogemusega seotud valdkondade kohta (huvi perekonnaprobleemide, meelelahutusmaterjalide, erakordsete sündmuste, kohaliku info vastu). Toimetus on seda oma töös arvestanud ning lugeja on lehega enamasti rohkem rahul kui esimese küsitluse ajal. Märgata võib ka muid positiivseid nihkeid, näiteks mõnede majandusprobleemide loetavuse tõus. Materjale ehitusest soovib pakutavast rohkem 18 % lugejaid, transpordist koguni 27 %. Rahvakontrolli materjale loeb 67 % küsitletud linlastest, uute objektide ja tootmisvõimsuste käikulaskmisest 66 %, töössesuhtumisest huvitub 58 %, jne. Üldine majandushuvi aga kasvanud pole. Vähe loetakse kirjutisi majanduse arengu üldprobleemidest, tööde käigust ettevõtteis ja majandeis, sotsialistlikust võistlusest jms. Keeruline on lugu ühiskonnaeluga. "Edasi" uudset lähenemist ideoloogiatöö küsimustele on lugejad märganud ja tunnetanud, kuid rubriikide pingereas on mitmed parteielu ja nõu-

kogude töö rubriigid lõpuotsas. Tuginedes konkreetsete lehe-
numbrite põhjal küsitlemisele, võib oletada lugeja negatiiv-
set hoiakut mitte niivõrd kirjutatu, kui just rubrikide peal-
kirjade suhtes.

Analoogilisi probleeme on lugejate suhtumises mõnesse
muussegi valdkonda (kultuur, haridus).

Õpetlikku pakub rubrikide loetavus. Esikohal oli ja on
"Herilane" (loeb üle 80 % küsitletuist), eesotsas on endi-
selt ka kuulutusterubriigid. Kümne loetavama hulka kuuluvad
aga ka kahe küsitluse vahepeal lehte toodud rubriigid "Nädal
lõppes, teine algas" (4.), "'Edasi" kirjast" (7.), "Luge-
jaga vestleb" (9.).

Lõpetuseks veel mõned üldisemad lugejate hinnangud 1980.
aastate "Edasile". Neid, kes leiavad, et "Edasi" ilustab te-
gelikkust, on vähemaks jäänud (1965. a. 10 %, nüüd 8 %), mär-
gatavalt vähem on neid, kes arvavad, et ajaleht ei lahenda
probleeme lõpuni (toona 39 %, nüüd 29 %), kuigi see protsent
on ikka veel liiga suur. Nagu juba öeldud, hinnatakse pare-
mini esituslaadi, stiili, keelt. Ümmarguselt 56 % küsitle-
tuist leiab, et "Edasi" seisab oma lugejatele ligemal kui tel-
sed lehed ja 60 % peab teda heaks ajaleheks (teised linna- ja
rajoonilehed saavad oma lugejatel hoopis tagasihoidlikumaid
hinnanguid: keskmiselt 25 - 30 % lugejaist on andnud hea hin-
nangu, Jõgeval ja Hiiumaal 40 % lugejaist).

Mõnigi kõikumine "edasi" seisus või tagasisamm olnuks
olemata, kui toimetusel oleks pidev tagasiside lugejaskonna-
ga ja pidev täpne ülevaade lehe sisust. Ainult ajakirjanike
heast tahtest jääb väheks. Juba Ülo Vooglau väitekirjas oli
nõue, et "Edasile" oleks vaja koosseisulist sotsioloogit. Se-
da mõtet on korratud mitu puhku, küll ajakirjandusteooria pae-
vadel, küll trükisõnas (vt. E. Tooms, 1974: 25). "Edasi" toi-
metusest oleks nüüd, pärast Eesti NSV kohaliku ajakirjanduse
uurimise ühe suure etapi lõpuleviimist otstarbekas kujundada
kohalike lehtede uurimise baastoietus.

NLKP Keskkomitee 1983. aasta juunipileumi otsuses mär-
gitakse, et elu nõuab "linna- ja rajoonilehtede pakiliste
probleemide lahendamist" (NLKP KK pileumi materjalid, 1983:
66). Meie vabariigi kohalike lehtede arendamiseks kulaks täle-
likumalt ära kasutada ka meie ajakirjandusteaduse ja -prak-
tika saavutusi ja pikaajalise koostöö kogemusi.

- NLPK Keskkomitee pleenumi materjalid. 14. - 15. juuni 1983. Tallinn, 1983.
- "Edasi" 1968. a. autorite koosseis, rolliorientatsioonid ja hoiakud toimetuse ning lugejaskonna suhtes. Lepingu nr. A 9113 aruanne. Tartu, 1970. (Käsikiri "Edasi" toimetuses.)
- Endre, S. Ajalehe kujundamise probleeme. Diplomitöö. Tartu, 1968. (Käsikiri TRÜ žurnalistika kateedris.)
- Töölised "Edasi" lugejatena. (Lõpparuanne.) Tartu, 1976. (Käsikiri TRÜ žurnalistika kateedris.)
- Бакин В.В. На основе системного подхода. - В сб.: Современная советская журналистика. М.: Изд-во МГУ, 1983.
- Вооглайд Ю. Опыт социологического и социально-психологического исследования структуры читательской аудитории городской и районной газеты. Диссертация на соискание ученой степени канд. филос. наук. Tartu, 1970. (Рукопись в редакции газеты "Эдази".)
- Вычуб Г.С. Эффективность информационной модели. - В сб.: Современная советская журналистика. М.: Изд-во МГУ, 1983.
- Прохоров Е.П. Социологическая служба редакции. - В сб.: Проблемы научной организации журналистского труда. М., 1974.
- Тоомс Э. Наука - помощник журналиста. - Rmt.: Fakt, sõna, pilt. VIII. Tartu, 1974,

KOHALIKE LEHTEDE LOETAVUS VÄLJASPOOL OMA LINNA JA RAJOOINI

Väinu R o z e n t a l , diplomand;
Peeter V i h a l e m m , dotsent

Ligemale paarkümmend aastat kestnud ajakirjandussotsioloogilises uurimistöös on senini veel vähe tähelepanu pööratud sellele, kuidas kohalikud lehed levivad väljapoole ~~oma~~ linna või rajooni, kes neid loevad ja mida neist loetakse.

Käesolev uurimus püüab nendele küsimustele vastust leida, tuginedes "Ajakirjanduslevi" andmetele ajalehtede tellimiste ja jaemüügi kohta ning TRÜ žurnalistika kateedris lepingulise töö "Kohalikud lehed ENSV ajakirjandussüsteemi osana" käigus kogutud küsitlusandmetele.

1. Kohalike lehtede levik oma linnas ja rajoonis

Tabelis 1 on toodud "Ajakirjanduslevi" andmed kohalike lehtede tellimise ja müügi kohta oma linnas ja rajoonis 1981.a.

Lähtudes eesti perekonna keskmisest statistilisest suurusest (3,1 inimest), võime väita, et Hiiumaal ja Pärnu rajoonis on kohalik leht tellitud igasse kodusse, koos jaemüügiga jõuavad oma ajalehe praktiliselt täieliku levikuni ka enamused teisi rajooni ja linna. Rajoonides ja linnades, kus kohaliku lehe levik ei lähene 300-le eksemplarile 1000 elaniku kohta, tuleb olulise asjaoluna arvesse võtta mitte-eestlaste küllalt suurt osakaalu, seda isegi siis, kui on olemas ka venekeelne kohalik ajaleht (Tallinn, Kohtla-Järve, Narva). Nimelt on näidanud TRÜ žurnalistika kateedri uurimistulemused, et eestlaste huvi kohaliku lehe vastu ja lehe lugemise järjekindlus on oluliselt suurem kui mitte-eestlastel, ka venekeelse lehe olemasolu korral. Seda kinnitab asjaolu, et Tallinnas on "Ühtulehe" levik ligikaudu 280 eksemplari 1000 eestlase kohta, "Vetšerni Tallin'a" levik 140 eksemplari 1000 mitte-eestlase kohta. Ligikaudu samad proportsioonid on ka Kohtla-Järvel. Narvas on venekeelse lehe levik suurem.

Ka mitte-eestlaste osakaalu arvesse võttes tuleb märkida, et "Harju Elu" levik Harju rajoonis ja "Leninliku Lipu" levik Kohtla-Järve rajoonis jääb maha teiste eestikeelsete

T a b e l 1

Kohalike lehtede levik oma linnas ja rajoonis 1981. a.

	% tiraa- list, mis levis oma linnas ja rajoonis	Tellimine ja jaemüük kokku		Tellimine	
		eks.	1000 el. kohta	eks.	1000 el. kohta
"Õhtuleht", "Ve- tšerni Tallin"	75	94672	213	33709 [■]	76 [■]
"Edasi"	55	45200	295	29200	190
sh. Tartu linn	40	32430	310	16430	157
Tartu raj.	15	12770	261	12770	261
"Leninlik Lipp",					
"Leninskoje Znamja"	94	30998	273	26658	235
sh. K-Järve linn	78	25633	293	21293	248
K-Järve raj.	16	5365	206	5365	206
"Harvski Rabotsi"	98	20500	266	16650	216
"Pärnu Kommunist"	89	26668	287	22940	247
sh. Pärnu linn	43	12768	249	9040	176
Pärnu raj.	46	13900	333	13900	333
"Harju Elu"	74	17084	191	15473	174
"Koit"	72	10405	286	10005	276
"Kommunist"	75	11073	245	9653	214
"Kommunismiehitaja"	81	12347	320	11527	299
"Nõukogude Hiiumaa"	70	4255	422	4155	412
"Punalipp"	77	12390	294	11190	266
"Punane Täht"	85	20841	266	18320	234
"Tee Kommunismile"	83	21541	321	18141	271
"Tööraha Elu"	77	13432	284	11732	248
"Tööraha lipp"	81	9065	283	7335	252
"Võitlev sõna"	83	13224	314	12244	290
"Ühistöö"	81	12085	316	11385	299

* "Õhtulehe" ja "Vetšerni Tallin'a" tellimine on ajates 1980. aastast tugevasti kitsendatud, põhilevik ette nähtud jaemüügi kaudu.

Kohalike lehtede tellimine väljapoole oma linna

	Õhtu- leht; Vetš. Tall.	Edasi	Leninl. Lipp, Len. Znamja	Pärnu Kommun- nist	Harju Elu	Koit
Tallinn	x	10416	157	348	3591	196
Tartu	291	x				539
Kohtla-Järve		724	x			
Pärnu	471	1337		x		
Haapsalu raj.	1102	518		443	253	
Harju raj.	5677	1362	179	191	x	135
Jõgeva raj.	426	2384				125
Kingissepa raj.	626	850				
Kohtla-Järve raj.	356	431	x	256		
Paide raj.	1716	1040			361	115
Põlva raj.	185	2502				x
Pärnu raj.	232	465		x		
Rakvere raj.	1817	1612	480	109	315	
Rapla raj.	2898	700		625	480	
Tartu raj.	112	x				1205
Valga raj.	344	2079				200
Viljandi raj.	747	2100		824	110	124
Võru raj.	266	1693				1005

* "Õhtulehte" ja "Vetšerni Tallin'at" saab tellida vaid maale, kitsendusi oli ka "Edasi" tellimisel.

Tabel 2

ja rajooni 1983. a. (eks. arv alates 100-st)

Kommu- nismi- ehita- ja	Kommu- nist	Puna- lipp	Punane Täht	Tee kommu- nismi- le	Töö- rahva Elu	Töö- rahva Lipp	Võit- lev Sõna	Ühis- töö
816	245	259	671	480	315	476	449	883
	220	326		310	210			
			147					
203				375		154	168	285
296						x		268
353	134	178	527	284	151	394	340	607
		x	170	313			183	
x								
		350	568					
135		467	666	804	120		x	236
					1425			
151	289			553		291		224
		303	x	144			586	
192				173		291	255	x
	888	794	115	113	322			
	x			505	560			
131	435	445	121	x	200		311	112
	750			114	x			

kohalike lehtede levikust. Harju rajooni puhul on oluliseks põhjuseks ilmselt Tallinna lähedus, selle mõjusfääris olemine ka elulaadi ja huvide poolest, mida näitab muuhulgas väga suur "Õhtulehe" levik (vt. tabel 2). "Leninliku Lipu" puhul on ühelt poolt põhjuseks vähene tiraaž, toimetuse informatsiooni kohaselt ei jätku lehte kõigile soovijatele, teiselt poolt aga asjaolu, et leht jääb maalugejale kaugeks, kajastab vähe rajooni elu. 1981. a. korraldatud küsitluse tulemuste kohaselt on rahulolematust kohaliku lehega kõige suurem just Kohtla-Järve maalugejate hulgas - 23 % oli arvamusel, et leht on kehvapoolne või väga halb, üheski teises rajoonis ega linnas ei tõusnud negatiivse hinnangu osakaal üle 15 %.

2. Kohalike lehtede tellimine väljapoole oma linna ja rajooni

Tabelist 1 on näha, et kõige suurema levikuga välja poole oma linna ja rajooni on "Edasi" - 45 % tiraažist läheb väljapoole.

Küllaltki suur osa, 10 - 30 % tiraažist läheb välja poole oma linna ja rajooni ka teistest kohalikest lehtedest. Suhteliselt suurem on väljapoole lehe põhipiirkonda minev osa "Nõukogude Hiiumaal" (see kujuneb suureks lehe väikese tiraaži tõttu, väljapoole Hiiumaad minevate eksemplaride arv pole suur) ja Põlva "Koidul". Suhteliselt väike on välja poole minev osa "Narvski Rabotsil" ja Kohtla-Järve "Leninlikul Lipul" ("Leninskoje Znamjal"), ka Pärnu lehest läheb väljapoole tiraažiga võrreldes suhteliselt väike osa.

Tabelist 2 selgub väljapoole oma linna ja rajooni minevate kohalike lehtede levikupiirkond. Näeme, et "Edasi" läheb ennekõike Tallinna ja naaberrajoonidesse, aga ta levik on palju ühtlasem üle kogu Eesti kui "Õhtulehe" levik. Viimast loetakse Lõuna-Eestis küllaltki vähe.

Tabelist 2 on ruumi kokkuhoiu huvides välja jäetud 2 ajalehte, 2 linna ning 1 rajoon. "Nõukogude Hiiumaad" tellitakse üle 100 eksemplari vaid Tallinna (865 eks.), Harju rajooni (237) ja Haapsalu rajooni (178). "Narvski Rabotsi" ainus märkimisväärne välistellimus on Kohtla-Järve rajooni - 161 eksemplari.

Narva linna praktiliselt ei tellita teiste linnade ja rajoonide lehti, ka venekeelseid mitte, kõige suurema tel-

limuste arvuni küünib "Leninlik Lipp" (eestikeelne) - 39 eksemplari. Sillamäele tellitakse märkimisväärselt vaid "Leninskoje Znamjat" - 494 eksemplari (Narva lehte 10 korda vähem). Hiiumaale tellitakse märkimisväärselt üksnes "Õhtulehte" (648 eks.) ja "Edasit" (250 eks.).

Tabelis 2 toodud andmete tõlgendamisel on oluline arvesse võtta ka elanike arvu vastavas linnas ja rajoonis - Tallinnas ja Harju rajoonis ulatub kõigi linna- ja rajoonilehtede tellimuste arv üle 100 juba suurema elanike arvu poolest. Kõike ei seleta aga kaugeltki elanike arv, siis peaks ju ka Tartus tellimuste arv suur olema.

Elanike arvu arvessevõtmiseks arvutasime 1983. a. lehtede tellimused 1000 elaniku kohta. Siit ilmneb eriti selgesti, et "Õhtulehe" ja "Edasi" levik on palju suurem teiste kohalike lehtede levikust. "Õhtulehe" ja "Edasi" tellimisel 1000 elaniku kohta kujuneb järgmine pingerida (esitame ainult selle alguse).

1. "Õhtuleht" Rapla rajooni - 74 eks. 1000 el. kohta
2. "Edasi" Põlva rajooni - 69
3. "Õhtuleht" Hiiumaale - 64
4. "Õhtuleht" Harju rajooni - 58
5. "Edasi" Jõgeva rajooni - 57
6. "Edasi" Valga rajooni - 46
7. "Õhtuleht" Paide rajooni - 40
8. "Edasi" Võru rajooni - 46
9. - 10. "Edasi" Viljandi rajooni - 31
- "Õhtuleht" Haapsalu rajooni - 31
11. "Edasi" Pärnu linna - 26
12. "Edasi" Hiiumaale - 25
13. "Edasi" Paide rajooni - 24
14. "Edasi" Tallinna - 23
15. "Edasi" Kingissepa rajooni - 22
16. "Edasi" Rakvere rajooni - 21
17. "Õhtuleht" Rakvere rajooni - 20

"Edasi" välistellimuste keskmine oli 21 numbrit 1000 elaniku kohta, "Õhtulehel" 11 (arvestada tuleb muidugi ka "Õhtulehe" suurt jaemüüki).

Teiste kohalike lehtede välistellimuste pingerida:

1. Võru "Töörahva Elu" Põlva rajooni 39 eks. 1000 el. kohta
2. K-Järve "Leninskoje Znamja" Sillamäele - 31
3. Põlva "Koit" Tartu rajooni - 25
4. Rakvere "Punane Täht" K-Järve rajooni - 22

5. Põlva "Koit" Võru rajooni - 21
6. Viljandi "Tee Kommunismile" Paide rajooni - 19
7. Valga "Kommunist" Tartu rajooni - 18
8. - 11. Valga "Kommunist" Võru rajooni - 16
8. - 11. "Pärnu Kommunist" Rapla rajooni - 16
8. - 11. Rakvere "Punane Täht" Paide rajooni - 16
8. - 11. Jõgeva "Punalipp" Tartu rajooni - 16
12. - 15. Viljandi "Tee Kommunismile" Pärnu rajooni - 13
12. - 15. Jõgeva "Punalipp" K-Järve rajooni - 13
12. - 15. "Pärnu Kommunist" Haapsalu rajooni - 13
12. - 15. "Harju Elu" Rapla rajooni - 13

Ülaltoodud pingeread ja tabeli 2 andmed annavad tunnistust rahvastiku pärastsõjaaegsetest ja praegustest liikumistest ning muudest sidemetest rajoonide ja linnade vahel. Naaberrajoonide ja -linnade lehti tellitakse palju rohkem kui kaugemal asuvate keskuste omi. Seejuures märkame eriti tugevaid sidemeid Lõuna-Eesti rajoonide vahel. Huvitav on jälgida rajoonide ja linnade vaheliste sidemete tugevust, ulatust ja suunda. Näiteks Põlva rajoonil on märkimisväärsed sidemed ainult naabrite Tartu ja Võru rajooniga, aga need sidemed on väga tugevad ning vastastikused. Viljandi ja Paide rajoonil on palju sidemeid, mis oma enamikus on suhteliselt nõrgemad. Üsnagi eraldiseisvaks jäävad Kohtla-Järve linn, Saaremaa ja Hiiumaa (küll on aga endistel saarlastel ja hiidlastel tugevaid sidemeid kodusaarega). Tartu poole suunatud seosed on kõikjal tugevamad kui Tartu linna ja rajooni seosed teistega. Ülaltoodud arutlus laseb arvata, et ühe või teise kesku-
se (näit. Tartu või Pärnu või Viljandi) sotsiaalmajandusliku ja sotsiaalkultuurilise tagamaa määramisel¹ võib olla otsustavaks ühe tunnuseks kasutada ka antud keskuses väljaantava ajalehe lugemist.

Oluline on seejuures märkida maarahva palju tugevamaid seoseid ümberkaudsete linnade ja rajoonidega kui linnarahval. Näiteks Rakvere "Punast Tähte" telliti Kohtla-Järve rajoonis 1000 elaniku kohta 22 eksemplari, linnas 2, Valga "Kommunisti" Tartu rajoonis 18, linnas 2 eksemplari jne.

¹ Vt. näit. Nõmmik, S. ENSV majandusgeograafia. Tallinn, 1979, lk. 168 - 173.

3. Teiste linnade ja rajoonide ajalehtede loetavus

"Ajakirjanduslevi" andmetele tuginevat analüüsi võimaldavad kontrollida ja täiendada TRÜ žurnalistika kateedri poolt 1979. - 1982. a. läbiviidud küsitluste tulemused.

Küsitluste andmetele tuginedes võime väita, et täiskasvanud eestlastest väljaspool Tallinna loeb 21 % teiste linna- ja rajoonide ajalehti (välja arvatud "Edasi" ja "Õhtuleht", mille loetavus on tunduvalt kõrgem). Kõige rohkem loetakse teiste rajoonide lehti Paide rajoonis (loeb 43 %), mis on oletatavasti tingitud selle Kesk-Eesti rajooni asukohast mitmete teiste keskuste mõjupiirkonnas, parematest ühendusteedest teiste rajoonidega jne. Kõige vähem loetakse teiste rajoonide lehti Saaremaal (neid loeb vaid 8 %), mis on oletatavasti tingitud suhteliselt suuremast eraldatusest, aga ka asjaolust, et Saaremaal on teiste piirkondadega võrreldes tunduvalt väiksem sisserännanute, antud asulasse elama tulnute, siin mittesündinute osakaal. Kõigi küsitletute hulgas oli neid, kes sünnimisest saadik antud asulas elanud, üksnes 33 %, Kingissepa rajoonis aga 56 %.

Konkreetsete ajalehtede loetavus kinnitab "Ajakirjanduslevi" andmete põhjal selgunud tendentse. Rohkem loetakse just naaberrajoonide ajalehti, kõige rohkem Võru "Tööraha Elu" Põlva rajoonis - 15 % küsitletutest (mäletatavasti oli Põlva lehe levik Võru rajoonis suhteliselt kõige suurem ka "Ajakirjanduslevi" andmetel).

Kuna tabelis 2 esitatud andmed ei arvestanud jaemüüki, "Õhtulehe" ja osalt ka "Edasi" puhul on aga see oluline lisa tellimisele, esitame tabelis 3 andmed "Õhtulehe" ja "Edasi" loetavuse kohta küsitlustulemuste põhjal.

Küsitlustulemusi oli võimalik analüüsida mitte ainult kogu rajooni, vaid ka konkreetse linna või külanõukogu lüikeses. Ilmneb tendents, et rajooni piires loetakse naaberrajoonide lehti enam just neis külanõukogudes, mis asuvad naaberrajooni otseses naabruses. Põlva "Koitu" näiteks loeti Tartu rajoonis Mehikoorma külanõukogus hoopis rohkem (41 % küsitletutest) kui Luunja, Tähtvere ja Konguta külanõukogus, kus ka küsitlus toimus ("Koitu" luges 3 - 14 % küsitletutest). Haapsalu "Tööraha Lippu" luges 35 % küsitletutest Varbla külanõukogus, mujal (Häädemeeste, Paikuse, Halinga k/n, Väandra, Tootsi, Pärnu-Jaagupi) mitte keegi; Jõgeva rajoonis loeti

"Edasit" Tabivere külanõukogus palju rohkem kui Pala ja Jõgeva külanõukogus jne.¹

T a b e l 3

"Õhtulehe" ja "Edasi" loetavus väljaspool oma linna
ja rajooni
(% küsitletutest)

	"Õhtulehte" loeb			"Edasit" loeb		
	pide- valt	juhus- likult	kokku	pide- valt	juhus- likult	kokku
Tartu	9	54	63			
Kohtla-Järve	9	46	55	23	35	58
Pärnu	13	54	67	22	34	56
Haapsalu raj.	21	48	69	16	26	42
Harju raj.	39	36	75	11	27	38
Hiiumaa raj.	23	56	79	11	29	40
Jõgeva raj.	7	38	45	44	29	73
Kingissepa raj.	8	41	49	12	22	34
Kohtla-Järve raj.	8	26	34	11	30	41
Paide raj.	20	38	58	19	25	44
Põlva raj.	3	25	28	30	36	66
Pärnu raj.	4	36	40	8	21	29
Rakvere raj.	15	42	57	11	32	43
Rapla raj.	29	42	71	15	29	44
Tartu raj.	1	22	23			
Valga raj.	12	43	55	36	38	74
Viljandi raj.	15	38	53	24	37	61
Võru raj.	13	36	49	27	36	63
Keskmine	14	39	53	19	30	49

Suhteliselt palju loetakse teiste rajoonide lehti (nii naaberrajoonide kui kaugemate omi) ka rajoonikeskustes. Arvatavasti on põhjus elukoha vahetuses - migratsiooni uurimised on näidanud, et paljud inimesed kolivad väiksematest asulatest järjest suurematesse. Ning tellivad vanast harjumusest endise kodurajooni lehte.

¹ Vt. lähemalt Rozental, V. Kohalike lehtede loetavus väljaspool oma linna ja rajooni. Diplomitöö. Tartu, 1983. (Käsikiri TRÜ žurnalistika kateedris.)

Linnades ja alevites loetakse suhteliselt palju just "Edasit". Eriti suur on juhulugejate osa, kel arvatavasti ei ole endal tellimisvõimalusi, saavad "Edasit" ringi sõites juhuslikult osta või teiste käest laenata või raamatukogus lugeda. Kui Tartu rajooni lähem ümbrus välja jätta, on "Edasi" loetavus linnades kõikjal suurem kui maal. Ilmselt on "Edasi" välislugejate hulgas palju neid, kes on varem Tartus õppinud (spetsialiste on aga linnades teatavasti tunduvalt rohkem kui maal). Seda oletust kinnitab erinevate haridusgruppide võrdlus, "Edasi" pidevat lugemist märgib 47 % kõrgharidusega küsitletutest väljaspool Tartut ja Tartu rajooni (keskmiselt 19 %). Kõrgharidusega lugejad moodustavad "Edasi" välislugejatest 21 %, põhilugejatest 13 %. Oluline on märkida, et meeste huvi "Edasi" vastu on mõnevõrra suurem kui naistel. "Õhtulehe" puhul sellist seost soo, elukoha ja haridusega välja tuua ei saa, kesk- ja keskeriharidusega grupis on huvi tema vastu isegi veidi suurem kui algharidusega inimeste hulgas.

4. "Edasi" ja "Õhtulehe" välislugejate huvi erinevate teemade vastu

Ankeedi "Ajaleht ja elu" teises variandis olid muu hulgas küsimused "Edasi" ja "Õhtulehe" välislugejatele, neid paluti märkida, kui võrd 16 erinevat teemade ringi neile lugemiseks huvi pakuvad. Ankeedi esimeses variandis, mida kasutati 1979. a. toimunud küsitluses 6 Lõuna- ja Kesk-Eesti rajoonis, need küsimused puudusid.

Võrreldes vastajate huvide põhjal koostatud teemade pingeriida "Edasi" põhilugejate lugejahuvide järjestusega, märkame välislugejate suuremat huvi kultuuri-, kõrgkooli- ja teadustemaatika vastu ja väiksemat huvi kohalike uudiste vastu. See on seletatav kõrgharidusega inimeste suurema osakaaluga "Edasi" välislugejate hulgas põhilugejatega võrreldes. Pingerea esimesed ja viimased teemad jäävad seejuures välis- ja põhilugejatel sarnasteks. Küllaltki samalaadsed "Edasi" lugejatega on kõige tugevamad ja kõige nõrgemad lugejahuvid ka "Õhtulehe" välislugejatel, peale ühe erandi - "Õhtulehe" lugejate väga suure huvi kuulutuste ja teadaannete vastu. Kõrgkooli- ja teadustemaatika pakub "Õhtulehe" välislugejatele vähem huvi kui "Edasi" välislugejatele. Mõnevõrra lihtsustatult võib öelda, et lisaks kohaliku lehe

traditsioonilistele funktsioonidele huvitab "Edasi" välislu-
gejaid eelkõige kui kultuurileht, "Õhtuleht" eelkõige kui te-
deteleht.

Kokkuvõtteks

Kohalike ajalehtede tiraažist levib keskmiselt ligikau-
du 20 % väljapoole oma rajooni ("Edasist" ligemale pool), 21 %
täiskasvanud eestlastest loeb küsitlusandmete põhjal teiste
rajoonide lehti, "Edasit" ja "Õhtulehte" ligemale pool ela-
nikkonnast väljaspool ilmutiskohta. See näitab, et reaalse
kontaktide süsteem ajakirjandusega on keerukam kui ajakir-
jandussüsteemi formaalse struktuuri põhjal arvata võiks - on
ju kohalikud lehed mõeldud lugemiseks teatud kindlas piir-
konnas. Võib öelda, et huvi teiste rajoonide ja linnade aja-
lehtede vastu tuleneb suurel määral isiklikest või perekond-
likest kokkupuudetest nende linnade ja rajoonidega. Nagu ees-
pool märgitud, elab vaid 33 % täiskasvanud eestlastest väl-
jaspool Tallinna selles linnas või külas, kus nad on sündi-
nud. Huvi paikade vastu, kus kunagi elatud, säilib paljudel
pikaks ajaks. Sugulaste ja tuttavate kõrval aitab seda huvi
elavana hoida ka sealne ajaleht. Lisaks huville elu vastu ku-
nagises elukohas ajendavad naaberrajoonide ajalehti lugema
rajoonide ja linnade vahelised majanduslikud, kultuurilised
ja perekondlikud sidemed, mille mõju on eriti tugev kahe ra-
jooni piiril asuvates maakohdades.

KONKREETSE AJALEHENUMBRI LOETAVUS

Mati M ä ä r i t s , diplomand

Massiteabe auditooriumi uurimisi on nii kogu Nõukogude Liidus kui ka Eestis korraldatud ligemale 20 aastat. Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni sotsioloogid on paljude aastate vältel uurinud niihästi kuulajate ja vaatajate üldisi huvisid, arvamusi ja soove (üldist auditooriumi) kui ka konkreetsete saadete kuulatavust-vaadatavust (konkreetses auditooriumi). Ajalehtede puhul on aga enamasti uuritud ainult üldist auditooriumi, üldisi huvisid ja ootusi, mitte aga konkreetsete lehenumbrite ja materjalide lugejaskonda. Selles osas on tehtud vaid üksikuid katseid, näiteks 1967 - 1974 Taganrogis läbi viidud suure kompleksse uurimise raames¹ ja "Edasi" töölislukejate uurimisel 1974. a.²

Käesolev töö võtab kokku kolme aasta jooksul (1979, 1980, 1981) Tartus läbiviidud küsitluse tulemused eelmise päeva "Edasi", "Rahva Hääle", "Noorte Hääle", samuti viimase "Spordilehe" ja "Sirbi ja Vasara" numbrilise loetavuse kohta. TRÜ žurnalistikaüliõpilased küsitlesid kolmel aastal ligikaudu 100 Tartu töötajat ja 30 TRÜ üliõpilast, 30 EPA üliõpilast ja 30 abiturienti.

Töötajaskonna küsitlemine toimus kvoodivaliku alusel. Lähtudes 1979. a. rahvaloenduse tulemustest ja A. Karotami diplomitööst³ koostas dots. P. Vihalemm Tartu töötajaskonna sotsiaal-demograafilise mudeli, jagunemise soo, vanuse, hariduse, majandusharu järgi. Järgnevalt valiti küsitlemiseks 24 ettevõtet ja asutust, jaotati küsitletavad nende vahel. Küsitlejale anti ette teatavad tunnustekombinatsioonid (näiteks, 30 - 50-aastane, keskharidusega), mille järgi ta kaadritöötaja abiga küsitletava leidis. Iga üliõpilane küsitles 4 - 6 inimest.

Üliõpilasi küsitleti tõenäosusliku väljavõtu alusel

¹ Vt. Массовая информация в советском промышленном городе. М., 1980, с. 236 -240.

² Vt. Huumori ja satiiri vastuvõtt "Edasi" lugejaskonnast gruppide poolt. Töölised "Edasi" lugejana. Tartu, 1976. Teadusliku uurimistö lõpparuanne. (Käsikiri TRÜ žurnalistika kateedris.)

³ Karotam, A. Tartu linna sotsiaalne areng. Diplomitöö. Tartu, 1978.

uurimisaluste päevalehtede ilmumispäeva õhtul. Vastavalt erinevate teaduskondade üliõpilaste arvulisele proportsioonile jagati küsitletavad ühiselamute vahel (näit. ajaloo-teaduskonna ühiselamust Pälsoni t. 23 kaks üliõpilast, arsiteaduskonna ühiselamust Leningradi mnt. 89 üheksa üliõpilast jne.). Küsitlejatele oli ette antud ühiselamu korrused, mille vasakult esimesest toast nad valisid esimese ettejuhtuva tudengi, olenemata sellest, kas too oli jõudnud lehti lugeda või mitte. Küsitlusest jäid seega välja kodus ja erakorteris elavad üliõpilased. Ent väljavõtukogum 30 inimest lubab teha vaid kõige üldisemaid järeldusi, tõenäoline ekssimus tulemuste ülekandmisel üldkogumile on 10 - 15 %. Õpilasi küsitleti päevalehtede ilmumise järgsel päeval (nagu töötajaidki) koolitundide ajal kuuest keskkoolist, igäühast viis abiturienti. Ühest klassist võeti küsitletavate hulka klassinimekirja esimene, keskmine ja viimane kohalolev õpilane, paralleelklassist esimene ja viimane kohalolev.

Valikusse sattunud töötajaskonna esindajad erinesid oma sotsiaal-demograafiliselt koosseisult üsna vähe Tartu töötava elanikkonna mudelist, ka küsitletud üliõpilaste jagunemine teaduskondade ja kursuste lõikes osutus üldjoontes vastavaks kõigi üliõpilaste jagunemisele.¹ Seega võime öelda, et küsitletud esindasid oma koosseisult üldiselt Tartu töötajaskonda, üliõpilasi, abituriente.

Küsitlus toimus intervjuu vormis. Kõigepealt vastas küsitletav, kas ta loeb vaatlusaluseid lehti ja millisel arvamusel on ta "Edasist". Seejärel küsiti, kas ta on lugenud eelmise päeva lehte, missugused lood jäid talle meelde ja meeldisid, missugused mitte. Nende puhul, kes eelmist lehenumbrit lugenud olid, vaadati üheskoos antud lehenumber üle, küsitleja märkis iga konkreetse materjali puhul, kas vastaja oli seda lugenud või mitte. Kõigil "Edasi" lugejail, sõltumata sellest, kas nad eelmist lehenumbrit olid lugenud või mitte, paluti määrata oma huvi "Edasi" rubriikide vastu. Küsitleja märkis peale vastuste intervjuu kavas ettenähtud küsimustele üles ka muid arvamusi, hinnanguid, soove.

Praktiliselt kõik küsitletud olid "Edasi" lugejad (vaid 1981. a. sattus küsitlusse 1 töötaja ja 1980. a. 1 EPA üli-

¹ Vt. lähemalt Määrits, M. "Edasi" konkreetsete numbrite loetavus. Diplomitöö, Tartu, 1981. (Käsikiri TRÜ žurnalistika kateedris, lk. 11 - 14.)

õpilane, kes "Edasit" ei loe). "Edasi" pidevaks lugejaks pidas end ligikaudu 90 % töötajatest ja 80 % õppuritest (vt. lähemalt tabel 1). "Edasiga" oldi üldiselt rahul, märgiti lehe mitmekülgsust ja lugejalähedust, ehkki oli ka kriitilisi arvamusi: informatsiooni linnas toimuvast on vähe, leht on läinud üksluisemaks, tavalisemaks jne.

Eelmise päeva "Edasit" (üliõpilastel ~~küsitluspäeva~~ "Edasit") oli lugenud ligemale kaks kolmandikku töötajatest ja õppuritest. "Edasi" üldauditooriumi suuruseks võib pidada 240 000 - 250 000 inimest - arvestades, et iga lehenumbrit loeb 3 inimest ja tiraaž on 80 000 või veidi ole selle. "Edasi" konkreetse numbriga tutvujaid on meie küsitluse tulemuste põhjal aga kolmandiku võrra vähem, kogu elanikkonnale ümberarvutatult ligikaudu 150 000 - 170 000 inimest.

Võrreldes vabariiklike lehtedega oli "Edasi" konkreetse ja üldise auditooriumi suhe Tartus palju soodsam, konkreetse lehenumbri tutvus enamus nendest, kes end lehe lugejaks pidasid. Vabariiklike lehtede puhul on aga eelmist numbrit lugenud tugevasti alla poole nendest, kes end lehe lugejaks pidasid.

"Rahva Hääle" lugejaks pidas end ligikaudu 70 % töötajatest, konkreetset lehenumbrit oli aga lugenud vaid 11 - 14 % (vt. tabel 1). Selline 5 - 6-kordne erinevus lehe üldise ja konkreetse lugejaskonna vahel tuleneb ilmselt suures osas sellest, et "Rahva Häälel" on pidevaid lugejaid ligemale kolm korda vähem kui neid, kes loevad lehte juhuslikult, vahetevahel. Ent ka nendest, kes ennast "Rahva Hääle" pidevateks lugejateks pidasid, ei olnud ligemale pooled viimast lehenumbrit lugenud. Ka õppurite hulgas osutus "Rahva Hääle" konkreetne lugejaskond 5 - 6 korda väiksemaks üldisest lugejaskonnast, seejuures on aga pidevaid "Rahva Hääle" lugejaid õppurite hulgas üldse väga vähe.

Ootuspäraselt on "Noorte Hääle" lugejaid õppurite hulgas rohkem kui töötajate hulgas, ka viimast NH numbrit olid õppurid oluliselt rohkem lugenud, üldise ja konkreetse auditooriumi vahekord töötajatel 3,5 : 1, õppuritel 2,5 : 1.

Ligikaudu samapalju kui NH viimast numbrit oli loetud ka "Sirbi ja Vasara" ning "Spordilehe" viimast numbrit, üldise ja konkreetse auditooriumi vahekord töötajatel 3 : 1, õppuritel 2 : 1 (vt. tabel 1).

Siinkohal on oluline märkida, et üldauditooriumisse kuulumise näitajad ei olnud meie küsitletutel sugugi kõrge-

T a b e l 1

Ajalehtede üldine ja konkreetne auditoorium (% vastavast küsitletute grupist)

		Üldine auditoorium, lugejaid kokku (pidevalt+vahetevahel)				Sealhulgas pidevaid lugejaid				Konkreetne auditoorium, viimast lehek- numbrit lugenud				Üldise ja konkreetse auditooriumi vahekord (keskmise)
		1979	1980	1981	Kesk- mine	1979	1980	1981	Kesk- mine	1979	1980	1981	Kesk- mine	
"Edasi"	Töötajad	100	100	99	100	94	92	89	92	70	71	60	67	1,5:1
	Õppurid	100	99	100	100	87	80	70	79	70	73	66	70	1,5:1
"Rahva	Töötajad	75	71	63	70	24	25	22	24	14	13	11	13	5,5:1
Hääl"	Õppurid	45	48	46	46	8	10	6	8	7	9	8	8	5,5:1
"Noorte	Töötajad	87	87	76	83	48	35	44	42	22	25	23	23	3,5:1
Hääl"	Õppurid	98	98	98	98	57	60	48	55	48	33	28	36	2,5:1
"Sirp ja	Töötajad	69	61	54	61	29	20	29	26	22	15	-*	19	3:1
Vasar"	Õppurid	86	78	77	80	41	35	28	35	36	36	-	36	2:1
"Spordi-	Töötajad	58	67	53	59	20	31	24	25	21	23	13	19	3:1
leht"	Õppurid	71	71	78	73	31	26	31	29	40	42	29	37	2:1

* 1981. a. küsitluses ei olnud vaatluse all viimast SV numbrit

mad kui töötajatel ja õppuritel keskmiselt (Eesti Raadio sotsioloogide mitmete uurimuste põhjal ja TRÜ-s tehtud kohalike lehtede lugejaskonna uurimise põhjal), s. t. üldauditooriumisse kuulumist ei saa meie küsitletute puhul kuidagi pidada ülepaisutatult suureks. Järelikult on alust arvata, et meie uurimuse tulemusena ilmnenu suur vahe üldise ja konkreetse auditooriumi vahel on iseloomulik mitte ainult küsitletud Tartu töötajale ja õppureile, vaid lugejaskonnale tervikuna (ehkki selle erinevuse konkreetne suurus võib teistes lugejagruppides või teistes linnades, veelgi enam maal olla teistsugune, kui käesoleva uurimuse tulemused seda näitavad).

Tabelites 2, 3 ja 4 on toodud andmed konkreetsete kirjutiste loetavuse kohta. Üle poole töötavast elanikkonnast, kes antud lehenumbriga tutvus, luges läbi veste, kirjutised teeninduse, elulaadi ja moraali teemadel, tutvus kuulutuste ja teadaannetega ning kohalike uudistega. Üllatuslikult ulatub üliõpilaselu puudutavate "Tarkuses(h)ammaste" loetavus ka Tartu töötajaskonnas ligemale 50 %-ni. Kui pidada "Edasi" konkreetse numbril lugejaskonna suuruseks 150 000 inimest, siis loeb kirjutisi ülalmainitud teemadel umbkaudu 70 000-100 000 inimest.

Tabelist 2 ja 4 selgub, et kõige väiksema kasuteguriga on vennasvabariikide elu kajastavate TASS-i fotode avaldamine "Edasis".

Õppurid olid töötajatega võrreldes tunduvalt vähem lugenud kirjutisi majandusteemadel ja kohalikest sündmustest, samuti ajaloost ja loodusest. Töötajatest kõrgem oli spordi- ja kultuuriteemaliste (v. a. tõsine muusika), muidugi ka üliõpilaselu kajastavate kirjutiste loetavus.

Kinnitust leidis oletus, et konkreetsete lugude loetavus sõltub suuresti teemahuvist. "Edasi" lugejate küsitlused 1966., 1974. ja 1981. a. (vt. Sulev Uusi kirjutist käesolevas kogumikus), aga samuti meie küsitluste andmed rubriikide loetavuse kohta (vt. M. Lõki kirjutis käesolevas kogumikus) näitasid, et lugejatele enam huvi pakkuvateks teemadeks on meelelahutus, perekond ja kodu, elulaad ja moraal, teenindus, loodus. Ülaltoodud andmed kinnitavad, et ka konkreetseid kirjutised nendel teemadel leiavad enam lugemist. Ja vastupidi, lugejat vähem köitvate teemade puhul jääb ka loetavus väiksemaks.

Kuid käesolevas kirjutises toodud andmed näitavad ka seda, et palju sõltub siiski ka materjali esitamise viisist,

T a b e l 2

Töelipäeval, 10. apr. 1979 "Edasis" avaldatu loetavus
(antud materjali lugenute % lehte lugenutest ja koht
loetavuse pingereas)

	Töötajad % koht	Õppurid % koht
M. Kadastik. Musta pesu lugu (raskustest teeninduses)	75 (1.)	73 (2.)
O. Antoni külaajutt	70 (2.)	47 (4.)
I. Drikkit. Nädal lõppes, teine algas (1. lk.)	57 (3.)	44 (6.)
Kuulutused ja teadaanded	52 (4.)	34 (10.)
Tarkuses(h)ambad	51 (5.)	80 (1.)
I. Rebane. Nädal lõppes, teine algas (välispoliitiline kommentaar)	48 (6.)	48 (3.)
A. Arrak. Teeninduse kvaliteet (majanduskommentaar)	47 (7.)	27 (13.)
M. Soo. Kutsevõistlus kiirabijamas (fotoga, 1. lk.)	39 (8.)	31 (12.)
I. Soonsein. Tartu väravad (linna välimusest, siltidest, reklaamist)	39 (9.)	39 (7.)
"Edasi" kirjakast	36 (10.)	39 (8.)
G. Polskoi. Ühe avantüüri läbikukumine (järjejutt)	32 (11.)	39 (9.)
K. Mark. Nädal lõppes, teine algas (spordikommentaar)	32 (12.)	45 (5.)
K. Lepik. Lasteaasta raamatunädal	28 (13.)	34 (11.)
Keskajakirjandusest	26 (14.)	21 (15.)
Välismaalt (TASS)	23 (15.)	20 (16.)
L. Kevvai. Ikka sidemeis rahvaga (rändpunalipp "Vanemuisele")	23 (16.)	16 (17.)
L. Puksa. Meie reservid (sõnavõtte rajoonikomitee pleenumil)	17 (17.)	2 (20.)
N. Nõmm. 30 aastat ühistööperes (Kuuste sovhoosi juubel)	17 (18.)	3 (19.)
Spordiuudised	16 (19.)	24 (14.)
V. Marandi. Veerandsajandi eest (EPA zooinseneride-vilistlaste kokkutulek)	15 (20.)	10 (18.)

T a b e l 2 (järg)			
Tõlkijad		Õppurid	
%	koht	%	koht
Autasustamisi (linna partei- ja täitevkomitee aukirjaga)			
4	(21.)	2	(21.)
TASS-i foto Kuibõševist			
4	(22.)	2	(22.)

T a b e l 3

Kolmapäeval, 27. veebr. 1980 "Edasis" avaldatu loetavus
(antud materjali lugenute % lehte lugenutest ja koht
loetavuse pingereas)

Töötajad		Õppurid	
%	koht	%	koht
Kihva Värdis vestleb uue põlvkonna esindajaga			
72	(1.)	80	(3.)
V. Lään. Kes rahul, kes mitte (kommentaari Lake Placidi olümpia tulemustele)			
63	(2.)	84	(2.)
Kuulutused ja teadaanded			
63	(3.)	62	(6.)
Tarkuses(h)ambad			
61	(4.)	89	(1.)
G. Kuldvere. Teler jõudis riigile tagasi (ebatavaline varguslugu)			
58	(5.)	64	(5.)
Meil on uudist (lühisõnumid)			
49	(6.)	44	(8.)
V. Laanenurm. Kaheksas üleliiduline esikoht "Sangarile" (foto-ga)			
49	(7.)	17	(17.)
Spordiuudised (fotodega)			
46	(8.)	67	(4.)
Meile vastatakse (vastus "Edasile" toitlustustrustist)			
43	(9.)	42	(9.)
B. Lodjak. Läbi karmi elukooli (meenutus rubriigis "Koos parteiga")			
43	(10.)	32	(12.)
H. Mannermaa. Põgusaid pilke mittemest suurlinnast (järgnev reisisikiri)			
39	(11.)	55	(7.)
M. Raudsepp. Kõik ei olene meist (töölise sõnavõtt rubriigis "Töölisetundest")			
36	(12.)	12	(21.)

		T a b e l 3 (järg)	
		Töötajad	Õppurid
		% koht	% koht
G. Kuldvere. Luhtunud lootused (TREV-i olukorrast)	32 (13.)	23 (15.)	
O. Veer. Tiksojalt "Vasarale" (sõnum fotoga)	31 (14.)	26 (14.)	
A. Susi. Riigieelarve (rubriigis "Mis on mis?")	31 (15.)	36 (10.)	
J. Miller. Loomapidamistalv	28 (16.)	15 (19.)	
V. Pütsep. Tartu, veebruar 1940 (rubriigis "Olnust olevaile")	28 (17.)	18 (16.)	
A. Hein. Lenin ja muusika (õhtu Gogoli-nim. raamatukogus)	24 (18.)	27 (13.)	
Autasustamisi (ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjaga)	24 (19.)	8 (22.)	
Välismaalt (TASS)	22 (20.)	15 (18.)	
E. Kasesalu. Võru kooride kontsert	19 (21.)	14 (20.)	
K. Loona. Jaak Sepa viiuliõhtu	15 (22.)	32 (11.)	

T a b e l 4

Neljapäeval, 12. veebr. 1981 "Edasis" avaldatu loetavus
(antud materjali lugenute % lehte lugenutest ja koht
loetavuse pingereas)

		Töötajad		Õppurid	
		%	koht	%	koht
S. Karja. Kas oli mõtet oodata? (asjatutest tellitud näärivana ootamistest)	67 (1.)	61 (3.)			
M. Kadastik. Hindamatu hindamist (inimsuhetest)	58 (2.)	51 (6.)			
Kuulutused, teadaanded	58 (3.)	32 (11.)			
M. Jürissaar. Ilmakommentaar	55 (4.)	36 (10.)			
J. Lõhmus. Jõuluaeg Vigalas (arva- mus filmi kohta)	53 (5.)	66 (1.)			
Poliitpäev jõesadamas (fotodega)	50 (6.)	15 (18.)			
Raamatukingitus Ungarist (fotoga)	50 (7.)	44 (7.)			
A. Kiris. Juristid kohtusid Maltal (järgnev reisikiri)	48 (8.)	42 (8.)			

	T a b e l 4 (järg)	
	Töötajad	Õppurid
	% koht	% koht
V. Adams. Kaitsetud šedöövrid (maalivargustest, tõlge)	47 (9.)	54 (5.)
Sport	46 (10.)	58 (4.)
Tarkuses(h)ambad	44 (11.)	65 (2.)
E. Puusemp. Et saaks toota uut moodi (naha- ja jalatsikom- binaadist)	43 (12.)	20 (15.)
E. Uuk. Rekordimees (dir. L. Järve juubel)	32 (12.)	39 (9.)
J. Ristkok. Siiad ja rääbised (rubriigis "Looduse lood")	32 (14.)	19 (17.)
H. Lea. Kõneldi ohvitseri elu- kutsest (7. keskkoolis)	28 (15.)	24 (13.)
K. Tirmann. Uued kohustused (Elva kooperatiivil)	28 (16.)	9 (19.)
I. Kostabi. Rändpunalipud ehitaja- tele	27 (17.)	7 (20.)
K. Olesk. Mitting "Võidus"	25 (18.)	7 (21.)
Välismaalt (TASS)	24 (19.)	23 (14.)
Autasustamisi (aukirjade ja töö- veterani medaliga)	22 (20.)	5 (23.)
V. Pütsep. "Vanemuise" muusikasa- longis	18 (21.)	19 (16.)
Noortejuhendajate vabariiklik kok- kutulek (ETA)	17 (22.)	7 (22.)
TASS-i foto Kasahhi NSV-st	8 (23.)	27 (12.)

oskusest seda üldhuvitavamaks muuta. Nii näiteks ütles rubriiki "Koos parteiga" end jälgivat 19 % töötajatest, B. Lodjaku lool "Läbi karmi elukooli", mis ilmus sama rubriigimärgi all (1980. a. 27. veebr. "Edasi") oli aga lugejaid üle kahe korra enam (43 % lehega tutvunudest). Teisalt võib konkreetse loo lugejaid olla märgatavalt vähem kui teemast ja rubriigist üldiselt huvitatuid. Sel juhul tuleb otsida madala loetavuse põhjust loo halvas kvaliteedis ja ebaõiges ajakirjanduslikus väärtustatuses (paigutuses, kujunduses, liigendatuses jms.). Käesolevas uurimuses on üsna mitu juhtumit, kus konkreetse loo loetavus jäi kaugelt maha teema-

huvi tasemest - näiteks L. Kevvai kirjutis "Vanemuisest" 1979. a. 10. apr. (ebaõnnestunud pealkiri, foto puudumine), spordiudised samas lehes (foto puudumine). Hoolimata positiivsest hoiakust rubriigi suhtes (66 % töötajatest väitis end tavaliselt lugevat) on konkreetsete TASS-i uudiste loetavus madal (22 - 24 %). Ilmselt on siingi tegemist materjali esitusviisiga - stamplik lähenemisviis ja sõnastus peletab lugeja eemale, vaja oleks toimetusepoolne stiili- ja keeletoimetamine.

Ülaltoodud andmed näitavad, et ajakirjaniku tegevuse edukus sõltub suurel määral sellest, kuivõrd ta oskab konkreetsetes kirjutistes ära kasutada lugejate suurt teemahuvivõist vähesest teemahuvist üle saada, läbi murda.

"EDASI" RUBRIIKIDE LOETAVUS

Meelis L o k k , diplomand

Ajalehe sisestruktuuri tähtsamaid põhikonstante on rubriik. Rubriikide süsteemi abil saavutatakse ajalehe sisu konstantsete elementide rütmilisus ja järjepidevus, ajalehe omanäolisus. Rubritseerimine aitab koondada temaatiliselt, žanriliselt ja suunitluselt sarnaseid materjale, organiseerida ajakirjanike kollektiivi loomingulist tööd. Rubriigid ilmetavad iga konkreetset ajalehenumbrit, pakuvad kujunduslikku ja visuaalset vaheldust, haaravad lugeja tähelepanu ning aitavad lugejal ajalehe sisu kiiresti orienteeruda. Rubriigid säilitavad lugejas teema- või probleemihuvi, orienteerivad lugejat uutele sotsiaalselt kaalukatele päevaküsimustele ning kujundavad lugemistraditsiooni.

"Edasi" on pikaajalise rubriigitraditsiooniga ajaleht. Praegusaja rubriikide süsteem kujunes "Edasis" välja 1979.a., kui ajaleht hakkas ilmuma ofsettrüki väikeseformaadilisena.

1960-ndad aastad olid veel otsingute aeg, samateemalisi rubriike oli palju ja nad olid kujunduslikult väheväärtuslikud, silmatorkamatud - enamik rubriike oli väärtustatud ainult šriftiga, mis polnud muudest šriftidest kuigivõrd esile küündivam. Tunnuslikumaks oli šriftialune joon, rubriigipealkirjade šriftid vahetusid sageli. Kujundatud (joonisega, vinjetiga, fotoga, ilukirjaga vms.) rubriike oli vähe, kuid need on osutunud "Edasi" raudvaraks läbi aastakümnete: "Herilane", "Peipsist Võrtsjärveni", "Edasi" vestlusring", "Autor on tartlane", "Majanduskommentaar", "Veste", "Nädal lõppes, teine algas", "Kommenteerib ...", "Parteielu", "Edasi" ühiskondlik kvaliteedinõukogu", "Rahvakontroll". Enamik nimetatuid on suure loetavusega.

1960-ndate aastate lõpus paranes ajalehe kujundus ja lehekülje küljendus, rubriigid ilmusid regulaarsemalt ja enam-vähem kindlas kohas leheküljel. Rubriikide koguarv ja kirjus vähenes. Sarnaselt tänasele olid rubriigid mustades kastides, pealkirjad tõusid esile musta ristküliku taustal, kuid erinevalt praegusest vahetusid sageli pealkirjade šriftid.

1970-ndate aastate esimesel poolel ilmusid 1979 - 1980.a. rubriikidest juba pooled (silmas pidades rubriigi täpset nimetust). Tuleb märkida, et juba peaaegu kaks aastakümnet tagasi oli vähemalt kolmveerand praegustest rubriikidest sisu-

liselt olemas, vaid nimetused olid (osaliselt) teistsugused.

Loomulik, et kiiremini on vahetunud tähtpäeva- ja kampaaniarubriigid. Ajalises teisenemises on kõige enam diferentseerunud kultuurivaldkonna, samuti kodulinnateemalised rubriigid. Partei- ja nõukogude elu rubriikidega on toimunud vastupidine protsess, teemade koondamine vaid mõnesse rubriiki.

Käesoleva uurimuse aluseks olnud küsitluste perioodil (1979. - 1981. a.) olid kõige enam rubritseeritud kultuuri ja teenindus-heakorra valdkonnad, esimeses 20, teises 10 rubriiki. Kolmandal kohal on tootmisvaldkond 9 rubriigiga.

Polütemaatilisi rubriike oli 14.

Vaid paar rubriiki oli teaduse, spordi ja moraali-elulaadi valdkonnast. Küsitlustulemused näitavad, et inimesed on viimatinimetatute suhtes lugemisaltid. Võimalusel võiks avada (eriti moraali-elulaadi teemadel) uusi rubriike.

"Edasi" paistab silma leidlike rubriigipealkirjadega: "Igapäevakunst", "Kolme kaamera vahel", "Tavatut tavalises", "Oma silm on kuningas", "Pilk talve tagasi" jt.

"Edasi" rubriikide loetavust on põhjalikumalt uuritud vaid ühe, 1974. a. küsitlusega.¹

1980. ja 1981. a. žurnalistikaüliõpilaste jõududega läbiviidud küsitlustes oli oluline koht rubriikide loetavusel paljudes erinevates lugejagruppides, et välja selgitada nende gruppide teemaeelistusi ja huvi eelkõige pikaajaliste (üle 10 aasta ilmunud) rubriikide vastu.

Nii 1980. kui 1981. a. küsitleti 100 Tartu töötajat, 30 TRÜ, 30 EPA üliõpilast, 30 Tartu abiturienti. Küsitletavate valikut ja küsitlusmetoodikat on tutvustatud M. Määritsa artiklis käesolevas kogumikus. Lisame sellele rubriikide loetavuse väljaselgitamise tutvustuse.

Iga küsitlaja andis vastajale pakikese "Edasi" rubriigipealdiste näidistega (1980. a. küsitluses oli vaatluse all 74, 1981. a. 75 rubriiki). Küsitletav pidi eraldama rubriigid kolme kuhjakesse. Esimesse need, mida ta loeb (ka vahepehe vahel), teise need, mida ta teab (kuid ei loe) ja kolmandasse need, mida ta ei tea, ei tunne. Oluline oli seegi, et intervjuueeritava paluti rubriike vastavatesse kuhjakes-

¹ "Huumori ja satiiri vastuvõtt "Edasi" lugejaskonna gruppide poolt. Töölised "Edasi" lugejana". Tartu, 1976. Teadusliku uurimistöö lõpparuanne. (Käikiri TRÜ žurnalistika kateedris.)

tesse laduda oma käega. Nõnda saavutati küsitletava aktiivsus otsuse langetamisel, kõhklusmoment ühe või teise rubriigi ühte või teise kuhjakesse asetamisel tuli küsitletaval endal ületada. Intervjueerija ei tohtinud küsitletavat tema tegevuses replikide või kommentaaridega eksitada. Kui intervjueerijalt küsiti midagi konkreetse rubriigi kohta ("Selles küsimärgiga kirjutati vist majandusest?"), siis pidi ta selgitama kommenteerimisest hoidumise vajalikkust, lubades vastata pärast küsitluse lõpetamist. Rubriigi pealdisega kaardikeste tagaküljele oli märgitud rubriikide numbrid, nende abil kirjutas küsitlenud rubriikide kolmeks jagamise tulemused kiiresti üles.

1. Töötajate suhtumine rubriikidesse 1980. ja 1981. a.

Kahe küsitluse põhjal võib öelda, et vähemalt kaks kolmandikku töötajaist suhtub positiivselt järgmistesse rubriikidesse:

"Herilane" (lugemist märkis 1980. a. 92 %, 1981. a. 88 %);

"Nädal lõppes, teine algas" (83 %, 87 %);

"Veste" (82 %, 69 %);

"Teadaanded" (1981. a. 82 %, 1980. a. puudus eraldi rubriigina);

"Teater" (1981. a. 81 %, 1980. a. puudus eraldi rubriigina);

"Kino" (täna kinodes, 1981. a. 80 %, 1980. a. 75 %);

"Seda ja teist" (1981. a. 79 %, 1980. a. puudus);

"Meil on uudist" (1980. a. 79 %, 1981. a. 70 %);

"Lugejaga vestleb" (75 %, 78 %);

"Ristmik" (75 %, 61 %);

"Rahvakontroll" (1981. a. 75 %, 1980. a. küsitluses puudus rubriigina);

"Siin- ja sealpool Enajõe" (74 %, 82 %);

"Ost-müük" (74 %, 78 %);

"Looduse lood" (73 %, 75 %);

"Kuidas meid teenindatakse" (73 %, 1981. a. küsitluses puudus);

"Hillar Mets" (karikatuurirubriik, 72 %, 1981. a. seda rubriiki enam lehes ei olnud);

"Sport" (70 %, 67 %);

"Kino. Kino" (lähema aja eeskava tutvustus, 70 %, 79 %);

"Talvetelefon" (70 %, 1981. a. puudus küsitlusest);
""Edasi" postist" (69 %, 1981. a. rubriigina "Meile teatatakse" 82 % ja ""Edasi" kirjast" 71 %);
"Kodulinn koduseks" (69 %, 1981. a. puudus);
"Peipsist Võrtsjärveni" (66 %, 72 %);
"Välismaalt" (66 %, 1981. a. puudus küsitlusest).

Enamik ülalloetletuist, v. a. "Kino. Kino" (varem nimega "Seloleva nädala kino"), karikatuurirubriik "Hillar Mets" ja "Talvetelefon" on "Edasi" püsirubriigid, ilmunud vähemalt 10 aastat. Kui teadaandelised rubriigid analüüsisist välja jätta, iseloomustab püsirubriike publitsistlikkus, probleemsus, uudislikkus, kriitilisus, kohaliku elu käsitlemine. Näeme töötajate suurt huvi huumori ja satiiri, teeninduse ja olme, looduse, kino, spordi ning liikluse vastu. 1979. a. sündinud "... telefon" on oma huvitava ajakirjandusliku vormi ja polütemaatilisuse tõttu kiiresti populaarseks muutunud.

Soodsaks võib pidada hoiakut veel järgmiste rubriikide suhtes (lugemist märkis pool kuni kaks kolmandikku küsitlitud töötajaist):

"Tarkuses(h)ambad" (nii 1980. kui 1981. a. 65 %);
"Mosaiik" (1981. a. 63 %, 1980. a. puudus);
"Laupäeva vahelugemised" (65 %, 54 %);
"Repliik" (64 %, 59 %);
"Kodu, kool, üldsus" (63 %, 56 %);
"Intervjuu" (nii 1980. kui 1981. a. 62 %);
"Tervis, kalleim vara" (62 %, 55 %);
"Kirjade toast" (61 %, 69 %);
"Käitis ja kodulinn" (51 %, 1981. a. puudus);
"Tavatut tavalises" (1981. a. 58 %, 1980. a. puudus);
"Aed. Aed" (57 %, 56 %);
"Meie külalisi" (55 %, 57 %);
"Mis on mis" (1981. a. 52 %, 1980. a. puudus);
"Kommenteerib ..." (50 %, 53 %);
"Kroonika" (1981. a. 50 %, 1980. a. puudus).

Nagu näeme, kuuluvad sellesse rühma eelmisest välja jäänud meelelahutus-, olme- ja uudisterubriigid, hariduse ja tervishoiu käsitus. Ka nõuanderubriigid kuuluvad meie küsitluse andmetel rühma, mille suhtes on lugejaskonnal teravikuna küllaltki positiivne, aga siiski mitte väga positiivne hoiak.

Suhteliselt vähemloetavate rubriikide hulka (lugemist

märkis kolmandik kuni pool töötajaist) kuuluvad tootmist ja üldse majandust käsitlevad rubriigid "Töölisetundest", "Töövõistlus", "Majanduskommentaar", "Teaduselt tootmisele", "?" (küsimärk), "Otsused ja teod", "Argipäev". Sellesse rühma kuuluvad ka üldisema suunitlusega ning sagedamini ilmuvad kunsti- ja kultuurirubriigid: "Arvamus", "Autor on tartlane", "Kirjanduskommentaar", "Keel nii ja teisiti", "Kodu-uurija", noorterubriigid "Noored ja linn", "Noor tartlane".

Väheleotavad rubriigid (lugejaid alla ühe kolmandiku) seonduvad eelkõige kunsti- ja ideoloogiateemadega: "Kunsti-veerg", "Kunstikommentaar", "Igapäevakunst", "Muusikaveerg", "Parteiline ülesanne", "1870 - 1980", "Koos parteiga", "Parteilu", "Valijatele", "Istungjärgust istungjärguni", ka kohalikku ajalugu käsitlev "Olnust olevaile". Sellesse rubriikiderühma kuuluvad ka kitsamalt levinud harrastusi käsitlevad "Eksliibris", "Filateelia", "Malenurk".

Kokkuvõtteks võib öelda, et rubriikide loetavus sõltub eeskätt teemast, aga hoopiski mitte ainult sellest - näiteks on erinevate majandusrubriikide loetavus küllaltki erinev. Oluline on teema käsitlemise aspekt, vaadeldav probleemidering, samuti rubriigi pikaajalisus, traditsioonilisus ja omanäolisus. On tähelepanuväärne, et väga loetavate rubriikide hulgas on mitmeid, mis ei ole seotud kindla teemaga: "Nädal lõppes, teine algas", "Lugejaga vestleb", uudisterubriigid, "Rahvakontroll".

2. Suhtumine rubriikidesse õppurite hulgas

Kahel küsitlusaastal märkis rohkem kui kaks kolmandikku õppureist soodsat suhtumist järgmistesse rubriikidesse:

"Tarkuses(h)ambad" (1980. a. märkis lugemist 90 %, 1981. a. 93 %);

"Herilane" (78 %, 91 %);

Kuulutused ja teadaanded (70 - 90 %);

"Sport" (78 % ja 84 %);

"Kino. Kino" (75 % ja 81 %);

"Veste" (mõlemal aastal 74 %);

"Nädal lõppes, teine algas" (69 % ja 75 %);

Sellesse rubriikiderühma kuuluvad 1981. a. küsitluses olnud ja eelmisel aastal puudunud "Mosaik" (83 %), "Repliik" (73 %) ja "'Edasi" kirjakast" (71 %), samuti 1980. a. küsitluses olnud ja järgmisel aastal puudunud karikatuuri-

rubriik "Hillar Mets" (85 %). Näeme, et hästiloetavaid rubriike on õppuritel tunduvalt vähem kui töötajaskonnal ja nende seas pole ühtki tõsisemat püsirubriiki peale kommentaari "Nädal lõppes, teine algas" ja ootuspäraselt suurt huvi äratava üliõpilasrubriigi. Valdav on huvi meelelahutusliku vastu. huvi pakub ka sport ja kriitilised repliigid, tõsisem ja analüüsivam "Rahvakontroll" kuulub aga suhteliselt vähemloetavate rubriikide hulka.

Suhteliselt hästiloetavate rubriikide rühmas (vähemalt pooled küsitletutest märgivad lugemist) on mitmed "Edasi" püsirubriigid, mis töötajaskonnale hoopis suuremat huvi pakuvad: "Lugejaga vestleb", "Looduse lood", "Siin- ja sealpool Emajõge". Samasse rühma kuuluvad ka "Laupäeva vahelugemised", "Tavatut tavalises", "Intervjuu", "Ristmik", "TASS-i foto", "Välismaalt", "Mis on mis". Ligikaudu pooled õppuritest, märgatavalt rohkem kui töötajad, tunnevad huvi rubriigi vastu "Keel nii ja teisiti".

Mõnevõrra suurem on õppurite huvi ka kunsti- ja muusika- (aga mitte kirjandusrubriikide!) vastu: "Muusikaveerg" 45 %, töötajatel ligikaudu 30 %; "Kunstiveerg" 1980. a. 41 %, töötajatel 24 %. Seevastu on töötajaskonnaga võrreldes palju väiksem huvi tootmistemaatika vastu: "Töölisetundest" ja "Töövõistlus" huvitavad vaid 10 - 12 % õppuritest (töötajatel 40 - 50 %). Palju väiksem on ka huvi kohalike uudiste vastu: "Siin ja sealpool Emajõge" 50 %, töötajatest 75 - 80 %, "Meil on uudist" 43 %, töötajatest 70 - 80 %; "Peipsist Võrtsjärveni" 30 %, töötajatest 65 - 70 %. See on seletatav asjaoluga, et kohalik olustik on kaugemalt Tartu õppima tulnutele võõras ja vähehuvitav, samuti noorte vähese huviga vahetu ümbruse "pisisündmuste" vastu. Hoopis tõsisem on sellesama asjaolu valguses noorte väga vähene huvi ideoloogiារubriikide vastu, parteielu osakonna rubriikide lugemist märkis mõlemal küsitlusaastal alla 10 - 15 % õppureist.

Õppurite poolt vähemloetavaid rubriike on üldse palju, ligemale 30 rubriigil, s. o. 40 % kõigist rubriikidest, on huvitundjaid alla kolmandiku. Töötajatel on selliseid rubriike vähem, ligikaudu 20.

Kokkuvõtteks. Õppurlugejate huvisuund ennekõike meelelahutusele ja vähene huvi majanduse, ideoloogia, ajaloo, looduse, kohaliku olustiku vastu peaks "Edasi" ja ka teiste väljaannete toimetusi panema senisest rohkem tegelema võimaluste leidmisega noorte huvide sihipäraseks suunamiseks.

3. Rubriikide loetavus erinevates lugejagruppides

Ka meie küsitlused kinnitavad tendentsi, et mehed on naistest rohkem huvitatud majandusest, poliitikast (nii sise- kui välispoliitikast), spordist, liiklusest. Naistel on meestest suurem huvi kultuuriküsimuste, õppimis- ja koduteemaatika ("Tarkuses(h)ambad", "Tudeng tahab teada", "Kodu, kool, üldsus", "Koolihädad ...") ning teadaandeliste rubriikide ("Teater", "Ost-Müük" jt.) vastu. Mõned rubriigid viitavad suuremale inimlikule uudishimule ("?", "Tudeng tahab teada", "Tööpakkumised", "Arvamus", "Seda ja teist" jt.), mõned suuremale osadusvalmidusele kohalikust elust, eriti kui tegemist on olmet või teenindust puudutavate rubriikidega ("Kodulinn koduseks", "'Edasi" postist", "Kuidas meid teenindatakse").

Vanemaealiste lugemishuvis "Edasi" rubriikide vastu praktiliselt erinevusi ei ole, mõnevõrra meelsamini loevad üle 50 aasta vanused lugejad "Vestet", "Ekslibrist", "Parteielu", "EKP 60".

Alla 30 aasta vanused lugejad loevad meelsamini kui vanemaealised kuulutusi ja teadaandeid ning otseselt noortepärast ("Tarkuses(h)ambad", "Sport" jt.), samuti kirjandus- ja kunstimaterjale.

Keskealised loevad märksa enam "Kirjade toast" ja "Olust olevaile".

Erinevused on suuremad, kui võrrelda noori ja üle 50-aastaseid lugejaid, kuid siingi pole loetavuses erilisi üllatusi. Üldine järeldus: vanuselised erinevused loetavuses on tunduvalt väiksemad kui sugudevahelised.

Kõrgharidusega lugejad tunnevad suuremat huvi välisuurdiste, teadusprobleemide, kunsti-, kirjandus- ja muusikavalla, majandustemaatika (eriti kommentaaride) ning kirjade osakonna materjalide vastu. Vastupidist tendentsi võib täheldada ideoloogia, partei- ja nõukogude elu teemaderingi suhtes. Tartu-temaatilistest eelistavad kõrgharidusega lugejad uudisterubriigile "Siin- ja sealpool Emajõe" kriitilise varjundiga rubriiki "Kodulinn koduseks" (loetavus vastavalt 57 ja 80 %).

Madalama haridustasemega lugejagruppide omavahelised loetavuserinevused on väikesed. Teemavaldkondade-siseselt ja vahel ka erinevail küsitlusaastail kaldub konkreetse rubriigi loetavus kord ühe, kord teise lugejagrupi kasuks (pea-

me silmas loetavuserinevust alates 10 %-st). Seetõttu pole võimalik fikseerida üldiste huvide erinevaid suundumisi ja teemaelistusi.

4. Erinevused rubriikide loetavuses 1974. ja 1980. - 1981. a.

1974. a. intervjueeriti 252 töötajat, nendest enamik (73 %) töölised, ülejäänud kontoriametnikud ja spetsialistid.

1974. a. oli kõrge loetavuse nivoo umbes 10 % võrra madalamal: 1980. - 1981. a. küsitluse esikoharubriiki "Herilast" luges 90 %, 1974. a. ankeedi esikrubriiki "Siseasjade osakonnast teatatakse" 81 % intervjueerituteist. Siit võib järeldada üldist veidi madalamat huvi "Edasi" materjalide vastu 1974. a. Loetavuse tõus võib olla tingitud "Edasi" sisulise külje paranemisest, tänapäeva lugeja üldisest süvenevast informatsioonivajadusest jms. Tõenäoliselt on tegemist paljude tegurite koosmõjuga.

1974. aastast tänaseni on huvi tõusnud peaaegu kõikide rubriikide vastu. Eriti märgatavalt on populaarsemaks muutunud üliõpilasrubriik (ca 25-lt 65 %-le), "Laupäeva vahelugemised" (39-lt 62 %-le). "Meie külalisi" (37-lt 56 %-le), majandus- ja kirjanduskommentaari (ca 24-lt 44 %-le), "Muusikaveerg" (ca 10-lt 30 %-le), "Meil on uudist" ja veel mõned.

On huvitav, et leidub täpselt ühesuguse loetavusastmega rubriike, nagu "Kodulinn koduseks" (68 - 69 %), "Kodu, kool, üldsus" (60 - 61 %), "Kroonika" (50 - 51 %); "'Edasi" ühiskondlik kvaliteedinõukogu" (25 %), "Koos parteiga" (19%), "Vestlusring" (46 - 47 %) ja "Töövõistlus" (erinevused veidi suuremad: 34 - 41 %). Nentigem, et eespoolnimetatud on nn. kohaliku elu rubriigid ja ka väga kaua "Edasis" ilmunud (v. a. paar erandit).

See rubriikide grupp ja üldiselt püsivad korrelatsioonid (üldtendentsina on 1974. a. rubriigid 10 - 15 % võrra vähem loetavad) kinnitavad küsitlusmetoodika - järelikult ka uurimistulemuste - usaldusväärsust.

POLIITIKA- JA MAJANDUSALASTE VÕÕRSÕNADE ARUSAADAVUS "RANVA HÄÄLES"

Ragna A e g , diplomand

Põhinõuded ajalehekeelele on esitatud juba V. I. Lenini töödes. Lenin ei hoolitsenud mitte üksnes avaldatavate materjalide sisu eest, vaid ka vormi, ajakirjanike oskuse eest viia lugejate teadvusesse marksismi põhitõdesid. "Marksismi maksimum on populaarsuse ja lihtsuse maksimum"¹ - nii iseloomustas ta parteilise publitsistika tähtsaimat omadust.

Kirjutada tuleb arusaadavalt, mõistetavalt, lihtsalt, "heites otsustavalt kõrvale keerukate terminite, võõrsõnade, päheõpitud ja valmis, kuid hulkadele arusaamatute, neile võõraste loosungite, definitsioonide, järelduste raske-suurtükiväe."²

Ligne võõrsõnalembus, nende tarviduseta kasutamine vähendab publitsistika mõju laiadele rahvahulkadele, muudab ajalehekeele keerulisemaks, vähearusaadavaks.

"Tarvitame võõrsõnu ilma vajaduseta. Tarvitame neid valesti. Milleks öelda "defektid", kui võib öelda "vead" või "puudused" või "lüngad"?"³

V. I. Lenini artikli "Vene keele puhastamisest" kirjutamise ajast on möödunud üle poole sajandi. Selle ajaga on kahtlemata tõusnud lehelugejate kultuuriline (sealhulgas ka keeleline) tase. Paljud võõrsõnad on omaseks saanud, kodunenud, muutunud omamoodi käibesõnadeks, ilma milleta nagu ei osatakski toime tulla. Kuid siiski tuleb ka praegu võõrsõnade tarvitamist ilma vajaduseta lugeda ajalehekeele tõsiseks puuduseks.

Kuidas mõjub võõrsõnade rohkus ajalehtede loetavusele, kui võrd tuttavad on need lugejatele, selle kohta on U. Liivaku ära toonud SDV uurija Walter Kadeni katse tulemused ajalehega "Neues Deutschland".⁴ W. Kaden valis sellest 100 suurema esinemissagedusega võõrsõna. Küsitluslehti esitati 118 inimesele, neist 40 olid 8-klassilise, ülejäänud vähemalt 10-klassilise haridusega. Vastajail tuli sõna kas ära seletada

¹ Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 32, с. 442.

² Lenin, V. I. Teosed, 11. kd., lk. 268.

³ Lenin, V. I. Teosed, 30. kd., lk. 272.

⁴ Liivaku, U. Kust king keelt pigistab. Tallinn, 1978, lk. 99, 100.

võti anda saksa sünonüüm. Tulemused olid järgmised: õigeid vastuseid 40,7 %, vääri 20,9 %, vastamata 38,4 %. Järelikult olid rohkem kui pooled võõrsõnad tundmatud.

Ajaleheteksti informatiivsus väheneb, kui lugejale on tundmatud või vähearusaadavad teates kasutatavad sõnad ja mõisted.

Seda nähtust on põhjalikumalt käsitletud Taganrogis läbi viidud suures kompleksuurimuses¹ (empüiriline materjal koguti 1969. a.) ja T. M. Dridse on selle nimetanud keelekäärde efektiks.

Taganrogi eksperimendi eesmärgiks oli välja selgitada 1) retsiipientide semiootiline ettevalmistus; 2) ajalehetekstide informatiivsus.

Katsealusteks oli valitud 300 inimest, kes jagunesid viide sotsiaal-professionaalsesse gruppi.

Eksperimendi esimeses osas kasutati retsiipientide semiootilise ettevalmistuse määramiseks:

1) ajalehe üldsõnavarast sagedusprintsüibil välja valitud sõnu;

2) keerulist majandusalast etalonteksti.

Kelkõige selgus lugejate tutvusmäär ajalehe üldsõnavaraga.

Neile, kellel oli raskusi isoleeritud sõnade selgitamisega, anti need sõnad kontekstis, esitati küsimus, kas selle sõnaga tähistatakse midagi head või halba.

Konkreetses etalontekstiga kontrolliti katsealuste oskust leida ja õigesti tõlgendada autori-ideed. Selle alusel moodustati semiootilised grupid, kus eksperiment jätkus semantilise diferentsiaali meetodil.

Eksperimendi teises osas selgitati välja tekstide informatiivsus erinevate semiootiliste gruppide jaoks.

Juba esimene etapp tõi päevavalgele nn. keelekäärde efekti. Keelekäärid tekivad kolmel juhul.²

1. Tekstis kasutatud keelelised vahendid ei vasta lugeja keelelistele ressurssidele. Niisuguste vahendite hulka kuuluvad tundmatud isiku- ja kohanimed; võõr- ja laensõnad, mille tähendust lugeja ei tea; sõnad ja väljendid, mis antud tekstis erinevad oma tavalisest tähendusest; infot mit-

¹ vt. Массовая информация в советском промышленном городе. М., 1980.

² vt. Дридае Т.М. Язык и социальная психология. М., 1980.

tekandvad pealkirjad; stereotüüpsed kõnevormid, mis on muutunud teadvuse stambiks ja võetakse infoväljal vastu lüngana.

Näiteks mõned sõnad, mille tähendust katsealused ei teadnud:

veermagt - tundmatu 88 %-le (vastetena pakuti poliitiline võim. Saksaamaa president, india sõna);

bundesveer - tundmatu 81 %-le (vastetena midagi Vietnami agressiooniga seotut, sõjaminister Saksaamaa LV-s);

eskalatsioon - tundmatu 63 %-le (vastetena sõja katkestamine, rahvaste hävitamine);

suveräänsus - tundmatu 42 %-le (vastetena see, kui inimene usub jumalat, vahelesegamine).¹

2. Autori kommunikatiivse kavatsuse ja selle realiseerimisviisi mittevastavus, mis määrab ette ära lugejapoolse vale tõlgenduse.

3. Alati ei ole keelekäärid tingitud teksti iseärasustest, vaid ka retsipientide individuaalse teadvuse organiseerituse tüübist, mis võib takistada teksti adekvaatset tõlgendust.

Keelekäärade nähtuse taga on varjul oma iseloomult erinevad faktorid:

1) loomulikud, mida pole vaja kõrvaldada, vaid tundma õppida ja arvestada info ülekandeprotsessis;

2) ebaloomulikud, mis toovad kahju massikommunikatsioonile ja tuleks kõrvaldada.

Uurimaks keelekäärade efekti olemasolu meie ajakirjanduses ja nimelt selle nähtuse esimest tekkepõhjust korraldas käesoleva kirjutise autor katse Tartus. Selle eesmärgiks oli selgitada "Rahva Hääle" suure esinemissagedusega võõrsõnade arusaadavust lugejaille.

Katse metoodika

Katse materjalina on kasutatud 20 sõna 1978. - 79. a. "Rahva Häälest". Vaatluse all olid 1978. a. numbrid 247 - 259 (25. okt. - 8. nov.) ja 1979. a. numbrid 1 - 13 (1. jaan. - 16. jaan.), kokku seega 26 lehte.

Sõnade valiku kriteeriumiks oli esinemissagedus nimetatud perioodi lehtedes. Arvesse läksid kõik võimalikud antud

¹ vt. lähemalt: Массовая информация ..., с. 245 - 246.

tüvest moodustatavad vormid: nii substantiivid, adjektiivid kui ka verbid ja adverbid.

Allpool on toodud katsesõnade esinemissagedus ja -võimalused:

- 1) efektiivsus (efektiivne, efektiivselt) - 90 korda;
- 2) kompleks (kompleksne) - 65 korda;
- 3) aktsioon - 52 korda;
- 4) ressurs - 46 korda;
- 5) provokatsioon (provokatsiooniline, provotseerima) - 45 korda;
- 6) kampaania - 42 korda;
- 7) agressioon (agressor, agressiivne) - 41 korda;
- 8) solidaarsus (solidaarne) - 37 korda;
- 9) administratsioon (administratiivne, administratiiv) - 35 korda;
- 10) rassism (rassist, rassistik) - 32 korda;
- 11) eksploatatsioon (ekspluateerima) - 31 korda;
- 12) separaat- (separatist) - 31 korda;
- 13) deklaratsioon (deklareerima) - 30 korda;
- 14) strateegia (strateeg, strateegiline, strateegiliselt) - 30 korda;
- 15) liider - 27 korda;
- 16) progress (progressiivne) - 27 korda;
- 17) reaktsioon (reaktsiooniline) - 24 korda;
- 18) opositsioon (opositsiooniline) - 22 korda;
- 19) ratsionaalne (ratsionaalselt) - 21 korda;
- 20) rekonstrueerima (rekonstrueerimine) - 21 korda.

Beltoodud sõnad esitati ühekaupa katsealustele ja paluti öelda, mida need sõnad tähendavad. Sõnad esitati äratundmiseks kaks korda: isoleeritud kujul ja kontekstis. Isoleeritult kasutati põhiliselt nimisõna vormi, erandiks olid neli sõna: ekspluatatsioon oli antud enamkasutataval kujul koos adverbiga ekspluatatsiooni andma, separaat liitsõnas separaatrahu, ratsionaalne omadussõnana ja rekonstrueerima verbi ma-infinitiivina.

Sõnade esitamiseks kontekstis olid laused valitud samuti "Rahva Hääle" artiklitest.

Saadud vastuste õigsust kontrolliti "Võõrsõnade leksikoni", ENE ja "Õigekeelsussõnaraamatu" järgi.

Vastused on jagatud kolme gruppi: tunneb, tunneb osaliselt ja ei tunne.

taotuse aluseks on võetud sõnade tähenduspiirid. Igal sõnal on eraldatud üksikud komponendid, millest tähendus moodustub.

Ammendavalt õigeks loeti vastused, kus olid ära toodud kõik komponendid,¹ osaliselt õigeks, kui esines ainult üks või osa tunnustest. Konkreetse näite tasemel õigeks peeti sead tüüpi vastused nagu "Ameerika Ühendriikide administratsioon on Valge Maja koos presidendiga". Tähendus tundmatu - sinna alla kuuluvad kõik juhud, kui jäeti lihtsalt vastamata.

Katse oli korraldatud 90 inimesele, kes jagunesid kolme 30-lisse gruppi: üliõpilased, insener-tehniline personal ja töölised.

Katsealuste valik oli tulemuste objektiivsuse huvides täiesti juhuslik.

Üliõpilasi oli kõigist ülikooli ühiselamutest, nii et valikus olid proportsionaalselt esindatud kõik teaduskonnad ja kursused. Küsitletud insener-tehnilise personali hulgas oli mehi 17 (57 %), naisi 13 (43 %). Hariduse järgi oli kolm spetsialisti (10 %) keskharidusega, viis (16 %) keskeriharidusega ja 22 (73 %) kõrgharidusega. Vanuselisel oli kõige suurem 30 - 50-aastaste grupp, moodustades 77 % küsitletuist (23 inimest), järgnevad alla 30-aastased - 16 % (5 inimest), üle 50-aastaseid on ainult kaks, seega 7 %.

Tööliste grupp jaguneb sooliselt järgmiselt: mehi 53 % (16), naisi 47 % (14). Vanuse järgi on samuti esikohal 30 - 50-aastaste grupp - 19 inimest (63 %), üle 50-aastaseid on grupis 23 % (7 inimest) ja alla 30-aastaseid 13 % (4).

Keskharidusega töölised moodustavad küsitletuist kõige väiksema osa - 30 % (9 inimest), neist 10 % (3) keskeriharidusega, järgneb 38 % alla 8 klassi haridusega (10 in.), suurima protsendi annavad 8-klassilise haridusega töölised - 36 % (11 inimest).

Oletades, et inimeste semiootiline ettevalmistatus sõltub eeskätt haridusest, võime küsitletute valikut pidada küllalt esinduslikuks nii ITP kui tööliste suhtes.

Mõlemad grupid, spetsialistid ja töölised, pärinesid kolmest Tartu linna ettevõttest: Ehitusmaterjalide Tehas, Autode Remondi Katsetehas ja Õmblusvabrik "Sangar".

¹ Vt. lähemalt Aeg, R. Ajalehe "Rahva Hääli" poliitika- ja majandusterminite arusaadavus. Tartu, 1979. Diplomitöö. (Käsikiri TRÜ žurnalistika kateedris.)

Katse toimus kahes jaos. Kõigepealt esitati katsealusele äratundmiseks isoleeritud sõna. Kui katsealusel oli raskusi selle äratundmisega (vastus oli kas ebatäielik või vale, või ei teatud tähendust üldse), siis esitati sama sõna uuesti, seekord lauses.

Küsitleti suuliselt, vastused märgiti testi läbiviija poolt kohe üles. Vastamisaeg oli piiramata.

Katse tulemused

Katse koondtulemused on toodud tabelites 1 ja 2. Katsest selgus, et äratundmiseks esitatud 20 sõnast on kõige rohkem raskusi järgmistega: separaatrah, provokatsioon, strateegia, reaktsioon, deklaratsioon. Nende tähenduse, õige vaste leidmisega olid hädas kõik kolm gruppi.

Üksikute rühmade kaupa võttes olid tulemused järgmised.

1. Üliõpilaste grupist on üle 50 %-le tundmatud kampaania, provokatsioon, separaatrah. Kui lisada siia poolikult õiged vasted, saab neljandaks sõnaks strateegia. Pärast näitelausega tutvumist jääb 57 %-le võõraks separaatrah.

2. Insener-tehnilistest töötajatest ei tunne 50 % sõna strateegia, üle 50 % deklaratsiooni, separaatrah. Osaliselt õigete vastuste näol lisanduvad reaktsioon, provokatsioon. Konteksti abi kasutamisel tulemused mõnevõrra paranevad; 74 %-le jääb aga tundmatuks separaatrah.

3. Üle poolte töölistest ei tea solidaarsuse, kampaania, opositsiooni, aktsiooni, strateegia, deklaratsiooni, provokatsiooni, reaktsiooni ja separaatrah tähendust. Poolikult teatakse kompleksi, progressi, ressurssi, ratsionaalset ja efektiivsust. Pärast näitelause esitamist jäid lõpptulemused järgmisteks: 50 % ei tea reaktsiooni täpset tähendust, üle poolte ei tunne opositsiooni, strateegiat, provokatsiooni, separaatrah.

Kõigis gruppides tunti kohe ära sellised mõisted nagu ekspluatatsiooni andma; rekonstrueerima; administratsioon. Eksimusi oli vähe, näitelause peaaegu ei vajatud.

Sama sõna esitamine teist korda, juba koos lausega, kontekstis kergendas mõningate sõnade puhul vastamist tunduvalt. Nii näiteks suurenes õigete vastuste hulk näite kasutamisel järgmiste sõnade juures (sulgudes mitme võrra): deklaratsioon (37), ressurss (24), aktsioon (18), kompleks (14), kampaania (13), liider (12), efektiivsus ja reaktsioon (11), ratsionaalne (10).

Tabel 1

Võõrsõnade arusaadavus ilma kontekstita
(vastavast katsealuste grupist %-des)

	Osaline tundmine ja mittetundmine kokku			Osaline tundmine		
	Töö- lised	ITP	Üliõpi- lased	Töö- lised	ITP	Üliõpi- lased
Separaatrahu	93	74	64	-	-	-
Reaktsioon	100	60	50	20	13	7
Deklaratsioon	87	74	47	13	17	23
Provokatsioon	83	67	67	3	23	7
Strateegia	83	53	50	10	3	7
Kampaania	83	47	63	23	7	10
Solidaarsus	77	37	40	17	27	30
Efektiivus	73	47	47	37	10	13
Opositsioon	73	33	20	7	10	3
Aktsioon	73	20	47	7	3	10
Ratsionaalne	63	20	7	37	13	7
Kompleks	53	43	23	7	13	3
Agressioon	47	47	40	3	10	13
Ressurss	53	27	20	23	17	17
Progress	53	13	20	13	10	13
Liider	37	13	13	10	3	7
Rassism	33	23	40	-	-	-
Rekonstrueerima	20	-	7	7	-	3
Administratsioon	17	10	13	10	3	3
Ekspluatatsiooni andma	7	3	3	3	3	3

Tihti aga mõisteti küll õigesti lause mõtet, kuid sõna tähendus määrati ikkagi kas ainult poolikult või hoopis valesti.

Nüüd siis ebaõigestest vastustest. Enamasti on vasteks pakutu siiski seostatav vastava alaga, on olemas mingi kokkupuutepunkt õige tähendusega: agressioon seostub sõjaga, kallaletungide, rünnakute ja vägivallaga; kampaania tegevuse, ettevõtmistega; liider tipus, esikohal olemisega, paremusega; solidaarsus sõpruse, õiglase suhtumise, lugupidamisega; strateegia sõja, võitluse või majanduspoliitikaga, tegevusmeetodite, -plaanide ja eesmärgiga jne.

Tabel 2

Võõrsõnade arusaadavus konteksti abiga
(vastavast katsealuste grupist %-des)

	Osaline tundmine ja mittetundmine kokku			Osaline tundmine		
	Töö- lised	ITP	Üliõpi- lased	Töö- lised	ITP	Üliõpi- lased
Separaatrahu	90	74	57	-	-	-
Reaktsioon	97	47	30	47	23	-
Provokatsioon	80	63	50	7	23	7
Strateegia	73	50	43	-	17	20
Solidaarsus	73	37	30	47	27	30
Kampaania	67	40	43	37	17	10
Efektiivsus	67	33	30	53	27	27
Opositsioon	67	27	13	13	10	3
Aktsioon	50	10	20	10	3	-
Progress	50	10	10	13	10	10
Agressioon	43	40	37	3	17	13
Deklaratsioon	43	20	20	13	7	7
Kompleks	43	17	13	23	7	10
Ratsionaalne	37	13	7	37	13	7
Rassism	30	23	40	-	3	7
Ressurss	20	-	-	10	-	-
Liider	13	3	7	-	-	3
Administratsioon	10	7	7	-	-	3
Rekonstrueerima	10	-	7	7	-	7
Eksploatatsiooni andma	7	3	3	7	3	3

Kuid tuleb ette ka täielikku sisulist mittevastavust, pakutakse koguni kardinaalselt vastupidist tähendust või jääb vastus väga ebamääraseks, mittemidagiütlevaks. Mõnikord aetakse mõisted lihtsalt omavahel segi.

Sõnade või tähenduste äravahetamine

Näiteks strateegia võrdsustati kahel korral taktikaga, mis on arvatavasti tingitud nende sagedasest kooskasutamisest. Põhieksimused rassismiga olid tingitud sellest, et rassid vahetati ära rahvustega, leiti, et rassism on "ühe rah-

vuse esmaeelistamine", "ühe rahva diskrimineerimine või mõne rahvuse alahindamine" jne., seega lähenes tähendus juba rohkem natsionalismile. Keegi pakkus isegi otse välja, et "rass on rahvus, Iraanis on palju rassisme (!)".

Opositsioon aeti kolmel korral segi positsiooniga, kuna vastena pakuti välja "koht", siia juurde veel ühel korral "seisukoht".

Kampaania juures tuli esile kõnekeeles kasutatav "kampania" mingi seltskonna, inimeste rühma tähenduses, neljal korral vastati "seltskond", kaks korda "mingi kollektiiv või grupp". Siia alla võib paigutada veel ühel korral pakutud "mingi eri brigaad".

Kaks korda võrdsustati kampaania aktsiooniga.

Kuna laialt on levinud sõnaühend "efektiivsus ja kvaliteet", siis pakutigi efektiivsuse vastena kaks korda välja kvaliteeti.

Ühel korral vahetati efektiivne ära efektsega ja leiti, et sõna tähistab "tähelepanuäratavat".

Deklaratsiooni tuletati deklameerimisest, seega tähendab see "ilmekalt esitama" või üldse "esinema". Ühel korral seostati deklaratsioon delegaatidega.

Äravahetamised näitelause abiga

Kõige ilmekamalt avaldub see aktsiooni puhul, kus lause oli: "60-ndate aastate algul võttis USA ette agressiivseid aktsioone Kuuba vastu".

Aktsiooni defineeriti kui "kallaletungipoliitikat", "pahatahtlikku kallaletungi", "vägivallaakti", "rännakut" jne.

Opositsioon: "Kui opositsioon taotleb šahhi äraolekul trooni likvideerimist, peab sõjavägi seda takistama." Tähen-
duseks pakuti: "enamus", "rahvus", "võimule tulev ühing", "mingi juhtiv grupp".

"Pekingi relvaprovakatsioonide esimeseks objektiks saavad kõige tõenäolisemalt Kagu-Aasia rahvad." Seega on prokatsioon kallaletung; rännak; vägivald; jõuga ähvardamine; üldse sõjaline tegevus. Või siis "Hiina proovib seal (Kagu-Aasias) relvasid"; "Hiina alustas ettekäände alusel sõda".

Kuna reaktsiooni näites oli juttu Pol Poti ja Ieng Sary režiimist, vastati, et see on "teise suurema riigi toetusega ajutine valitsus".

Liiga ebamääraseid vastused

Strateegia - poliitika; tegevus; muudeti midagi; midagi, mis ette võetakse;
separaatrahugi - mingi vilets rahu; vahepeal nagu ühte ja teistpidi keeratud;
reaktsioon - mittesobiv valitsus; mitte riigi õige valitsus; paha, halb valitsus, ebasoovitava poliitilise suuna esindaja; annab mõjutust teisele; poliitiline tegevus; negatiivne suund;
provokatsioon - midagi vastunäidustatut;
progress - mingi ettevõtmine, hea ta ei ole;
opositsioon - kahe partei omavahelised suhted; ei ole eesrindlikud;
liider - võib mitmesse parteisse kuuluda;
deklaratsioon - riikidevaheliste suhete osas;
agressioon - mingi mõjuavaldus; mingi vale mõtte all (nagu Hiina Vietnami vastu).

Sisuline mittevastavus

Ressurss - kasutamise aeg, ajavahemik; tööiga; rahaühik;
ratsionaalne - õigeaegne kasutamine; võrdõiguslik, ajakohane, päevakohane;
rassism - klassidesse jagunemine; klassivahe; tööliste rõhumine;
kompleks - kokkuhoid; summa;
efektiivsus - ettevõtmine;
aktsioon - otsus;
agressioon - midagi koosoleku taolist; ühe riigi eksploatimine teise poolt; agressiivne inimene ässitab inimesi üksteise vastu;
deklaratsioon - mingi muudatus; võimu üleandmine teisele;
opositsioon - mingi valitsusaparaadi osa; teisest sõltuv; mingi tunnustus;
progress - kallaletung;
provokatsioon - millegi vastu protestima; provokaator on see, kes teeb propagandat;
reaktsioon - vastuoluline; muutlik valitsus; ebapüsiv; ajutine vägivaldavalitsus; ajutine silmapiirilä ilmunud valitsus; vähe oli kohapeal; mingi abelvalitsus, ei ole üks kindel isik; organiseeritud valitsus;
strateegia - valitsus.

Vastupidine tähendus

Kriti palju pakuti vastupidiseid tähendusi kahe sõna puhul: opositsioon, reaktsioon.

Opositsiooni defineeriti kui "kokkuleplust" või siis leiti, et see tähistab "parteide omavahelist koostööd"; "kahe partei mittevaenulikke suhteid". Lauses oli juttu Sahhi trooni kukutamisest opositsiooni poolt, vastaja arvas, et "opositsioon on need, kes valitsuse poolt".

Reaktsioon leiti olevat "kõige vasakpoolsemate vaadetega"; "edasiviivad jõud" ja ühel korral koguni "hea valitsus".

Seega ei ole tulemused eriti rõõmustavad, missugused on järeldused?

Kokkuvõtteks

Üldiselt võib katses kasutatud sõnad liigitada kaheks.

1. Keeles kodunenud, omaseks saanud, mida pidevalt kasutatakse ja mille tähendust, kasutamisevõimalusi põhimõtteliselt väga hästi teatakse. Nendega ollakse isegi nii harjunud, et tihti ei osata neid enam emakeelse vastega asendada. Siia kuuluvad administratsioon, efektiivsus, kampaania, kompleks, liider, progress, rassism, rekonstrueerima, ressurss, solidaarsus. Nende sõnade puhul võiks eelkõige kõne alla tulla sagedasem omakeelsete sünonüümide kasutamine, mis muudaks ajalehekeele ka mitmekesisemaks.

2. Teise rühma moodustavad: agressioon, aktsioon, deklaratsioon, opositsioon, provokatsioon, ratsionaalne, reaktsioon, separaatrahud, strateegia. Selle grupi olemasolu meie katse tulemuste põhjal on küllaldaseks aluseks, et konstateerida keelekäärade nähtuse olemasolu ka meie ajakirjanduses. Kui näiteks separaatrahud on kõigis katsealuste gruppides tundmatu rohkem kui pooltele, tööliste hulgas aga läheneb mitteteadajate protsent juba 100-le ja samas rühmas 50 % ei tea, mida tähendab reaktsioon. Siis on selge, et rääkida tuleb just keelekäärade teisest tekkepõhjusest. Seda põhjust ei tule mitte üksnes arvestada, vaid kindlasti püüda teda kõrvaldada kui ajakirjanduse informeerimisfunktsiooni tublisti kahjustavat.

Nii võib separaatrahud asemel edukalt kasutada eraldi rahu, reaktsiooni asemel tagurlust, opositsiooni asendab vas-

taarind, agressiooni näiteks röövellik kallaletung, ratsionaalsed otstarbekohane jne.

Kui aenini tabavat vastet ei ole, siis tuleb see luua ja kasutusele võtta, aga mitte pidevalt edasi tarvitada sõna, mille tähendus on enamikule auditooriumist tundmatu.

Silmatorkavas võõrsõnalembuses ei saa süüdistada üksnes "Rahva Häält", kuigi katsematerjal on võetud sealt, see-sama tuleb esile kõigis väljaannetes, ka raadio ja televisioon ei taha kuidagiviisi maha jätta.

ESTI RAADIO VÄLISPOLIITILISTES KOMMENTAARIDES KASUTATAVATE VÕERSÕNADE ARUSAADAVUS

Rein S p i t z , diplomand

Raadioteksti puhul on eriti suur tähtsus arusaadavusel - ei saa ju kuulaja ebaselgeks jäänud üle lugeda ega selle kohta seletust küsida. Eesti Raadio välispoliitilise propaganda arusaadavuse uurimine ongi käesoleva uurimuee ülesandeks. Täpsemalt - kuivõrd saavad TRÜ üliõpilased aru Eesti Raadio välispoliitilistes kommentaarides sagedamini kasutatavatest võõrsõnadest ja kuivõrd nad tunnevad nimetatavaid poliitikategelasi.

Selleks, et selgitada võõrsõnade ja poliitikategelaste nimede esinemissagedust Eesti Raadio väliskommentaaries, analüüsiti kõigi 1982. a. oktoobrikuu jooksul eetrisse antud väliskommentaare tekste.

1. Katsematerjalid

1982. a. oktoobrikuu jooksul esinesid Eesti Raadios väliskommentaare 20 erinevat autorit: Ago Vilo 16 korda; Gabriel Hazak, Enn Kreem ja Jüri Hansen 24 korda; Vello Ladva 13 korda; Endel Põder ja Kersten Saar 12 korda; Uno Polisinaki 11 korda; Jüri Raudsepp ja Ivo Soidra 10 korda; Raul Mälik 9 korda; Aadu Hiietamm 8 korda; Arno Kirt ja Tõnu Kõrda 7 korda; Juhan Hindov 6 korda; Vambola Põder 5 korda; Tõnis Avikson 4 korda; Harri Tiido 3 korda; Edgar Savisaar ja Toivo Karis 1 kord.

Kokku läks oktoobrikuu jooksul eetrisse 177 väliskommentaari, laupäeval ja pühapäeval keskmiselt 2, tööpäevadel 6 - 7 kommentaari päevas.

Kõige pikem kommentaar oli Raul Mälgult (ca 1100 sõna), kõige lühem Juhan Hindovilt (ca 110 sõna). Keskmises Eesti Raadio väliskommentaaris on 330 - 360 sõna.

Pikemaid kommentaare (üle toodud keskmise) kirjutavad Raul Mälik (tema kommentaaride keskmine pikkus on ca 635 sõna), Gabriel Hazak (keskmiselt 585 sõna), Jüri Hansen (490 sõna) ja Endel Põder (430).

Lühidalt teevad Juhan Hindov (keskmiselt 190 sõna kommentaaris), Vambola Põder (240) ja Tõnu Kõrda (keskmiselt 290 sõna kommentaaris).

1982. a. oktoobri väliskommentaaris oli kasutatud 820 erinevat võõrsõna kokku 6469 korral. Seega tuleb ühe kommentaari kohta keskmiselt 37 võõrsõna.

Kõige rohkem võõrsõnu tarvitas G. Hazak (keskmiselt 74 sõna ühes kommentaaris, 13 % kogu sõnavarast), keskmisest suurem võõrsõnatarvitus iseloomustas ka E. Põtra (50 võõrsõna ühes kommentaaris), J. Hansenit (42 võõrsõna kommentaaris) ja R. Mäiku (42 võõrsõna kommentaaris). Suhteliselt vähem võõrsõnu tarvitasid J. Hindov (18), U. Polisinski (25), V. Põder (26).

Kõige sagedamini kasutatud võõrsõnad olid järgmised (kordades):

poliitika (ka poliitiline)	490	normaalne (normaliseerimine)	45
partei	235	kantsler	43
president	203	kandidaat	43
sotsialism	200	sotsiaalne	41
demokraatia	169	desarmeerimine	41
minister	157	revolutsioon	41
protsent	147	konflikt	40
probleem	118	administratsioon	40
parlament	86	positsioon	39
kriis	81	baas	39
konservatiivne	76	delegatsioon	39
agressiivne (agressioon)	67	kontroll	39
ideoloogia (ideoloogiline)	66	süsteem	37
sotsiaaldemokraat	64	okupatsioon	36
liider	63	reaalne	35
territoorium	59	partner	33
assamblee	54	informatsioon	31
eksport	52	kriitika	31
programm	52	konkreetne	29
propaganda	50	kongress	28
konverents	49	organisatsioon	27
kapital	49	projekt	27
kommunism	48	devalveerima	27
föderatiivne	48	reguleerimine	26
visiit	47	rassism	26
strateegiline	47	tempo	25
inflatsioon	46	fakt	24
kurss	46	kampaania	24
		tsoon	24

aktsioon	23	konkurents	21
blokk	23	likvideerima	21
firma	23	režiim	21
komitee	23	mandaat	21
konstitutsiooniline	23	grupp	21
praktiline	23	import	20
psühholoogiline	23	imperialism	20
seim	23	kabinet	20
organiseerima	22	streik	20
komisjon	21	koalitsioon	20

Katses ei kasutatud sõnu, mis on saanud väga igapäevaseks: poliitika, partei, sotsialism, minister, protsent, probleem jt. Valiti järgmised 20 sõna: demokraatia, parlament, konservatiivne, agressioon, ideoloogia, sotsiaaldemokraatia, liider, territoorium, assamblee, eksport, propaganda, konverents, kapital, föderatiivne, visiit, strateegia, inflatsioon, desarmeerimine, delegatsioon, okupatsioon.

Vaadeldud väliskommentaaries nimetati 183 erinevat nime kokku 982 korral. Seega nimetatakse keskmises kommentaaris keskmiselt 5 - 6 korda mingit nime (konkreetsed nimed võib olla mitu, kuid võib ka korduda üks ja seesama nimi).

Esinemissageduselt võib nimetatud 183 nime jagada nelja sagedusgruppi:

1) nimetati rohkem kui kümnes erinevas kommentaaris (pingereas esinemissageduse järgi): Ronald Reagan, Helmut Kohl, Leonid Brežnev, George Schultz, Francois Mitterrand, Amin Gemayel, Margareth Thatcher ja Helmut Schmidt (8 nime);

2) nimetati 4 - 10 eri kommentaaris: Caspar Weinberger, Zenko Suzuki, Andrei Gromõko, Felipe Gonzales, Hans-Dietrich Genscher, Ariel Sharon, Bashir Gemayel, Yitzak Shamir, Edward Kennedy, Wojciech Jaruzelski, Andreas Papandreu, Karl Carstens, Jassir Arafat, Bahamonde Franco, Walter Mondale, Claude Cheysson, James Carter, Saad Haddad, George Bush ja Hassan II (20 nime);

3) nimetati 2 - 3 eri kommentaaris: Hosni Mubarak, George Marchais, Truong Chinh, Olof Palme, Kalevi Sorsa, Menáchan Begin, Calvo Sotelo, Chafiq Wazzan, Yasuhiro Nakasone, Toshio Komoto jt. (39 nime);

4) nimetati ainult ühes kommentaaris - 116 nime. Nendest 29 nime nimetati kommentaaris 2 - 6 korral, 87 nime ainult ühel korral.

Näeme, et I sagedusgrupis domineerivad Euroopa ja Ameerika poliitikategelased (kõige sagedamini nimetati Ronald Reaganit - üle kahe korra rohkem kui teisel kohal olevat Helmut Kohli). Aasiast kuulub siia ainult Amin Gemayel.

II sagedusgrupis (4 - 10 kommentaaris esinenud) on Euroopa, Ameerika ja Aasia poliitikategelasi praktiliselt võrdselt. Hassan II näol on esindatud ka Aafrika.

Nende nimede hulgast valiti katseks järgmised 20 nime: Reagan, Kohl, Schultz, Thatscher, Gemayel, Mitterrand, Weinberger, Gromõko, Genscher, Gonzales, Schamir, Arafat, Bush, Carstens, E. Kennedy, Mondale, Papandreu, Jaruzelski, Hassan II, Mubarak.

2. Katse käik

Küsitleti 25 humanitaar- ja 25 mittehumanitaarala üliõpilast - kokku 50 inimest. Kummaski grupis küsitleti 10 mees- ja 15 naisüliõpilast (TRÜ-s on naisüliõpilased arvulises ülekaalus). Mittehumanitaarala üliõpilased võeti juhusliku valiku alusel matemaatika- ja majandusteaduskonnast (2., 3. ja 4. kursuselt), humanitaarala üliõpilased samadel põhimõtetel filoloogiateaduskonna žurnalistikaosakonnast (vanemate kursuste väikese liikmeskonna tõttu on siin küsitletud ka 1. kursust).

Küsimustiku esimeses osas kontrolliti väliskommentaariesides kõige sagedamini nimetatud poliitikategelaste tundmist. Iga nime kohta paluti eraldi märkida riik, mille esindajaks antud poliitik on, ja amet. Poliitikategelaste tundmist hinnati järgmiselt: teab õigesti nii riiki kui ametit; teab riiki õigesti, ametit mittetäielikult (näiteks on "presidendi" asemel märgitud "riigijuht"; samuti on mittetäielikuks loetud vastus, kus mitme olulise ametiga tegelase, nagu näiteks Andrei Gromõko puhul on märgitud ainult üks ametitest); teab ainult riiki.

Küsimustiku teises osas kontrolliti väliskommentaariesides sagedamini esinenud võõrsõnade tundmist. Selleks paluti anda kahekümnele küsimustikus toodud võõrsõnale omapoolne seletus (mõtestada nad lahti).

Mõistetele antud seletused loeti õigeks, kui vastus sisaldas mõiste põhisisu määravat tähenduskomponenti (selliste mõistete puhul nagu "eksport", mida on võimalik seletada ühe sõnaga) ning vähemalt üht täiendavat tähenduskomponenti

(pikemat seletust nõudvate mõistete puhul).

Kui lisaks põhikomponendile olid antud kõik või valdav osa tähenduskomponentidest, loeti vastus ammendavaks.

Mittetäielikuks loeti vastus, milles olulised komponendid puudusid, või milles lisaks õigetele tähenduskomponentidele sisaldusid väärad, mõne teise sõna juurde kuuluvad tähenduskomponendid.

3. Katse tulemused

Tabelist 1 nähtub, et kõige mõistetavamaks sõnaks on "visiit" - sellest said õigesti aru kõik küsitletud üliõpilased. Küllalt hästi saadi aru veel järgmistest sõnadest: territoorium (96 % said õigesti aru), delegatsioon (samuti 96 %), eksport (84 % õigesti, 16 % ligikaudselt), liider (84 % õigesti, 12 % ligikaudselt).

Keskmiselt saadi aru sõnadest: konverents, desarmeerimine, okupatsioon, agressioon, demokraatia, assamblee, propaganda, parlament, konservatiivne.

Föderatiivset, kapitali ja ideoloogiat mõisteti halvemini - õigesti sai nendest aru 50 - 60 % küsitletutest, näpilt üle poole. Ka olid küllalt paljud nende mõistete kohta valesid seletusi andnud või vastamata jätnud (iga neljas viies vastaja).

Kõige raskemateks võõrsõnadeks (mõisteteks) osutusid: inflatsioon (õigesti said aru 42 % küsitletutest, osaliselt veel 26 %);

strateegia (õigesti 42 %, osaliselt 24 %);

sotsiaaldemokraatia (õigesti sai aru 26 % küsitletutest, s.t. alles iga neljas, ligikaudselt mõistsid veel 10 %, üldse ei saanud aru 64 %).

Kui vaadelda sõnadele antud õigete seletuste täpsust (s. t. ammendavate vastuste osakaalu õigete hulgas), näeme, et suhteliselt täpseid seletusi anti sellistele mõistetele nagu eksport - õigetest vastustest andis ammendava seletuse 71 %, liider - samuti 71 %, assamblee - 68 %, okupatsioon - 67 %, delegatsioon - ammendava vastuse osakaal õigete hulgas 52 %.

Mõistetele seletuse andmisel eksiti kõige rohkem sotsiaaldemokraatia ja inflatsiooniga: sotsiaaldemokraatia - vale seletuse andis 24 % küsitletutest, inflatsioon - eksis 24 %, küllalt palju (10 - 20 %) eksiti veel sõnadega stra-

teegia (18 %), ideoloogia (18 %), föderatiivne (14 %), propaganda (14 %), kapital (10 %), desarmeerimine (10 %).

T a b e l 1

Võõrsõnade arusaadavus (% küsitlusetest)

	Õige vas- tus	Sealhulgas ammendav vastus	Idigikaud- selt õige vastus	Vale vas- tus, vas- tus võlgu
Sotsiaaldemokraatia	26	4	10	64
Strateegia	42	20	24	34
Inflatsioon	42	36	26	32
Ideoloogia	60	12	16	24
Kapital	50	12	30	20
Parlament	50	20	46	4
Föderatiivne	60	28	14	26
Konservatiivne	66	8	10	24
Propaganda	68	16	12	20
Assamblee	70	48	10	20
Demokraatia	70	6	20	10
Agressioon	74	24	14	12
Okupatsioon	78	52	16	6
Konverents	82	32	10	8
Desarmeerimine	84	10	6	10
Idider	84	60	12	4
Eksport	84	60	16	-
Delegatsioon	96	50	2	2
Territoorium	96	18	2	2
Visiit	100	12	-	-

Visiidi, delegatsiooni, ekspordi, konverentsi ja demokraatia kohta ei antud ühtki vale seletust (kui ei teatud, jäeti märkimata), s. t. nende mõistete puhul tajusid vastajad võib-olla paremini oma teadmist või mitteteadmist. Sotsiaaldemokraatia, inflatsioon, strateegia, ideoloogia jt. olid selles suhtes ilmselt petlikumad.

Mõned näited eksimustest:

sotsiaaldemokraatiat peeti "parteiks", "ilmseks liialduseks" ning "millekski Nõukogude-sõbralikuks";

inflatsiooni peeti tema olemusele otse vastandlikuks nähtuseks - "kauba hindade languseks", "raha puudujäägiks", ka "tööpuuduseks";

strateegiat samastati mitmel korral ekslikult taktikaga (üks vastajatest - "agressiivse loomuga taktika"), seda peeti ka "potentsiaalseks jõuks";

ideoloogiat määratleti kui "poliitikat" ja "propagandat";

propagandat peeti omakorda "ideoloogiaks" ning "agitatsiooniks";

föderatiivset peeti "millekski vabatahtlikuks" jne.

Tabelis 2 on esitatud andmed poliitikategelaste tundmise kohta. Tuntumad nimed:

Ronald Reagan	- teadsid kõik vastajad
Margareth Thatcher	- 90 % teadis täielikku tiitlit, 4 üliõpilast märkisid õigesti ainult riigi, s. t. Suurbritannia või Inglismaa, Inglise. Vastamata jättis 1
Francois Mitterrand	- 74 % teadis ametit õigesti, 12 % teadis, et on "Prantsusmaa riigipea", veel 12 % teadis, et tegu on siiski Prantsusmaa esindajaga. Üldse ei teadnud 1 üliõpilane
Edward Kennedy	- 54 % täielikult, 12 mittetäielikult, 34 % ainult riiki
Andrei Gromõko	- 12 % täielikult, 80 % andis ainult ühe ametinimetusest, s. t. kas "Ministrite Nõukogu aseesimees" või "välisminister", 4 vastajat oskasid määrata ainult riikliku kuuluvuse

Kaks viimati nimetatud poliitikategelast koos kõige tuntuma Ronald Reaganiga olid ka kolm ainukest, kelle määratlemisel ei tehtud vigu ega jäetud ka vastust märkimata, s. t. ei olnud kedagi, kes poleks neid üldse tundnud.

Keskmise tuntusega poliitikategelaste hulka võib lugeda järgmised: Helmut Kohl, George Schultz, George Bush, Wojciech Jaruzelski (Andrei Gromõko järel kuuendaks tõusmist takistas ametinimetuse poolik tundmine - "Poola riigipea", või ühe ameti märkimata jätmine 54 % vastajate poolt), Jassir Arafat, Caspar Weinberger ning Hans-Dietrich Genscher.

Vähe tunti (pool või rohkem vastajaid ei osanud isegi riiklikku kuuluvust märkida) järgmisi nimesid: Andreas Papandreu (64 % küsitletutest ei tundnud teda üldse, kuigi mitmed "blid kuulnud"), Walter Mondale (48 % ei teadnud), Hosni

Mubarak (74 %), Felipe Gonzales (72 %), Yitzak Shamir (78 %), Karl Carstens (90 %), Amin Gemayel (94 %, s. t. tema ametit teadis õigesti ainult üks, mittetäielikult samuti üks, üks teadis, et tegu on Liibanoni esindajaga), Hassan II (100 % - 48 % vastasid valesti, 52 % jätsid üldse vastamata).

T a b e l 2

Poliitikategelaste tundmine (% küsitletutest)

	Vale vastus, vastus võlgu kokku	Seal- hulgas vastus võlgu	Tead- sid ainult riiki	Teadsid riiki õigesti, ametit mitte- täieli- kult	Teadsid õigesti nii riiki kui ametit
Hassan II	100	52	-	-	-
Amin Gemayel	94	78	2	2	2
Karl Carstens	90	60	8	-	2
Yitzak Shamir	78	56	16	-	6
Hosni Mubarak	74	54	6	2	18
Felipe Gonzales	72	34	10	4	14
Andreas Papandreu	64	40	8	2	26
Walter Mondale	48	36	36	10	6
Jassir Arafat	46	20	-	10	44
Hans-Dietrich Gen- scher	30	16	40	6	24
Caspar Weinberger	28	14	40	2	30
George Schultz	26	8	22	-	52
George Bush	12	6	42	6	42
Helmut Kohl	10	8	36	6	48
Wojciech Jaruzelski	2	2	38	54	6
Francois Mitterrand	2	2	12	12	72
Margareth Thatcher	2	2	8	-	90
Edward Kennedy	-	-	34	12	54
Andrei Gromõko	-	-	8	80	12
Ronald Reagan	-	-	-	-	100

Lisaks Hassan II-le võib öelda, et ka Karl Carstensit ning Amin Gemayeli ei tunta praktiliselt üldse.

Kui järjestada nimesid selle alusel, kelle puhul oli kõige rohkem möödalaskmisi (s. t. eksiti nii riigi kui ameti määramisel), saame järgmise rea: Hassan II - 48 % (s. t. praktiliselt pooled vastajatest pidasid teda kellekski tei-

seks), Gonzales - valesti vastasid 38 %, Carstens - 30 %, Arafat - 26 %, Papandreu - 29 %, Schultz - 22 %, Shamir - 22 %, Mubarak - 20 %.

Keda kelleks peeti:

Hassan II - enamik valesti vastanutest teadis, et tegu on kuninga või monarhiga (seda pole nime kuju järgi kareske ära arvata), vastavalt nime idamaisele kõlale pakuti teda valdavalt Saudi-Araabia ja Jordaania kuningaks, ka Iraani ja Iraagi kuningaks, isegi türklaseks, Egiptuse peaministriks ning Iisraeli presidendiks.

Felipe Gonzales - peeti valdavalt itaallaseks või portugallaseks (Portugali KP esimees, president, peaminister jne.). Pakuti ka Venetsueelat, Prantsusmaad, Saksamaa Liitvabariiki ja Nikaraaguat.

Karl Carstens - arvati (ilmselt nime kõla tõttu) Rootsi, Taani või Austria tegelaseks, Belgia ja Kanada peaministriks, inglaseks, ühendriiklaseks.

Jassir Arafat - peeti Egiptuse, Iraani, Iraagi või Aafrika tegelaseks, Egiptuse ja Süüria riigipeaks, ning iisraellaseks (3 vastajat!). Kaks vastajat pakkusid Arafatile tema verivaenlase - Iisraeli peaministri kohta.

Andreas Papandreu - valdavalt peeti Prantsusmaa poliitikategelaseks; ka Itaalia, Küprose ja Rumeenia tegelaseks.

George Schultz - valdavalt peeti SLV tegelaseks, sealhulgas välisministriks (tegelik SLV välisminister - Genscher - oli ka küsimustikus olemas), ka SDV ja Austria esindajaks.

Yitzak Shamir - peeti Iraani, Iraagi, Egiptuse ning Afganistani tegelaseks. Eriti pakuti talle Jaapani peavälisministri portfelli.

Hosni Mubarak - peeti Iraagi presidendiks, Iraani peaministriks, Liibanoni, Türgi ning Afganistani tegelaseks

Amin Gemayel - peeti Iisraeli riigitegelaseks, Suurbritannia välisministriks ja Türgi sportlaseks.

Hans-Dietrich Genscher - peeti SDV suursaadikuks

Caspar Weinberger - peeti Saksamaa LV välisministriks (üldse SLV tegelaseks).

Walter Mondale - arvati Prantsusmaa asepresidendiks ja Suurbritannia ministriks.

George Bush - arvati SLV ja Inglismaa poliitikategelaseks.

Kui võrdleme humanitaarse ja mittehumanitaarse üliõpilasgrupi teadmiste vahekorda üksikute poliitikate-

gelaste osas, selgub, et humanitaarne grupp tunneb mittehumaanitaarsest grupist paremini selliseid poliitikategelasi nagu Francois Mitterrand, Andrei Gromõko, Helmut Kohl, Wojciech Jaruzelski, Jassir Arafat, Caspar Weinberger.

Katse tulemused viitavad tõsiasjale, et Eesti Raadio välispoliitiliste kommentaaride kuulajaskonnani ei jõua koogu nendes sisalduv informatsioon. See tähendab, et kommunikaatori kavatsus jääb osaliselt realiseerimata ning kommunikatsiooni efektiivsus väheneb.

Nimetamist väärrib ka tõsiasi, et ei olnud ühtki üliõpilast, kes oleks osanud seletada kõiki võõrsõnu.

Kui nüüd eeldada, et üliõpilased on küllalt kõrge harituse, huvi ning aktiivsusega sotsiaalne grupp, tekib küsimus - kuidas täidab välispoliitiline propaganda oma funktsioone madalama haridustasemega raadiokuulajate puhul?

KEELELISTE TEGURITE MÕJU RAADIOUUDISTE VASTUVÕTULE

Jaana P a d r i k , diplomand

Teoreetiliselt on selge, et keerulistest sõnadest ja lausetest koosnev tekst on halb tekst, ja kõige vähem kõlbab niisugune uudis raadio kaudu kuulajani viimiseks. Ent kui võrd mõjutavad keeletegurid kuulajat raadiouudise praktises vastuvõtus? Kas parem keelekasutus tõstab huvi teema vastu? Mis on uudise vastuvõtu esimene määraja?

Käesolev töö tugineb üliõpilastega tehtud katsetel 145 inimest kuulasid lindilt raadiouudiseid ja andsid neile hinnangu niihästi vahetult vastuvõtu käigus kui pärast seda. Töö on esimene proov uurida raadiouudiste vastuvõttu katseliselt. Aasta varem tehti analoogiline töö populaarteaduslike raadiotekstide vastuvõtu kohta.¹

1. Katse eesmärk ja materjalid

Katse eesmärk oli selgitada, kui võrd sõltub uudise vastuvõtt tema keelelisest ülesehitusest. Katses jälgiti, kas kuulaja tajub erinevust keeleliselt hea ja halva uudise vahel ning kui võrd mõjutab keeleline tegur erinevatelt elualadelt, s. o. erineva keeletajuga raadiokuulajat; milliste süntaksi ja leksika muutuste korral kuulaja hinnang uudisele tõuseb või langeb ja kui võrd oleneb keeleliselt erinevast serveeringust sisu vastuvõtt, eelkõige huvi sisu vastu.

Katse materjalid on koostatud Eesti Raadio eetris olnud tekstidest. Kaheksast uudisest neli siseuudist pärinevad saadetest "Piirist piirini", neli välispoliitilist uudist "Päevauudistest" ja saatest "Maailm täna" (1980. ja 1982. aasta materjalid).

Algtekstidest tehti kaks varianti:

1) halb tekst (-tekst) - keerulisemate lausete ja halvema sõnastusega raskemini mõistetav tekst, lähedasem kirjalikule tekstile, milles püüti mõneti teravdatult esile tuua raadiokeelele mitteomaseid vorme;

2) hea tekst (+tekst) - raadiopärasem, milles seati eesmärgiks halvema tekstivariandi vigade vältimine.

¹ Vapper, M. Raadiokeele spetsiifikast. Diplomitöö. Tartu, 1981. (Käsikiri TRÜ žurnalistika kateedris.)

Peamised uudiseteksti muutmise põhimõtted olid järgmised.

1. Lühemate ja lihtsamate lausete eelistamine. Pikad ning keeruka konstruktsiooniga laused on lõhutud iseseisvate mõtet kandvateks lauseteks.

2. Stampväljendite, tarbetute sõnade ja võõrsõnade vältimine. Näitena võib siin tuua:

- anti eksploatatsiooni - läks käiku (III tekst);
- agregaat, mille tehnoloogiline struktuur on suhteliselt lihtne - suhteliselt lihtne seade (III tekst);
- võimaldas tunduvalt tõhustada betooni kvaliteedi parandamist - võimaldas parandada betooni kvaliteeti (III tekst);
- kindlustab segu muutumise - muudab segu (III tekst);
- sõitis gastroleerima - sõitis külalisesinemistele (II tekst);
- koreograafiline kompositsioon - tantsupõimik (II tekst);
- kohtuorganite poolt tõestati süüdistus - kohtuorganid süüdistasid (VI tekst) jpt.

3. Tundmata sõnade ja mõistete selgitamine.

- IV tekst +variantis selgitatud sõna "gerontoloogid";
- V teksti +variantis paremini avatud mõiste "rahvusvaheline initsiatiiv" sisu;
- VII teksti +variantis avatud mõiste "nullvariant" (vt. tekste).

4. Halbade grammatiliste vormide (us-, mine-, nud, tud-vormid, umbisikuline tegumood) asendamine, abstraktsete sõnade (teonimede) vältimine, tegusõnade kasutamine pöördelistes vormides:

- on suunatud lahendamisele - lahendab (I tekst);
- klaasikildudest põhjustatud kerge haavatasamine - sai klaasikildudest kergelt haavata (VIII tekst) jt.

5. Sündmuste esitamise järjekorra parandamine. Vt. I teksti algus, VIII tekst jm.

6. Teksti parem liigendamine.

7. Mõtte parem selgitamine, näite toomine (IV teksti lõpp jm.).

8. Hääldusmugavuse ning kõlavuse tagamine:

- tänapäevased meloodiad - tänapäevameloodiad (II tekst);
- tööd teinud - töötanud (IV tekst);

- vee- ja külmumiakindlamaks - vee- ja külmakindlamaks (III tekst);

- 75 % - kolmveerand (IV tekst).

Katse materjalid

I tekst

-variant

Keskonnas seisukorra operatiivse kontrollimise meetodite väljatöötamisest kuni metallurgiaprotsesside füüsikalise-keemilise vundamendi uurimiseni - niisugune on NSV Liidu Teaduste Akadeemia ja Bulgaaria Teaduste Akadeemia poolt 7. märtsil Moskvast alla kirjutatud 1981. - 1985. aasta teadusliku koostöö plaani ulatus. Allakirjutamisel märgiti, et Nõukogude ja Bulgaaria teadlaste loovate sidemete viljakalt arenedes viiakse edukalt lõpule teadusliku koostöö eelmise viisaastakuplaani realiseerimist, mis on suunatud kummagi maa tähtsate sotsiaalsete ja rahvamajanduslike ülesannete, samuti tänapäeva fundamentaalteaduste probleemide lahendamisele.

+variant

NSV Liidu Teaduste Akadeemia ja Bulgaaria Teaduste Akadeemia kirjutasid 7. märtsil Moskvast alla teadusliku koostöö plaanile 1981. - 85. aastani. Tööplaani ulatub operatiivse keskkonnakontrolli meetodite väljatöötamisest kuni metallurgiaprotsesside füüsikaliste ja keemiliste aluste uurimiseni. Lepingu allakirjutamisel märgiti, et Nõukogude ja Bulgaaria teadlaste sidemed arenevad viljakalt. Edukalt täiendatakse käesoleva viisaastaku plaani, mis lahendab kummagi maa tähtsaid sotsiaalseid ja rahvamajanduslikke ülesandeid ning tänapäeva põhiteaduste küsimusi.

	-tekst	+tekst
Lausete arv	2	2
Lausete keskmine pikkus (sõnades)	38	19,1
Võõrsõnu	8	4
Teksti pikkus (sek)	45	42

II tekst
-variant

Doni kasakate laulu- ja tantsuansambel, kelle kontserdiprogramm koosneb Donimaa minevikust ja tänapäevast jutustavatest ning kasakate kandi töökaid ja rõõmsameelseid elanikke ülistavatest vanadest lauludest, uljastest tänapäevastest meloodiatest ja tulistest temperamentsetest tantsudest, sõitis gastroleerima Jaapanisse. Publikule suure üllatusena mõjuvate jaapani laulude kõrval esitab Donimaa artistide kollektiiv külalisetenduse käigus ka oma viimast, hiljutivalminud kontserdiprogrammi - koreograafilist kompositsiooni "Kui kasakad nutavad" Mihhail Solohhovi teoste motiividel. Enne Tokiosse sõitmist andis ansambel, kes on lapsepõlvest peale südames kandnud armastust hoogsate heroiliste kasakalaulude ja -tantsude vastu ning saanud lavaristseid maapidudel ja festivalidel, kontserte staniitsades, kust enamik artiste pärit on.

+variant

Doni kasakate laulu- ja tantsuansambel sõitis külalis-esinemistele Jaapanisse. Ansambel esitab vanu laule, uljaid tänapäevameloodiaid ja tuliseid tantse. Need jutustavad Donimaa minevikust ja tänapäevast ning ülistavad töökaid ja rõõmsameelseid kasakaid.

Jaapani vaatajad näevad esinejate uut kava - tantsupõimikut pealkirjaga "Kui kasakad nutavad". See on koostatud Mihhail Solohhovi teoste põhjal. Vaatajaile üllatuseks on donimaalased selgeks õppinud ka jaapani laule.

Enne Tokiosse sõitmist andis ansambel kontserte küla-des, kust enamik artiste pärit on. Need Donimaa kunstnikud on lapsepõlvest peale armastanud kasakate hoogsaid kangelaslaule ja -tantsu ning lavaristseid on nad saanud maapidudel ja taidlusfestivalidel.

	-tekst	+tekst
Lausete arv	3	8
Lausete keskmine pikkus (sõnades)	30,3	12,3
Võõrsõnu	13	3
Teksti pikkus (sek)	55	49

III tekst

-variant

Aserbaidžaaani NSV Samhori hüdroelektrijaama ehitusel anti eksploatatsiooni uus, sealse betoonitehase projektis fikseerimata agregaat, mille tehnoloogiline struktuur on suhteliselt lihtne, ent mis võimaldas tunduvalt tõhustada betooni kvaliteedi parandamist betoonisegu valmistamise retseptuuri korrigeerimise teel. Teadlaste soovitusel hakati betoonisegusse lisama tselluloositööstuse tootmisjäätmekid - sulfiidi ja pärmid segu, mis võimaldab läbi viia kuni 20 protsendi betooni ökonomiseerimist, kindlustab aga segu muutmise kivistumisel vastupidavamaks, vee- ja külma-kiindlamaks.

+variant

Aserbaidžaaani Samhori hüdroelektrijaama ehitusel läks kaiku uus seade, mida betooni valmistamiseks varem ei kasutatud. See suhteliselt lihtne seade võimaldas muuta betoonisegu koostisaineid ning parandada tunduvalt betooni kvaliteeti. Teadlaste soovitusel hakati betoonisegusse lisama tselluloositööstuse jääke - sulfiidi ja pärmid segu. See võimaldab kokku hoida kuni 20 protsenti betooni, muudab aga se- gu kivistumisel vastupidavamaks, vee- ja külma-kiindlamaks.

	-tekst	+tekst
Lausete arv	2	4
Lause keskmine pikkus (sõnades)	30,5	13,5
Võõrsõnu	14	5
Teksti pikkus (sek.)	39	33

IV tekst

-variant

Valgevene Teaduste Akadeemia gerontoloogia sektori teadurid, kes on Valgevene NSV territooriumil viinud läbi ca tuhande vanuri registreerimise, kellest enamik elab Vitebski, Mogiljovi ja Gomeli oblasti metsaaladel kaugel urbanisatsioonikärast, see tähendab ka saastatud õhust, on kummutanud laialt levinud arvamuse, et kõige vanemaks inimkon- nast elavad mägilased. Gerontoloogide poolt elanikkonna hul- gas läbi viidud ankeetide resultaatide põhjal võib resümee- rivalt öelda, et kõik üheksateistkümnenda sajandi sünnidaa-

tumiga kodanikud, kellest 75 % on naised, on elu jooksul kõvasti tööd teinud, eriti naised, kes statistika järgi on üldse rohkem tegevusega hõivatud, nii et neil jääb televisiooniprogrammi jälgimiseks tunduvalt vähem aega kui mees-
tel, samuti saavad naistele harvemini osaks traumad ja nad ei kannata tubaka ja alkoholi liigtarvitamisest tulenevate organismi nõrgendavate haiguslike nähtude all.

+variant

Laialt levinud arvamuse kohaselt elavad kõige vanemaks mägilased. Nüüd on aga Valgevene teadlased tõestanud, et see ei pruugi sugugi nii olla. Valgevene Teaduste Akadeemia gerontoloogia sektori teadlased uurivad inimese vananemisega seotud küsimusi. Nad on Valgevenes arvele võtnud ligi tuhat kõrges eas inimest. Selgus, et kõige rohkem eelmisel sajandil sündinud inimesi elab Vitebski, Mogiljovi ja Gomeli oblasti metsaaladel, kus on linnatolmust puhas õhk ja vaikus. Ringküsitlelused kinnitavad, et kõik kõrges eas inimesed on elu aeg palju tööd teinud.

Kolmveerand vanimatest inimestest on naised. See on kergesti seletatav: neile saavad harvemini osaks traumad, nad ei liialda tubaka ja alkoholiga. Ja veel üks kaalukas põhjus - naised on statistika järgi rohkem tegevuses, neil jääb televiisori vaatamiseks aega tunduvalt vähem kui mees-
tel.

	-tekst	+tekst
Lauseid	2	9
Lause keskmine pikkus (sõnades)	57	13
Võõrsõnu	17	6
Teksti pikkus (sek.)	60	60

V tekst

-variant

Belgias Liege'i linnas lõppes endiste vastupanuvõitlejate ja fašismiohvrite kampaania "Rahvusvaheline initsiatiiv" konverents, mille lõpul võeti üksmeelselt vastu proklamatsioon Euroopa rahvaste hitlerlikust okupatsioonist vabastamise ning natsismi ja fašismi üle saavutatud võidu 35. aastapäeva puhul, milles 55 rahvusliku ja 4 rahvusvahelise organisatsiooni delegaadid avaldasid solidaarsust natsismo-
hvrite perekondadega ning vastupanuvõitlejate ja sõjavete-

ranidega, öeldes proklamatsioonis, et nad langetavad pea natsliku terrori ohvrite ees, kes hukkusid kontsentratsioonilaagrites, ja tõstavad protestihääle natside ja nende järelkäijate mahitamise vastu, ajaloo võltsimise vastu.

+variant

"Rahvusvaheline initsiatiiv" - sellise nimetuse alla on koondunud endiste vastupanuvõitlejate ja fašismiohvrite rühmitused. Belgias Liege'i linnas lõppes selle organisatsiooni nõupidamine. Üksmeelselt võeti vastu läkitus seoses 35 aasta möödumisega II maailmasõjast, kus Euroopa rahvad saavutasid võidu hitlerlike jõudude üle. 55 rahvusliku ja 4 rahvusvahelise rühmituse esindajad mälestasid läkituses natsliku vägivalla ohvreid, kes hukkusid koonduslaagrites ning väljendasid oma solidaarsust vastupanuvõitlejate ja sõjaveteranidega. Nad avaldasid protesti endiste ja praeguste natside lubamatu tegevuse ja ajaloo võltsimise vastu.

	-tekst	+tekst
Lausete arv	1	5
Lause keskmine pikkus sõnades	74	14,4
Võõrsõnu	17	7
Teksti pikkus (sek.)	45	47

VI tekst

-variant

Jaapani kohtuorganite poolt tõstatati süüdistus kuritegelikus lohakuses lennukompanii "Japan Airlines" vastu, kelle lennukiga DC-3 leidis 9. veebruaril aset 24 pardal viibinud inimese hukkumist ja 148 inimese vigastadasaamist põhjustanud lennuõnnetus. Juurdlus tõestas lennuki komandöri Seidzi Katagira süü katastroofi toimumises. Kuigi "Japan Airlines"-i administratsioon oli teadlik asjaolust, et mees kannatab psüühikahälvete esinemise all, ei peetud vajalikuks tema kõrvaldamist lendudelt ning seeläbi sai teoks lennuki kukumine Tokio lahte maandumisel Katagira poolt tehtud vea tõttu.

+variant

Jaapani kohtuorganid süüdistasid lennukompaniid "Japan Airlines" kuritegelikus lohakuses. 9. veebruaril toimus selle kompanii lennukiga DC-3 õnnetus, kus hukkus 24 inimest ja

148 sai vigastada. Juurdlus tegi kindlaks, et katastroofis oli süüdi lennuki komandör Seidzi Katagira. Kuigi kompanii juhtkond teadis, et mees kannatab psüühikahälvete all, ei kõrvaldatud teda lendudelt. Komandör tegi maandumisel vea ja lennuk kukkus Tokio lahte.

	-tekst	+tekst
Lausete arv	3	5
Lause keskmine pikkus (sõnades)	25	12,2
Võõrsõnu	6	5
Teksti pikkus (sek.)	44	36

VII tekst

-variant

Ajalhehes "Pravda" avaldatud võidurelvastumise praeguse olukorra küsimusi käsitlevas TASS-i artiklis märgitakse, et kaasaja maailmapoliitilise situatsiooni üheks suuremat tähtsust omavaks probleemiks on Euroopa keskulatusega tuumarelvad. Artiklis konstateeritakse, et küsimuses, kas hakatakse organiseerima nimetatud relvastuse vähendamist või jätkub NATO eestvõttel alanud analoogiliste relvade kuhjumine, on tänu NSV Liidu initsiatiivile õnnestunud alustada läbirääkimiste pidamist USA-ga. Läbirääkimiste konkreetsete resultaatide garanteerimist nõudvat eesmärki silmas pidades tuleb dialoogi võrdse julgeoleku printsiipi eirava USA-ga suhtuda teatavaid ettevaatusabinõusid arvestades, sest Ameerika pool esineb Genfi läbirääkimistel möödunud aasta 18. novembril president Reagani poolt esitatud niinimetatud nullvariandi ümber keerutamise positsioonidelt lähtudes. Kuna nullvariandi vastuvõtmine tähendaks lõppkokkuvõttes NATO ülekaalu saavutamist NSV Liidu suhtes keskulatusega tuumarelvakandjate osas ligi poolteisekordselt ja lõhkepeade osas ligi kahekordselt ning rikuks Nõukogude Liidu ja NATO keskulatusega tuumarelvastuse ligikaudset tasakaalu Euroopas, peab Nõukogude Liit seda ettepanekut ebarealistlikuks. NSV Liidu poolt on esitatud mõlema poole relvajõudude võrdsuse arvestamist taotlev ettepanek antud küsimuses. "Pravda" artiklis rõhutatakse, et probleemi lahendamise käigus saavutatud tulemuste rahutoov iseloom sõltub nüüd täielikult Ameerika Ühendriikidest.

+variant

Ajaleht "Pravda" avaldas TASS-i artikli, milles on juttu võidurelvastumisest. Kirjutisest loeme, et üks tähtsaim mureküsimus meie aja maailmapoliitikas on Euroopa keskulatussega tuumarelvad. Kas seda relvastust hakatakse vähendama või jätkub NATO eestvõttel relvade kuhjumine? Tänu Nõukogude Liidu algatusele õnnestus USA-ga läbirääkimisi alustada. Et aga saavutada konkreetseid tulemusi, tuleb dialoogi suhtuda teatava ettevaatusega, sest Ameerika Ühendriigid ei tunnista võrdse julgeoleku põhimõtet. USA jätkab keerutamist niinimetatud nullvariandi ümber, mis nõuab, et Nõukogude Liit võtaks tagasi kõik oma Euroopasse paigutatud raketid. Sel juhul lõpetab USA uute rakettide paigutamise Euroopasse alates 1983. aastast. Niisuguse seisukoha esitas president Reagan möödunud aasta 18. novembril. Just sellest lähtuvad Ameerika ja tema liitlased Genfi läbirääkimistel. NSV Liit peab nullvarianti ebarealistlikuks. Selle ettepaneku vastuvõtmine tähendaks, et lõpptulemusena oleks NATO-l keskulatussega tuumarelvakandjaid poolteist korda ja lõhkepäid ligi kaks korda enam kui Nõukogude Liidul. See aga rikuks Nõukogude Liidu ja NATO keskulatussega tuumarelvastuse ligikaudse tasakaalu Euroopas. Nõukogudemaa on esitanud mõlema poole relvajõudude võrdsust taotleva ettepaneku. "Pravda" artiklis rõhutatakse, et rahutoov lahendus on nüüd täielikult Ameerika Ühendriikide kätes.

	-tekst	+tekst
Lauseste arv	6	14
Lause keskmine pikkus (sõnades)	26,5	12
Võõrsõnu	17	8
Teksti pikkus	1 min. 40 sek. 1 min. 41 sek.	

VIII tekst

-variant

Iraani Islamivabariigi Bonni saatkonna poolt tehtud avalduses väljendatakse kahetsust seoses asjaoluga, et autoga oma saatkonda Teheranis sõitvale Saksa Föderatiivse Vabariigi suursaadikule tehti atentaat. Saadiku auto pihta avati pealtnägijate poolt antud tunnistuste kohaselt automaadituli ca 30 lasku ulatuses tänavaga risti paikneva ja saadiku auto teed tõkestava veoauto varjust. Saadiku auto osutus aga kuulikind-

laks ning peale suursaadikule endale klaasikildudest põhjustatud kerge haavatasaamise ei ilmnunud ühelgi masinas viibinud isikutest tõsisemaid kannatusi. Iraani Bonni saatkonna avalduses öeldu põhjal pandi asetleidnud atentaat toime eesmärgiga põhjustada kahjustusi Iraani suhetes teiste riikidega, eelkõige Saksa Föderatiivse Vabariigiga.

+variant

Bonni saatkond Iraani Islamivabariigis tegi avalduse, milles väljendatakse kahetsust seoses Saksa Föderatiivse Vabariigi Iraani suursaadikule tehtud atentaadiga. Atentaadi kõik oli järgmine.

Lääne-Saksamaa suursaadik oli autoga teel oma saatkonda Teheranis. Järsku tõkestas tee tänavaga risti paiknev veoauto. Saadiku auto pihta tulistati automaatidest. Pealtnägijate arvates lasti umbes 30 lasku. Saadiku auto oli aga kuulikindel ning masinas viibijad tõsiselt kannatada ei saanud. Vaid suursaadik ise sai klaasikildudest kergelt haavata.

Iraani Bonni saatkonna avalduses öeldakse, et atentaadi eesmärk oli kahjustada Iraani suhteid teiste riikidega, eelkõige Saksa Föderatiivse Vabariigiga.

	-tekst	+tekst
Lausete arv	4	9
Lause keskmine pikkus (sõnades)	22,5	9,4
Võõrsõnu	3	2
Teksti pikkus (sek.)	52	50

Algmaterjaliks võetud kaheksast uudisest saadi hea ja halva variandi koostamise teel kuusteist tekstivarianti.

Need kuusteist uudist jagati kaheks uudisteblokkiks põhimõttel, et sama uudise hea ja halb variant oleksid erinevates blokkides. Bloki koostamisel arvestati hea ja halva (+ ja -) uudise vaheldumise põhimõtet. Alustati sise- ja lõpetati välisuudistega ning jälgiti üht uudistebloki koostamisel vajalikku nõuet - pärast mahukamat teadet on soovitatav anda kuulajale lühemat informatsiooni.

	I BLOKK	II BLOKK
I TEKST: NSVL-Bulgaaria koostöö		
leping 1981. - 85. aastani	-variant	+variant

		I BLOKK	II BLOKK
II TEKST:	Doni kasakate laulu- ja tantsuansambel külalis-esinemistel Jaapanis	+variant	-variant
III TEKST:	Uus betooni valmistamise seade Aserbaidžani hüdroelektrijaamas	-	+
IV TEKST:	Inimese kõrge vanuse uurimine Valgevenes	+	-
V TEKST:	Fašismiohvrite nõupidamine Belgias	-	+
VI TEKST:	Lennuõnnetus Jaapanis	+	-
VII TEKST:	NSVL - USA tuumarelväläbirääkimised	-	+
VIII TEKST:	Atentaat SFV suursaadikule Iraanis	+	-

Need kaks kaheksast uudisest koosnevat uudisteblokki loeti linti, säilitades nii hea kui halva uudise puhul neutraalset diktoritooni ning ühtlast ja selget lugemist.

2. Katse käik

Igapäevane raadioauditoorium koosneb erinevate huvide ja kuulamiskogemustega inimestest. Kuna diplomitöö katse on üks esimesi niisuguseid katseid, viidi see läbi üksnes TRÜ üliõpilastega. Katsealused valiti erinevatelt erialadelt, s. o. erineva tundlikkuse astmega keelekasutuse ja ajakirjandusliku vormi suhtes.

Katsealuseid oli viies erialagrupis kokku 145 inimest.

I grupp	-	Journalistikaüliõpilased	33 in.
II grupp	-	eesti filoloogia üliõpilased	23 in.
III grupp	-	keemiaüliõpilased	23 in.
IV grupp	-	kehakultuuriüliõpilased	32 in.
V grupp	-	õigusteaduse üliõpilased	33 in.

Katse läbiviimisel jaotati iga erialagrupp kaheks. Üks osa grupist kuulas I uudisteblokki, teine osa II uudisteblokki, s. o. kuulajad hindasid igast uudisest ainult ühte varianti, kas siis head või halba, neil puudus võimalus head ja halba teksti omavahel võrrelda.

Katset kasutati Ü. Vooglaiu ja U. Veismanni konstrueeritud aparatuuri - arvamuste summaatorit¹.

¹ Vt. Методы социальной психологии. Л., 1977, с. 168 - 171.

Katse toimus järgmiselt.

Grupp kuulas lindilt uudist ja hindas seda kuulamise käigus arvamuste summaatori abil huvitavuse - köitvuse aspektist. Igal inimesel oli käes andur skaalaga, millel "50" tähistas neutraalsust, ükskõiksust teksti suhtes, üle "50" positiivset ja alla "50" negatiivset hinnangut. Iga katsealune keeras uudist kuulates skaalanuppu vastavalt oma huvi tõusule või langusele ning arvamuste summaator fikseeris grupi keskmise hinnangu, andes tabloole iga sekundi järel muutuva näidu arvulise väärtusega 0-st kuni 100-ni. Need grupi huvihinnangu liikumist näitavad arvud märkis autor uudise trükitud tekstile hinnangu muutumist põhjustanud sõnade ja lausete kohale. Nende näitude põhjal oli võimalik joonestada huvihinnangu dünaamikat näitavad graafikud.

Iga uudise lõpus pandi magnetofon seisma ja palutikatsgrupil anda kuulatud uudisetekstile veel 4 koondhinnangut:

- 1) huvi tervikteksti vastu;
- 2) probleemi olulisus;
- 3) tekstist arusaadavus;
- 4) kuivõrd õnnestunud on sõnastus.

Hinnangud kõigile neljale komponendile anti taas 100 palli süsteemis skaalanuppu keerates (50 = neutraalne) ja grupihinnangu fikseeris arvamuste summaator.

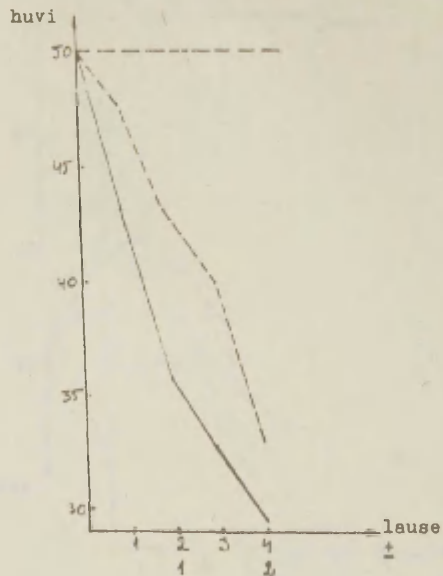
Katseid on töö autor teinud mitmes järgus kolme ülikoolikursuse vältel. Esimene katse (III kursus) tehti ajakirjandusüliõpilastega, teine (IV kursus) eesti filoloogia ja keemiaüliõpilastega, kolmas (V kursus) kehakultuuri- ja õigusteaduse üliõpilastega. Kolmandas katses täienes kuulatav uudisteblokk kolme välisuudise võrra.

Käesolevas töös vaadeldud kaheksast uudisest viie uudise + ja -variandid on niisiis hinnatud viie katsegrupi poolt, viimasel aastal lisatud kolme välisuudist on hinnanud kaks viimast katsegruppi.

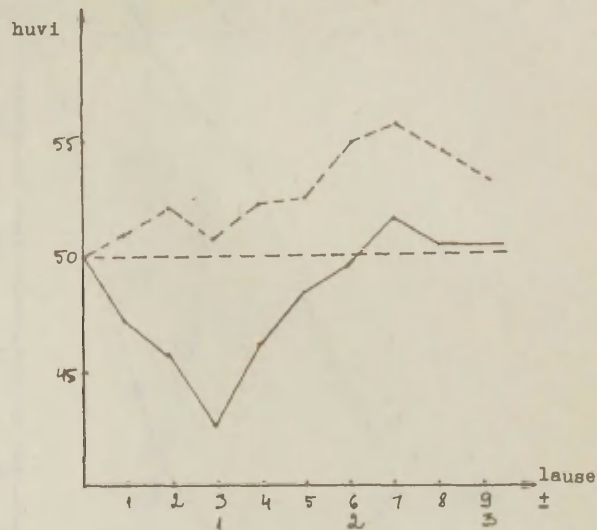
3. Katse tulemused

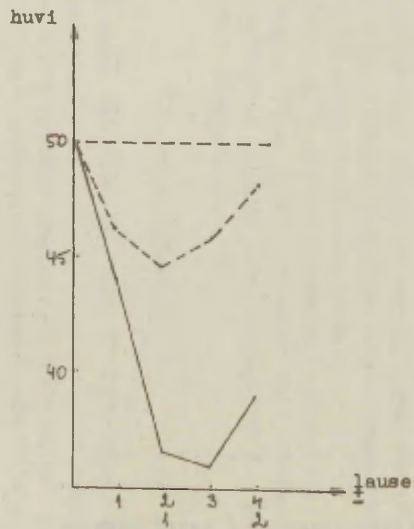
Esitame katse tulemused erinevate uudistevariantide vastuvõtu üldistatud graafikutena, s. t. - ja +variantidele antud hinnangute keskmise muutumisena 100-pallilisel skaalal, kus "50" tähendab neutraalset hinnangut, üle "50" algab positiivse hinnangu tsoon, alla "50" negatiivse hinnangu tsoon.

Joon. 1. I teksti vastuvõtt (punktiir tähistab siin ja järgnevatel joonistel keeleliselt parema, pidev joon keeleliselt halvema teksti vastuvõttu).

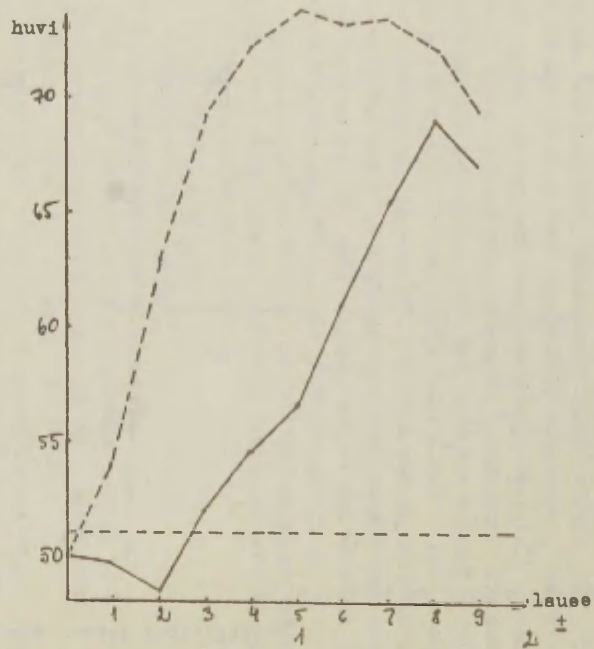

Joon. 2. II teksti vastuvõtt

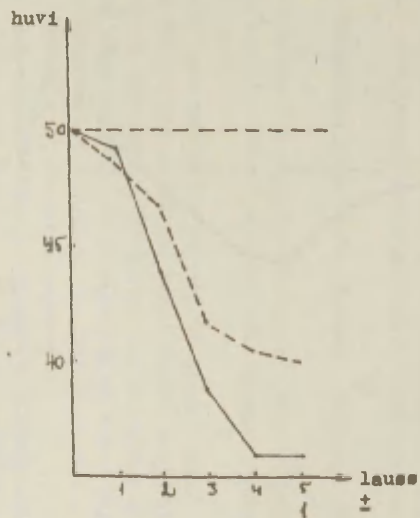

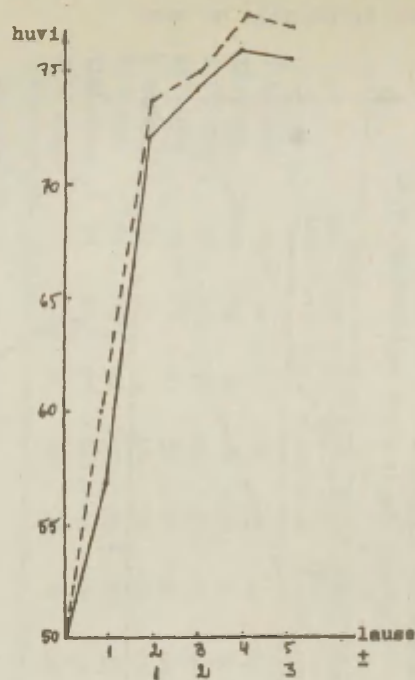
Joon. 3. III teksti vastuvõtt

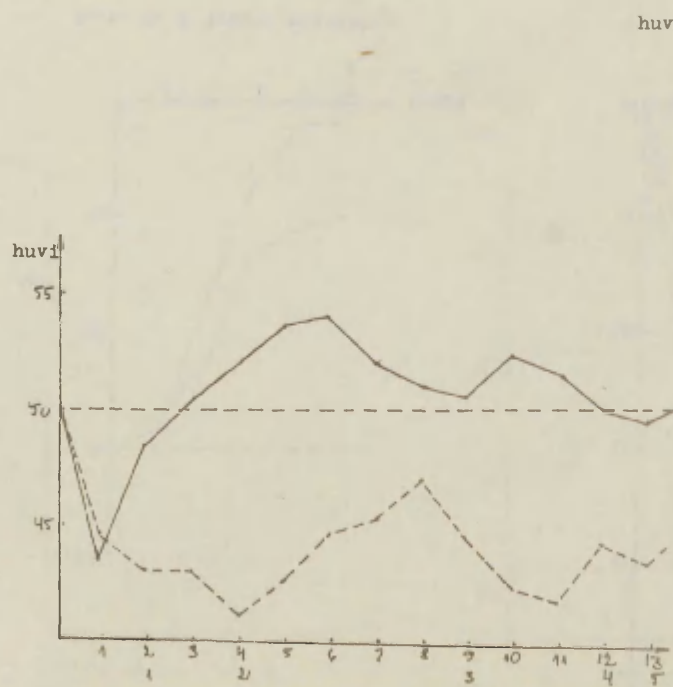
Joon. 4. IV teksti vastuvõtt

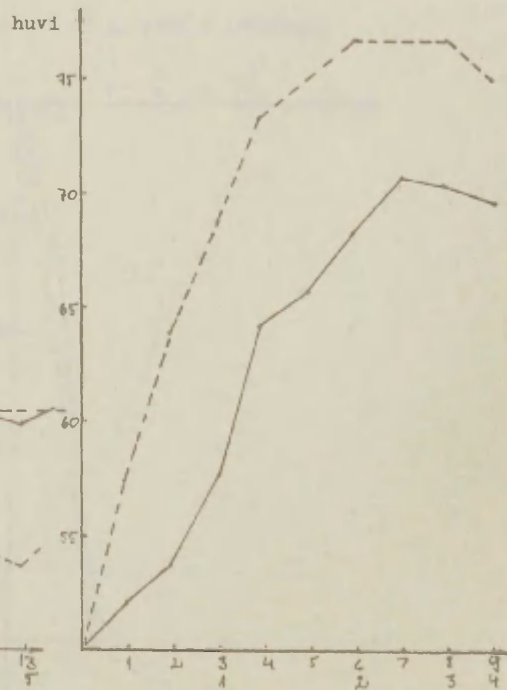
Joon. 5. V teksti vastuvõtt

Joon. 6. VI teksti vastuvõtt

Joon. 7. VII teksti vastuvõtt

Joon. 8. VIII teksti vastuvõtt

Tabelis 1 on toodud üldhinnangud mõlemale tekstivariandile huvi, olulisuse, arusaadavuse ja sõnastuse aeisukohalt.

T a b e l 1

Üldhinnangud erinevatele raadiouudiste variantidele
(hinnangukeskmised 100-pallisel skaalal)

	Huvi		Olulisus		Arusaadavus		Sõnastus	
	-va- riant	+va- riant	-va- riant	+va- riant	-va- riant	+va- riant	-va- riant	+va- riant
I tekst	31	34	47	44	53	66	43	53
II tekst	49	53	36	40	72	80	48	63
III tekst	36	49	45	60	53	73	46	62
IV tekst	69	71	58	58	74	81	56	71
V tekst	32	36	43	44	58	72	41	57
VI tekst	84	78	58	59	80	89	70	78
VII tekst	51	40	77	68	64	77	57	64
VIII tekst	75	77	58	60	77	84	68	74

4. Järeldused

Katse tulemused kinnitavad, et tunnusjooni, mis teadet retsiplendi seisukohalt iseloomustavad, võib liigitada kolme rühma:

1) nähtustering, mida teade puudutab (millest räägitakse?);

2) lähenemisviis nendele nähtustele (mis aspektist?);

3) materjali esitusviis, sisu väljendamise vahendid ja võtted (kuidas?).¹

Katseuudiste vastuvõtt näitas, et kõige enam mõjutab vastuvõttu käsitletav valdkond, teate teema, seejärel lähenemis- ja siis esitusviis, keeletegurid. Seejuures ei saa teate tunnuste mõju vaadelda väljaspool uudise vastuvõtja isiksust, tema sotsiaalset kogemust, mis määrab, kui võrd erinevad teate tegurid vastuvõtjat mõjutavad.

Kõiki katseuudiste kuulajaid mõjutas uudiste vastuvõtus kõige enam uudise teema. Sisu areng määras peamised huvi muu-

¹ Lauristin, M., Vihaelemm, P. Massikommunikatsiooni teooria. Tartu, 1977, lk. 56.

tused uudise kuulamise jooksul, sisu meeldivad ja mitte-meeldivad momendid põhjustasid tõuse ja langusi huvihinnangus. Kui teema kuulajat huvitas, kuulas ta suure huviga ka keeleliselt väga halba teksti. Kui uudis kuulajat ei huvitanud, parandas hea keel küll vastuvõttu, kuid kuulamishuvi jäi langema.

Vastuvõetav teema tõstis mõneti ka keeleliselt halva teksti arusaadavuse- ja sõnastushinnangut, huviga kuulates näis tekst mõistetavam.

Ent kõigis katseuudistes mõjutas keelekasutus teksti vastuvõttu. Kuitahes huvitava või ebahuvitava teema puhul tõstis parem keelekasutus huvi uudise vastu. Huvitava teemaga uudise keeleliselt heas variandis tõusis niigi kõrge huvi veelgi, ületades tunduvalt samasisulise, kuid keeleliselt halvema teksti huvi. Ebahuvitava teema korral pidurdas hea variandi parem keel huvi langust halvakeelelise teksti-variandiga võrreldes tunduvalt, muutes ebameeldiva sisu vastuvõetavamaks.

Huvitav on jälgida keeletegurite mõju uudise tervikhuvi, olulisuse, arusaadavuse, sõnastuse hinnangutele. Parema keelega tekstis hindas kuulaja kõiki nelja komponenti kõrgemalt. Mõistetav on arusaadavuse paranemine ja sõnastuse kõrgem hinnang hea keelega tekstis. Üllatavalt on hea tekst tõstnud ka teemahuvi ning kogu uudise muutnud olulisemaks kui samasisuline, kuid keeleliselt halb uudis. Järelikult: parem keel, haaravam ja lihtsam sõnastus põhjustab parema arusaadavuse, selgema mõistmise; sellest tulenevalt tõuseb huvi, kuna sisust saadakse aru ja faktid on põnevamalt serveeritud; huvi tõus ja sisu mõistmine omakorda aitavad teema olulisust paremini tähtsustada.

Neljale tegurile antud hinnanguid võrreldes on kuulajad kõigis katsetekstides kõige kõrgemalt hinnanud arusaadavust, veidi madalamalt sõnastust. Nendes hinnangutes on keele mõju kõige märgatavam, neis on hea teksti hinnangud tõusnud tunduvalt rohkem kui huvi ja olulisuse hinnangud.

Kuulajad eristavad selgelt teema olulisust ja enda huvi teema vastu, suure huvi korral võib teema tegelik, ühiskondlik olulisus olla tunduvalt väiksem ja vastupidi.

Katseuudiseid hinnanud viis erialagruppi on pakutavasse suhtunud erineva kriitilisusega, erinevad on gruppide teemahuvid ja mõjutatavus keelest.

Kõiki gruppe haarab neile põnev teema, üldhuvitav või erialalähedane. Ent erinev on teemaga kaasamineku aste, üldine nõuslikkus. Teksti keele, sõnastuse teadvustatud mõjust võib rääkida vaid väheste gruppide, peamiselt žurnalistide, vähem filoloogide puhul.

Enamiku tekstide vastuvõtt on kõige kriitilisemad žurnalistid. Teema mõju kõrval häirib neid enam kui teisi gruppe trafaretne ja harjumuspäraseks kulunud lähenemisviis. Kahtlemata on neil kõige professionaalsem keeletaju. Keelt hindavad nad rangelt, suhteliselt madalad on ka hea keelega tekstivariantide sõnastushinnangud.

Filoloogide teemanõudlikkus on väiksem ja keele hindamine ei ole nii kriitiline kui žurnalistidel. Ent ka neile on erialaselt omane teravdatud tähelepanu keele suhtes, hea ja halva keele vahet tajuvad filoloogid hästi.

Kriitiliselt ja suure sisunõudlikkusega lähenevad uudistele juristid, ent nende keeletaju jääb maha žurnalistide, filoloogide omast.

Teemavaldkonna suhtes vähem nõudlikud on keemikud ja kehakultuurlased, teemale lähenemislaadi stampsus segab neid vähem, keelele suuri nõudmisi ei esitata. Keeletaju on kõige nõrgem kehakultuurlastel.

KROONIKA

Zurnalistika osakonna lõpetasid ja kaitsesid diplomitöid

1982

1. Aivar Hanson, Välispoliitilised kommentaarid ajalehtedes "Noorte Häääl" ja "Rahva Häääl".
 2. Helve Kuiv, Eesti Televisiooni noortesaadete sisu analüüs.
 3. Meelis Loka, "Edasi" rubriigid ja nende loetavus.
 4. Tiit Matsulevitš, Avalikkuse probleemi käsitlesi Lääne-Euroopa ühiskondliku mõtte ajaloos.
 5. Illi Ong, Majandusprobleemid rajoonilehes.
 6. Veiko Paalma, Kolme Itaalia suure päevalehe võrdlev analüüs.
 7. Jaana Padrik, Raadiouudise vastuvõtu keelelised tegurid.
 8. Riina Paulus, Ajakiri "Tänapäev" (1935 - 1940) oma kaasaaja ühiskondliku mõtte kandjana.
 9. Helle Pirrus, Ajalehe "Pärnu Kommunist" sisu analüüs.
 10. Merike Pitk, Ajalehe "Uudised" juhtkirjad 1903 - 1906.
 11. Anne Raiste, TV informatsioonisaate vastuvõttu mõjutavad tegurid.
 12. Rein Raudvere, Ulevaade "Päevalehe" kujundusest aastail 1905 - 1916.
 13. Tiina Rebane, Eesti NSV teleauditooriumi tüpoloogiast.
 14. Reet Rihvk, Eestikeelse ajakirjanduse algus Saaremaal: aastad 1883 - 1915: ajalehed "Saarlane" ja "Häääl".
 15. Enn Rapp, Ajalehe "Valgus" uudiste allikad ja temaatika 1880 - 1890.
 16. Ain Saarna, Lühivõlevaade Eesti Raadio noortesaadete tekke- ja arenguloost aastatel 1940 - 1980.
- Ülalmainituist olid kaugõppijad Helle Pirrus ja Enn Rapp.

1983

1. Maire Aunaste, Saadete reklaamielemendid ajalehes "Televisioon".
2. Vahur Kalmre, Fakti kasutus "Edasi" (publitsistika) rubriigis "Lugejaga vestleb".

3. Tiina Kuslap, Ajalehe "Eesti Postimees" uudiste allikad ja temaatika 1963/64 - 1980.
 4. Marica Lillemets, Publitsistlik intervjuu Eesti Raadios.
 5. Aita Ottas, Pealkirjad ajalehes "Edasi".
 6. Mart Riikoja, Massikommunikatsiooni osa sotsialiseerumisprotsessis.
 7. Väinu Rozental, Kohalike lehtede loetavus väljaspool oma linna ja rajooni.
 8. Meelike Saarna, Ajakirjanduslik kangelane ajalehes "Hoor-te Hääl" aastail 1940 - 1981.
 9. Marika Seppius, "Pärnu Postimehe" uudiste allikad.
 10. Rein Spitz, Sõnavara arusaadavus Eesti Raadio välispoliitilistes kommentaarides.
 11. Enno Tammer, Eesti ajakirjanduse geograafia aastail 1766-1939.
- Riigieksamitega lõpetas kaugõppija Vahur Kase.

1984

1. Viio Aitsam, Looduskaitsealased kirjutised Rapla rajooni ajalehes "Ühistöö" 1974 - 1983.
2. Aimar Jugaste, Konkreetse kirjutise koomika ajalehtedes "Rahva Hääl" ja "Edasi".
3. Ivar Jõesaar, Ulevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes "Krat" 1925 - 1940.
4. Anatoli Jõgi, Eesti ajakirjanduse ilmumata jäänud väljaanded.
5. Hans Luik, Kirjandus- ja teatrikriitikute väärtusorientatsioon ning selle uurimise meetodika ajakirjade "Looming" ja "Teater. Muusika. Kino" näitel.
6. Margus Mets, Osalusvaatlus kui ajakirjandusliku materjali kogumise meetod.
7. Maarja Päril, Kujutava kunsti vahendamisest raadios.
8. Eve Rohtla, Rein Karemäe telepublitsistika.
9. Rein Sikk, Rahvatantsupidude reportaažid Eesti Raadios.
10. Marianne Sisask (Mikko), Dokumentaariumi 2. nr Eesti Raadios.
11. Hannes Tamme, Olev Anton publitsistina.
12. Siiri Vari, Lastesaated Eesti Televisioonis.
13. Anne Vesi, Ajakirja "Pioneer" konkreetse numbriga loetavus.

14. Margot Visnap, Kodanliku Eesti teatrikunsti kajastav ja mõjutav professionaalne erialaajakiri "Teater" 1934 - 1940.

Loetletuist olid kaugõppijad Viio Aitsam ja Anne Vesi.

Kokku on ajakirjanduse erialal 1957. - 1984. a. lõpetanud 305 inimest.

S i s u k o r d

M. L a u r i s t i n .	Kohalikud ajalehed Eesti NSV ajakirjandussüsteemis	3
P. V i h a l e m m .	Lehelugejate tüpoloogia	24
S. U u s .	Uurimistulemuste kasutamisest "Edasi" toi- metuse töös	39
V. R o z e n t a l , P. V i h a l e m m .	Kohalike lehtede loetavus väljaspool oma linna ja ra- jooni	62
M. M ä ä r i t e .	Konkreetses ajalehenumbri loetavus	73
M. L o k k .	"Edasi" rubriikide loetavus	83
R. A e g .	Poliitika- ja majandusalaste võõrsõnade arusaadavus "Rahva Hääles"	91
R. S p i t z .	Eesti Raadio välispoliitilistes kom- mentaaries kasutatavate võõrsõnade arusa- davus	103
J. P a d r i k .	Keeleliste tegurite mõju raadio- uudiste vastuvõtule	113
Kroonika		132

**ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ СРЕДСТВ МАССОВОЙ
КОММУНИКАЦИИ В СССР.**

Факт, слово, образ XI.

На автополюс кнжно.

Тартуский государственный университет.
СССР, 202400, г.Тарту, ул.Викторова, 18.

Vestutev toimataja J. Paegel.

Korrektor L. Jago.

Peijundamissele antua 13.03.1985.

IB 02483.

Poreset 60x84/16.

Kirjutuspaber.

Masinakiri. Rotesriat.

Tingtrakipeegmida 7,91.

Arvestuspcegmida 7,88. Trakipeegmida 8,5.

Trakieriv 400.

Tell. nr. 239.

Hind rbl. 1.20.

TRU trakikoda. BNSV, 202400 Tartu, Palseni t. 14.

Rbl. 1.20